Hemelwateroverlast in stedelijk gebied

Een onderzoek naar burgerparticipatie en barrières bij twee klimaatadaptatie projecten.

Auteur: Joris Pasop

Bachelorthesis Geografie, planologie en milieu (GPM)
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
Augustus, 2017

Hemelwateroverlast in stedelijk gebied

Een onderzoek naar burgerparticipatie en barrières bij twee klimaatadaptatie projecten.

Auteur: Joris Pasop
s4377362

Bachelorthesis Geografie, planologie en milieu (GPM)

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleidster: Mevr. M. van Eerd

Augustus, 2017

Aantal woorden: 38305

Omslagfoto: Hemelwateroverlast in Deurne (Roberta4ever, n.d)

Voorwoord.

Voor u ligt mijn bachelorthesis. Het maken van de bachelorthesis was de laatste stap voor het afronden van mijn bachelor en dit bleek een lange en zware stap te zijn. Daarom wil ik ook iedereen bedanken die mij heeft geholpen heeft bij het zetten van deze laatste stap. In het bijzonder wil ik mijn begeleidster Marjolein van Eerd bedanken voor de vele feedback gesprekken en het vele geduld. Ook wil ik hier nogmaals iedereen bedanken waarmee ik interviews heb gehouden of waarmee ik op een andere manier contact over mijn scriptie heb gehad. Natuurlijk wil ik ook alle respondenten van de enquête bedanken voor het invullen van de enquête. Ten slotte wil ik mijn ouders nog bedanken voor de hulp en steun tijdens het maken van het verslag. Ik vond het erg prettig te werken aan een toekomstgericht project met betrokkenen die zo enthousiast, bevlogen en met passie inzet hebben getoond.

Waarvoor dank, veel plezier met het lezen van mijn bachelorthesis.

Joris Pasop

Samenvatting.

In de laatste jaren is het steeds duidelijker geworden dat klimaatverandering in de komende decennia ingrijpende gevolgen zal hebben. Als gevolg van een toenemende CO2 uitstoot zal de gemiddelde wereldwijde temperatuur gaan toenemen. Eén van de belangrijkste effecten is een toename in impact van klimaat gerelateerde. Klimaatverandering zal ook effecten hebben op onze manier van omgaan met watermanagement. Enkele voorbeelden van effecten die voor watermanagement belangrijk zijn, zijn onder anderen: zeespiegelstijging, het vaker voorkomen van extremere weerseffecten, veranderingen in regime van rivieren, veranderingen in de beschikbare hoeveelheid water en veranderingen ten opzichte van de huidige neerslagpatronen. Maatregelen met betrekking tot klimaatverandering zijn noodzakelijk. Er worden hiervoor, in de wetenschappelijke literatuur, doorgaans twee verschillende typen maatregelen onderscheidden namelijk klimaatmitigatie en klimaatadaptatie. Met klimaatmitigatie wordt menselijk handelen gericht op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen bedoeld. Bij klimaatadaptatie gaat het om aanpassingen in natuurlijke of menselijke systemen als reactie op, al gebeurde of verwachte, veranderingen die het gevolg van klimaatverandering zijn.
Steden zijn in het bijzonder gevoelig voor de gevolgen van klimaatverandering. Veel grote steden zijn namelijk kust steden of liggen in laag liggende gebieden rond grote rivieren. Ook wonen er veel mensen in steden en zijn het vaak economische motoren voor een land. Er is dan ook al in een groot aantal steden onderzoek gedaan naar zowel klimaatmitigatie als klimaatadaptatie maatregelen. Hierbij geldt dat er in verhouding nog weinig gekeken is naar binnenlandse steden. Ook is er nog relatief weinig gekeken naar de gevolgen en maatregelen tegen hemelwateroverlast in verhouding met andere aan water gerelateerde klimaatveranderingen. In dit onderzoek zal er daarom gekeken worden naar klimaatadaptatiebeleid gericht op hemelwateroverlast in binnenlandse steden.

De laatste decennia is er in toenemende mate meer aandacht gekomen voor het betrekken van het publiek bij besluitvorming en implementatie processen. In veel van de belangrijke documenten over klimaatadaptatie is er een oproep om bij het maken van het beleid publieke participatie toe te passen. Er zijn enkele factoren waardoor publieke participatie juist extra geschikt lijkt te zijn voor complexe vraagstukken zoals klimaatadaptatie. Er ontbreekt een kritische kijk op hoe de bevolking betrokken wordt in de literatuur over klimaatadaptatie en meer specifiek voor water management.

In wetenschappelijk onderzoek zijn de laatste jaren barrières voor klimaatadaptatie gevonden. Echter, zijn er nog verschillende kennishiaten. In deze thesis zal naar een van deze hiaten gekeken worden. Namelijk in dit onderzoek staan actoren centraal. Meer specifiek zal er gekeken worden naar barrières voor burgers bij het nemen van klimaatadaptatie maatregelen.

In het onderzoek is gekeken naar twee projecten. De twee projecten zijn “Morsdroog” in Bornerbroek (gemeente Almelo) en “De stadsbeek” in Enschede. In Bornebroek is het project Morsdroog uitgevoerd om de overlast van hevige regenval; hoog grondwater, overstromingen in de buurt en stinkende riolen aan te pakken. In het project is met burgers samengewerkt door middel van een burgerteam. Dit burgerteam bestond uit inwoners van de buurt de mors. Binnen Morsdroog was er een intensieve samenwerking tussen vooral gemeente en het burgerteam. Bij de stadsbeek in Enschede wordt aan een nieuwe stadsbeek gewerkt door de gemeente Enschede samen met partners. Binnen dit project moet er o.a. een nieuwe waterloop door de stad komen. Hiermee moet er een oplossing komen voor de hoge grondwaterstanden, zal hemelwater en afvalwater gescheiden worden en zal er voldoende opvang- en afvoercapaciteit zijn bij hevige regenval. De burgers mochten mede beslissen over hoe de inrichting van de beek in hun eigen straat.

De centrale doelstelling in dit onderzoek is:

Om doormiddel van emperisch onderzoek naar burgerparticipatie en naar barrieres voor burgers bij het nemen van adaptatie maateregelen gericht op hemelwateroverlast een bijdrage te leveren aan zowel wetenschappelijke kennis als een bijdrage te leveren aan de oplossing van een maatschappelijk probleem.

De bijbehorende centrale vraag is:

Welke lessen kunnen geleerd worden vanuit de projecten Morsdroog en de Stadsbeek over burgerparticipatie voor klimaatadaptatie tegen hemelwateroverlast in stedelijk gebied?"

Om deze centrale vraag te beantwoorden is er via de beleidsarrangementenbenadering gekeken naar de twee projecten. Vervolgens is de participatieladder van Edelenbos toegepast om te kijken naar de mate van participatie in de twee projecten. Om naar de barrières onder de bewoners te kijken is er een enquête verspreid onder de bewoners van de gebieden van de projecten. De twee projecten zijn tenslotte met elkaar vergeleken.

Inhoudsopgave

1 Inleiding. 1
1.1 Projectkader. 1
1.1.1 Klimaatverandering en watermanagement. 1
1.1.2 Klimaatadaptatie in de stad. 2
1.1.3 Publieke participatie en klimaatadaptatie. 3
1.1.4 Barrières voor het nemen van maatregelen voor burgers. 4
1.1.5 Kennis hiaat. 5
1.1.6 Verantwoording case. 6
1.2 Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie. 8
1.3 Doelstelling. 9
1.4 Onderzoeksmodel. 9
1.5 Onderzoeksvragen. 10
2. Theoretisch hoofdstuk. 11
2.1 Definiëring centrale concepten. 11
2.1.1 Publieke participatie. 11
2.1.2 Hemelwateroverlast. 11
2.2 Beleidsarrangementen theorie. 12
2.2.1 De Beleidsarrangementen theorie (BAB) uitgelegd. 12
2.2.2 Wat is een beleidsarrangement? 13
2.2.3 De vier dimensies. 14
2.2.4 Keuze voor vertrekpunt. 16
2.2.5 Operationalisering van de BAB. 17
2.3 Publieke participatie en de participatieladder. 19
2.3.1 Burgerparticipatie 19
2.3.2 Participatieladder. 21
2.3.3 Operationalisatie van participatieladder. 22
2.4 Barrières bij het nemen van adaptie maatregelen door burgers. 23
2.4.1 Definitie van barrières bij klimaatadaptatie. 23
2.4.2 Aandacht voor barrières voor burgers. 24
2.4.3 Hoe wordt er specifiek naar barrières voor burgers gekeken? 24
2.4.4 Factoren op basis van Biesbroek et al. 2014. 25
2.4.5 Operationalisatie. 27
3. Methodologie. 31
3.1 Onderzoeksstrategie. 31
3.1.1 Algemene uitleg kwalitatieve- en kwantitatieve methoden. 31
3.1.2 Keuze van methode voor de thesis. 32

3.2 Onderzoeksmateriaal. 32
3.2.1 Inhoudsanalyse analyse. 32
3.2.2 Semi gestructureerde interviews. 33
3.2.3 Survey. 34
4 Analyse van Morsdroog. 38
4.1 Aanpak van hemelwateroverlast binnen Morsdroog. 38
4.1.1 Context van het project Morsdroog. 38
4.1.2 Actoren en coalities binnen Morsdroog. 41
4.1.3 Hulpbronnen en macht. 45
4.1.4 Regels. 46
4.1.5 Discours. 47
4.1.6 Korte samenvatting van de BAB. 48
4.2 Mate van burgerparticipatie binnen Morsdroog. 50
4.3 Welke barrières ervaren burgers bij het nemen van adaptatiemaatregelen? 54
4.3.1 Algemene gegevens van de respondenten. 54
4.3.2 De gemiddelde scores per cluster. 54
4.3.3 Invloed van algemene gegevens. 55
4.3.4 Conclusie over de belangrijkheid van de barrières. 56
5. Analyse van de Stadsbeek. 57
5.1 Aanpak van hemelwateroverlast binnen de Stadsbeek. 57
5.1.1 Context van het project de Stadsbeek. 57
5.1.2 Actoren en coalities binnen de Stadsbeek. 60
5.1.3 Hulpbronnen en macht. 61
5.1.4 Regels. 62
5.1.5 Discours. 62
5.1.6 Korte samenvatting van de BAB. 63
5.2 Mate van burgerparticipatie binnen de Stadsbeek. 64
5.3 Welke barrières ervaren burgers bij het nemen van adaptatie maatregelen? 67
5.3.1 Algemene gegevens van de respondenten. 67
5.3.2 De gemiddelde scores per cluster. 68
5.3.3 Invloed van algemene gegevens. 69
5.3.4 Conclusie over de belangrijkste barrières. 71
6. Vergelijkende analyse. 73
6.1 Vergelijking van de BAB. 73
6.2 Vergelijking van de mate van participatie. 75
6.3 Vergelijking van gevonden barrières. 77
7. Conclusie. 78

7.1 Geleerde lessen vanuit Morsdroog en de Stadsbeek. 78
7.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek. 81
8. Discussie en Reflectie. 82
8.1 Discussie. 82
8.2 Reflectie. 83
Referentielijst 85
Bijlage 1: Voorbeeld van het interview guide. 90
Bijlage 2: Voorbeeld van de brief met link naar enquête. 95
Bijlage 3: Enquête. 96
Bijlage 4: SPSS Tabellen voor Morsdroog. 101
Bijlage 4: SPSS Tabellen voor de Stadsbeek. 107
Bijlage 6. Independent T-test voor de vergelijkende analyse. 116

1 Inleiding.

1.1 Projectkader.

1.1.1 Klimaatverandering en watermanagement.

In de laatste jaren is het steeds duidelijker geworden dat klimaatverandering in de komende decennia ingrijpende gevolgen zal hebben (IPCC, 2013; Stern, 2006). Ondertussen is duidelijk dat de mens sinds de industriële revolutie het broeikaseffect significant heeft versterkt en hiermee ook invloed heeft op het klimaat (IPCC, 2013). De temperatuur op de aarde stijgt als gevolg van een verhoging van de totale hoeveelheid CO_2, of andere broeikasgassen, in de atmosfeer. Dit komt door het broeikaseffect. Het broeikaseffect is een natuurlijk proces dat door de menselijke CO_2-uitstoot versterkt wordt (IPCC, 2013). Sinds de Industriële revolutie is de gemiddelde wereldwijde temperatuur met ongeveer 0,8 graden toegenomen (IPCC, 2013). De exacte stijging van de gemiddelde wereldwijde temperatuur in de komende decennia is echter moeilijk te bepalen. Dit komt omdat het de exacte temperatuurstijging bij een gegeven toename van broeikasstoffen in de atmosfeer nog een ruime foutmarge heeft (Willows, Reynard, Meadowcroft & Connell, 2003). Ook is de hoeveelheid broeikasstoffen in de atmosfeer in de toekomst niet exact te bepalen, omdat dit deels afhankelijk is van de toekomstige uitstoot van broeikasgassen. De exacte temperatuurstijging in de komende decennia is dus onbekend (Willows et al., 2003). Dit heeft als gevolg dat ook de effecten moeilijk te voorspellen zijn. De effecten zijn namelijk onder andere afhankelijk van de temperatuurstijging (Willows et al., 2003). Klimaatverandering heeft nu al meetbare effecten en zal in de toekomst steeds meer meetbare effecten veroorzaken. Eén van de belangrijkste effecten is een toename in impact van klimaat gerelateerde extremen zoals: een toename van hittegolven, overstromingen, cyclonen en bosbranden en langere periodes van droogte, (IPPC, 2014). Ook zijn er studies gedaan naar de gevolgen voor landbouwopbrengsten waarbij gekeken is naar verschillende regio's op de wereld. Hierbij geldt dat voor sommige gebieden de opbrengsten zullen stijgen maar voor het merendeel van de regio's de productie zal afnemen. Ook zijn er in veel regio's veranderingen in de hydrolyse systemen door o.a. veranderingen in neerslag en het smelten van ijs. Ten slotte hebben veel dieren die in water leven hun leefgebied aangepast en hebben ze andere migratie patronen (IPCC, 2014). De voorspelling is dat in de 21ste eeuw de impact van klimaatverandering zal toenemen. Gevolgen hiervan zouden kunnen zijn dat economische groei verminderd wordt (Arnell en Liv, 2011) en dat de voedselzekerheid af zal kunnen nemen (IPCC, 2014).

Klimaatverandering zal ook effecten hebben op onze manier van omgaan met watermanagement (Stern, 2006). Enkele voorbeelden van effecten die voor watermanagement belangrijk zijn, zijn onder anderen: zeespiegelstijging, het vaker voorkomen van extremere weerseffecten, veranderingen in regime van rivieren, veranderingen in de beschikbare hoeveelheid water en veranderingen ten opzichte van de huidige neerslagpatronen (IPCC, 2013; Van Eerd et al., 2014; Arnell en Liv, 2011). Echter is er in de wetenschap nog veel onduidelijkheid over de precieze gevolgen van klimaatverandering. Verder is er een sterke variatie in gevolgen per regio, hierdoor is het moeilijk om de effecten van klimaatverandering op het gebied van watermanagement te voorspellen en te generaliseren (Hunt en Watkiss, p.30, 2011; Arnell en Liv, 2001).

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt echter wel dat maatregelen met betrekking tot klimaatverandering noodzakelijk zijn (IPCC, 2013. Stern, 2006). Er worden hiervoor, in de wetenschappelijke literatuur, doorgaans twee verschillende typen maatregelen onderscheidden namelijk klimaatmitigatie en klimaatadaptatie. Met klimaatmitigatie wordt menselijk handelen gericht op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen bedoeld. Bij klimaatadaptatie gaat het om aanpassingen in natuurlijke of menselijke systemen als reactie op, al gebeurde of verwachte, veranderingen die het gevolg van klimaatverandering

zijn (Zimmerman en Faris, 2011). In het begin van onderzoek naar klimaatverandering was er een sterke focus op klimaatmitigatie. In de loop van de tijd werd steeds duidelijker dat alleen klimaatmitigatie niet voldoende zou zijn om nadelige gevolgen te voorkomen en dat adaptatie van cruciaal belang is om nadelige gevolgen te beperken (Stern, 2006). Hierdoor is er in de laatste decennia meer aandacht gekomen voor klimaatadaptatie (de Bruin, Dellink, et al., 2007). Tussen 2005 en 2010 is het aantal wetenschappelijke publicaties over het inschatten van de impact van klimaatverandering, adaptatie en kwetsbaarheid verdubbeld. Een groot deel van deze groei in publicaties gaat over adaptatie (IPCC, 2014). Er zijn enkele belangrijke verschillen tussen adaptatie en mitigatie. Een belangrijk verschil is de tijdschaal waarop de maatregelen effect hebben. Mitigatie maatregelen zullen pas over enkele decennia duidelijke effecten hebben op het klimaat. Terwijl adaptatie maatregelen vrijwel direct na de uitvoering al effect kunnen hebben (Stern, 2006). Ten tweede is er een verschil in de schaal waarop de actie ondernomen moet worden. Mitigatie moet om effectief te zijn op een wereldwijde schaal plaats vinden. Terwijl adaptatie juist plaats kan vinden op vele verschillende schalen, waaronder ook op regionale en lokale schaal. Veel adaptatie onderzoek heeft dan ook een regionale of lokale schaal. Vaak is het wel mogelijk om van deze lokale studies algemene lessen te leren (Grothann en Patt, p.201, 2005). Er is in het veld van watermanagement een noodzaak voor adaptieve maatregelen. In dit scriptie onderzoek zal er daarom gekeken worden naar hoe klimaatadaptatie in watermanagement plaats kan vinden.

1.1.2 Klimaatadaptatie in de stad.

Klimaatverandering zal ook ingrijpende gevolgen hebben voor steden (Hunt en Watkiss, 2011). Enkele van de verwachte gevolgen zijn: stijging van de zeespiegel, meer variatie en intensievere neerslag, extremere hitte en een toenemende frequentie van overstromingen en aardverschuivingen (Gasper, Blohm en Ruth, 2011; Hallegatte en Morlot, 2011). Steden zijn in het bijzonder gevoelig voor de gevolgen van klimaatverandering. Veel grote steden zijn namelijk kust steden of liggen in laag liggende gebieden rond grote rivieren (Gasper et al, 2011). Veel steden hebben ook relatief veel verharding wat ervoor zorgt dat hemelwater niet snel de grond in kan trekken. Hierdoor kunnen er bepaalde delen van steden blank komen te staan bij extreme buien (Carter, 2011). Ook zorgt de verharding ervoor dat het hitte-eiland effect optreedt. Steden zijn dus extra gevoelig voor de effecten van zeespiegelstijging, overstromingen en extreme neerslag hoeveelheden. Het is belangrijk dat er onderzoek gedaan wordt naar de gevolgen van deze veranderingen en de omgang hiermee. Dit is met name belangrijk, omdat ongeveer de helft van de wereldbevolking in steden woont en de verwachting is dat dit percentage alleen nog maar zal toenemen in de komende decennia. Ook zijn steden belangrijk voor de economische welvaart van de meeste landen (Hallegatte en Morlot, 2011).

Er is al in een groot aantal steden onderzoek gedaan naar zowel klimaatmitigatie als klimaatadaptatie maatregelen. Voorbeelden hiervan zijn: London, Shanghai, New York, Athene, Melbourne, Miami, Kaapstad. In het algemeen kan gesteld worden dat de meerderheid van deze onderzoeken gaan over klimaatmitigatie in plaats van adaptatie (Hallegatte en Morlot, 2011). Hunt en Watkiss hebben in 2011 een literatuurstudie gedaan naar klimaatadaptatie in steden. Qua spreiding van de steden merken Hunt en Watkiss op dat er verspreid over alle continenten al onderzoek gedaan is. Echter is het wel zo dat het hier vaak om kust steden gaat waarbij er veelal een focus was op de gevolgen van zeespiegelstijging. Hunt en Watkiss komen met enkele verklaringen voor de focus op kust steden. Ten eerste woont ongeveer 50% van de wereldbevolking in deze delta steden. Ten tweede wordt zeespiegelstijging momenteel al als een reëel gevaar gezien in het licht van klimaatverandering. Ten derde is er redelijke zekerheid over hoeveel de zeespiegel zal stijgen bij een bepaalde temperatuur toename. En ten slotte is het effect van

zeespiegelstijging ook makkelijker te begrijpen (Hunt en Watkiss, p.20, 2011). Volgens deze literatuurstudie is er echter veel minder informatie beschikbaar over binnenlandse steden waardoor er een significant kennis gat is over de effecten van klimaatverandering voor binnenlandse steden (Hunt en Watkiss, p.16, 2011; Hallegatte en Morlot, 2011). Verder is er ook al relatief veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van hitte extremen en is er beginnend onderzoek naar de gevolgen voor water beschikbaarheid en energiebehoefte (Hunt en Watkiss, p.39, 2011).

Er is nog een ander hiaat in de bestaande wetenschappelijke kennis onderscheiden. In de literatuur bespreking van Hunt en Watkiss kwam namelijk niet naar voren of er al onderzoek gedaan was naar de impact van intensievere neerslag op steden. Dit terwijl klimaatverandering effecten zal hebben op neerslagpatronen zowel in de hoeveelheid regen die in een jaar valt als in de spreiding over het jaar en de intensiteit van de buien. Hierdoor lopen steden in de toekomst meer risico op de negatieve gevolgen van hemelwateroverlast (Huq, Kovats, Reid en Saaterhwalte, 2007). Buiten het onderzoek van Huq et al (2007) naar de invloed van extreme neerslag in Afrikaanse steden lijkt er relatief weinig onderzoek gedaan te zijn naar de gevolgen van intensievere neerslag. Naar aanleiding van de onderscheidde kennishiaten is er in dit onderzoek gekeken naar de omgang met de gevolgen van hemelwateroverlast in stedelijk gebied.

1.1.3 Publieke participatie en klimaatadaptatie.

De laatste decennia is er in toenemende mate meer aandacht gekomen voor het betrekken van het publiek bij besluitvorming en implementatie processen (Wesselink, Fritsch & Renn, 2011; Mostert 2003). Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het afleggen van verantwoording over beleidskeuzes aan het publiek, luisteren naar het publiek en waar mogelijk ze te betrekken bij het maken van beleid. Deze toename is te zien binnen overheidsorganisaties, in de wetenschap en in de industrie (Rowe en Frewer, P4, 2000). Ook in het milieu beleidsveld is steeds meer aandacht gekomen voor publieke participatie (Wesselink et al., 2011). Deze aandacht is onder andere te zien in belangrijke internationale verdragen waarin gesteld wordt dat publieke participatie een kernprincipe is binnen watermanagement. Mostert (2003) noemt bijvoorbeeld het Dublin statement uit 1992 en de Den Haag Declaratie uit 2000 als de meest bekende voorbeelden. Ook in beleid gericht op klimaatadaptatie wordt het betrekken van vele verschillende belanghebbenden vaak genoemd. In veel van de belangrijke documenten over klimaatadaptatie is er een oproep om bij het maken van het beleid publieke participatie toe te passen (Few, Brown en Tomkins, p.47, 2007). Een belangrijk voorbeeld hiervan is artikel 6 van de Verenigde Naties framework conventie voor klimaatverandering uit 1992.

Er is dus een toenemende aandacht voor publieke participatie binnen klimaatadaptatie en watermanagement. Dit komt omdat publieke participatie in het algemeen enkele voordelen heeft, zoals: toenemende publieke acceptatie van maatregelen, sociale leer effecten, beter doordachte beleidskeuzes en de mogelijkheid tot het betrekking van sociaal zwakkere partijen (Mostert, 2003). Echter worden er in de literatuur ook nadelen van publieke participaite genoemd zoals: het zorgt voor een ingewikkelder proces, tragere besluit vorming, hogere kosten en er is kans op geen responsie vanuit de bevolking of alleen van een beperkt deel van de bevolking (Mostert, 2003). Om deze nadelen te beperken en de voordelen zo goed mogelijk te benutten is het volgens diverse auteurs nodig dat het proces van participatie op een goede manier plaats vindt en dat ervan tevoren goed overnagedacht wordt. Er is al veel onderzoek gedaan naar methodes en middelen om dit te kunnen doen (Wesselink et al., 2012). Echter hebben Beirele en Konisky (2000) aangetoond dat dit weinig effect heeft op de kwaliteit van de uitkomst en op de tevredenheid van de participanten. In het theoretisch hoofdstuk zullen de voor- en nadelen van publieke participatie verder behandeld worden.

De toenemende aandacht voor publieke participatie is ook terug te zien in het veld van klimaatadaptatie. De wens voor publieke participatie bij klimaatadaptatie is een logisch gevolg van de toenemende aandacht van publieke participatie binnen het milieu beleidsveld. Echter zijn ook nog enkele factoren waardoor publieke participatie juist extra geschikt lijkt te zijn voor complexe vraagstukken zoals klimaatadaptatie (Few et al., 2007). Klimaatadaptatie heeft namelijk enkele eigenschappen waardoor het betrekken van de bevolking zowel praktisch nuttig als ethisch correct gezien wordt. Deze karakteristieken zijn dat 1) klimaatadaptatie context en plaats specifiek is. Hiermee wordt bedoeld dat de maatregelen veelal aangepast moeten worden aan lokale omstandigheden. Om dit goed te kunnen doen is veel lokale kennis nodig. Publieke participatie wordt gezien als een geschikte manier om deze lokale kennis effectief te kunnen verkrijgen en gebruiken. 2) Klimaatadaptatie heeft effecten voor een relatief beperkt aantal belanghebbenden. Aangezien er maar een beperkt aantal belanghebbende is, is het makkelijker om een effectief publiekparticipatie proces op te zetten (Few et al., p.47, 2007).

Volgens Few et al. (2007) ontbreekt een kritische kijk op hoe de bevolking betrokken wordt in de literatuur over klimaatadaptatie en meer specifiek voor watermanagement. Het is interessant om te onderzoeken hoe burgers betrokken worden bij de aanpak van hemelwateroverlast in stedelijk gebied. In de wetenschappelijke literatuur over publieke participatie in het algemeen is echter al wel eerder kritisch gekeken naar het idee van publieke participatie. In het theoretisch hoofdstuk zal hier verder op gebouwd kunnen worden. In dit onderzoek zal daarom kritisch gekeken worden naar de rol van burgerparticipatie en de beslissing van burgers om al dan niet adaptieve maatregelen te nemen tegen hemelwateroverlast in stedelijk gebied.

1.1.4 Barrières voor het nemen van maatregelen voor burgers.

In de laatste decennia is duidelijk geworden dat naast mitigatie- er ook adaptatiemaatregelen genomen moeten worden (Zie paragraaf 1.1). Voor mitigatie zijn er verschillende onderzoeken gedaan naar ervaren barrières. Een voorbeeld hiervan is Lorenzi et al. die in 2007 gekeken hebben naar barrières die burgers ervaarden bij het nemen van klimaatmitigatie maatregelen. In de laatste decennia is er meer aandacht gekomen voor adaptatie in de wetenschap. Als onderdeel hiervan is in zowel de wetenschap als door beleidsmakers gekeken naar barrières bij adaptatiemaatregelen (Jones, 2011). In het begin was er vooral aandacht voor natuurlijke, financiële en technologische barrières binnen het onderzoek (Adgar et al., 2008). In de laatste jaren is er ook meer aandacht gekomen voor sociale barrières (Adgar et al., 2008; Eisenack et al., 2014; Jones, 2011). Veel van deze onderzoeken bestaan voornamelijk uit empirische casestudies waarbij naar barrières voor één enkele case gekeken is. Deze onderzoeken zijn veelal beschrijvend van aard en gaan niet verder dan welke barrières er ervaren worden (Eisenack et al, 2014). Er zijn de laatste jaren twee grootschalige literatuur besprekingen gedaan over de barrières voor klimaatadaptatie welke dan ook in deze thesis gebruikt zullen worden, namelijk die van Biesbroek et al. (2011) en Eisenack et al. (2014).

Biesbroek et al. hebben in 2011 een onderzoek gedaan naar barrières bij klimaatadaptatie en bij algemene beleidsprocessen. Zij hebben in hun onderzoek gekeken naar welke barrières er in de literatuur hiervoor genoemd werden. Vervolgens is er in Nederland gekeken naar wat wetenschappers en beleidsmakers die bij adaptatie projecten betrokken zijn als de belangrijkste barrières ervaren. Een belangrijke conclusie uit hun literatuur onderzoek was dat er een groot aantal van barrières bekend was die de ontwikkeling en implementatie van klimaatadaptatie moeilijk maakt (Biesbroek, 2011). Bij hun empirische onderzoek kwam als belangrijkste barrière naar voren dat er een verschil is tussen het korte termijn denken in de politiek en de lange termijn gevolgen van klimaatverandering. Ten tweede zijn er tegenstrijdige belangen tussen betrokken actoren.

Als derde belangrijkste barrière kwam naar voren dat er onduidelijkheid is over de mogelijke kosten van klimaatverandering en de mogelijke opbrengsten van adaptatie maatregelen (Biesbroek, p.192, 2011) .

Eisenack et al. hebben in 2014 gekeken naar welke barrières er in de literatuur vaak terug kwamen. In hun literatuur onderzoek kwamen Eisenack et al. (2014) tot de conclusie dat voor een divers scala aan case studies er onderzoeken zijn gedaan naar de barrières. De onderzoeken zouden een goede basis vormen voor het begrijpen van barrières bij het nemen van adaptatie maatregelen. Wat nog miste was onderzoek naar hoe de barrières overwonnen konden worden. Eisenack et al eindigen met een aantal aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Er moet meer diepte onderzoek gedaan worden naar hoe barrières ontstaan, hoe barrières elkaar beïnvloeden en hoe barrières door de tijd heen veranderen. Ook melden ze dat (vergelijkend) onderzoek waarin actoren centraal staan en waar naar de tijdslijn gekeken wordt een bijdrage kunnen leveren aan wetenschappelijke kennis en ook bruikbaar kan zijn voor beleidsmakers (Eisenack et al., p.870, 2014).

Er kan geconcludeerd worden dat er de laatste jaren verschillende onderzoeken gedaan zijn naar barrières voor klimaatadaptatie. Echter, zijn er nog verschillende kennishiaten, zoals onder andere Biesbroek et al. (2011) en Eisenack et al. (2014) beschrijven. In deze thesis zal naar een van deze hiaten gekeken worden. Namelijk in dit onderzoek zullen actoren centraal staan en meer specifiek: zal er gekeken worden naar de rol van burgers en de mate waarin verschillende barrières ervaren worden, door burgers, bij het nemen van klimaatadaptatie maatregelen. Door hier naar te kijken zal er een bijdrage geleverd worden aan de kennis die volgens Eisenack et al. nog missend was in 2014. Met andere woorden; in deze scriptie zal gekeken worden naar burger participatie voor hemelwateroverlast in stedelijk gebied, met een speciale focus op ervaren barrières.

1.1.5 Kennis hiaat.

In de voorgaande stukken zijn er enkele kennis hiaten naar voren gekomen. Deze zullen hier nogmaals kort besproken worden. Het eerste kennishiaat is een gebrek aan empirisch onderzoek naar klimaatadaptatie. Er is historisch gezien meer onderzoek gedaan naar klimaatmitigatie dan naar klimaatadaptatie (Bruin et al., 2007). De laatste jaren is de aandacht voor klimaatadaptatie toegenomen, echter zijn er nog steeds meerdere kennishiaten over het nemen van klimaatadaptatie maatregelen. Drie van deze kennishiaten zullen centraal staan binnen dit onderzoek.

Ten eerste is er al veel klimaatadaptatie onderzoek geweest waar steden de hoofdfocus waren. Echter werd er in die onderzoeken vaak gekeken naar kust steden en was er vaak een focus op de gevolgen van overstroming (Hallegatte en Morlot, 2011). Er is dus relatief weinig gekeken naar binnenlandse steden die te maken zullen krijgen met een toename in hemelwateroverlast. Hier is nog weinig onderzoek naar gedaan: het eerste kennis hiaat is dan ook dat er een gebrek aan kennis over klimaatadaptatie gericht op hemelwateroverlast in binnenlandse steden is (Hunt en Watkiss, 2011; Hallegatte en Morlot, 2011).

Ten tweede is er de laatste decennia in toenemende mate aandacht gekomen voor het betrekken van het publiek (Wesselink, Fritsch & Renn, 2011; Mostert 2003). De toenemende aandacht voor publieke participatie is ook terug te zien in het veld van klimaatadaptatie (Few et al., 2007). Er zijn enkele voor- en nadelen bij publieke participatie hierdoor is het nodig dat er kritisch gekeken wordt naar dit proces. Deze kritische blik ontbreekt nog volgens Few et al. (2007). Het tweede kennishiaat is dan ook dat er nog niet kritisch genoeg naar publieke participatie gekeken wordt binnen klimaatadaptatie onderzoek (Few et al., 2007).

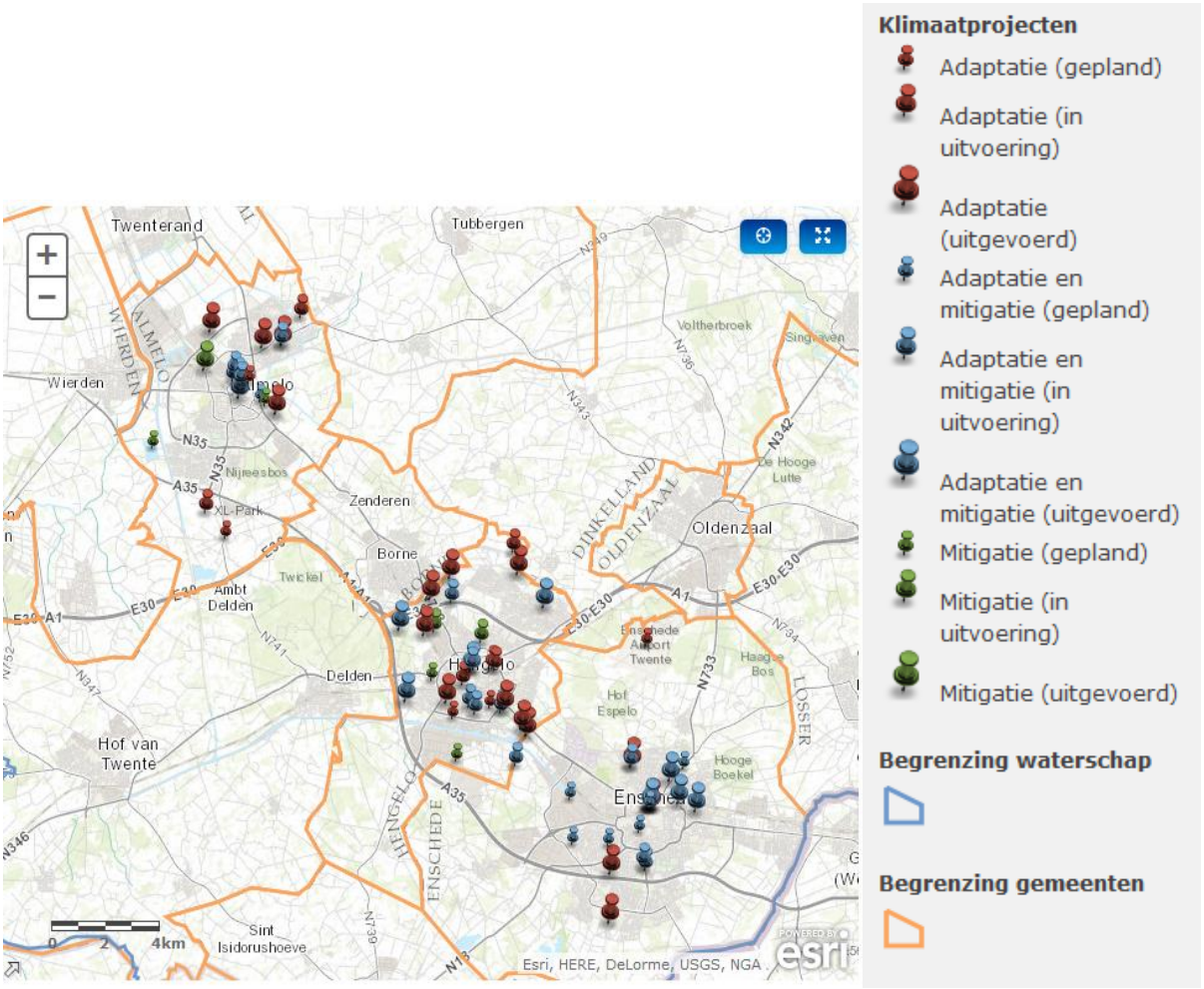
Ten derde is er al onderzoek gedaan naar barrières bij het nemen van adaptatie maatregelen. Er is al een breed scala aan mogelijke barrières bekend vanuit vele

verschillende casus onderzoeken (Biesbroek, 2011). Deze onderzoeken zijn veelal beschrijvend van aard en gaan niet verder dan het kijken naar welke barrières er bestaan (Eisenack et al., 2014). Er zou meer gekeken moeten worden naar hoe de barrières overwonnen kunnen worden. Hiervoor is het o.a. belangrijk dat er nog niet voldoende onderzoek is gedaan waarin actoren centraal staan (Eisenack et al., p.870, 2014). Het derde kennis hiaat is dan ook dat er nog niet genoeg gekeken is naar de mate waarin verschillende barrières voor klimaatadaptatie ervaren worden door burgers.

De geïdentificeerde kennishiaten zijn terug te brengen tot één overkoepelend kennis hiaat: *"Er is een gebrek aan empirische kennis met betrekking tot barrières die burgers ervaren voor burger participatie binnen klimaatadaptatie in steden met betrekking op hemelwateroverlast".* Dit kennis hiaat zal centraal staan in deze thesis.

1.1.6 Verantwoording case.

In het onderzoek is gekeken naar twee projecten die onder de Klimaatactieve stad Twente (KAS Twente) vallen. Er zal nu eerst uitgelegd worden waarom er naar projecten die onder de KAS Twente vallen, gekeken wordt. Vervolgens zal er een korte introductie volgen op de twee projecten en zal verantwoord worden waarom er juist naar deze twee projecten gekeken is. De KAS Twente een samenwerkingsproject van 3 stedelijke gemeentes namelijk, Almelo, Hengelo en Enschede en het waterschap Vechtstromen en de provincie Overijssel (Vechtstromen, n.d). De KAS Twente heeft als doel om tot maatregelen te komen tegen het veranderende klimaat. Hierbij kijken ze zowel naar mitigatie, adaptatie, ruimtelijke kwaliteit en mogelijkheden om meer ruimte voor water te maken. Waar mogelijk proberen ze deze vier onderdelen te combineren (Helpdeskwater, 2014). Er wordt gekeken naar oplossingen voor droogte, wateroverlast en hitte en naar manieren om de leefomgeving vitaal en water robuust in te richten (Rijksoverheid, 2016). Zoals eerder beschreven zal er in deze thesis een focus zijn op de projecten die zich richten op adaptatie tegen hemelwateroverlast. Binnen de KAS trekken de overheidspartners niet alleen nauw met elkaar op maar ook met, zoals hun het zelf noemen, relevante spelers, zoals, bewoners, ondernemers, onderwijs en onderzoeksinstellingen (Kas, n.d.). In de samenwerking wordt kennis tussen de verschillende partijen gedeeld en wordt deze ook toegepast. Binnen de KAS wordt hierbij gekeken naar vijf onderling samenhangende thema's: Duurzame bouw en energie, (Burger)participatie, Innovatie, Circulaire economie en Smart Cities (Vechtstromen, n.d). Ze proberen om deze thema's met elkaar te combineren om zo tot win-winsituaties te komen (Helpdeskwater, 2014). Van deze vijf thema's is (burger)participatie het meest interessant voor deze thesis. Het thema is door de projectgroep gedefinieerd als: "*het betrekken van alle relevante belanghebbenden, zodat zij gemotiveerd raken om mee te doen en uitgenodigd worden zelf aanvullende maatregelen te treffen".*

Kaart 1: Map met daarop alle projecten binnen de KAS Twente (Vechtstromen, 2016).

Binnen de KAS Twente zijn er veel verschillende projecten (zie kaart 1). Bij deze projecten worden zowel burgers als bedrijven betrokken bij o.a. het nemen van adaptatie maatregelen tegen hemelwateroverlast. De mate en manier waarop burgers betrokken verschilt per project. Op basis hiervan is dus te verwachten dat er binnen de KAS Twente, in vergelijking met andere klimaatadaptatie projecten, relatief veel aandacht zal zijn voor burgerparticipatie.

Binnen de KAS Twente is dus aandacht voor burgerparticipatie en ook zijn er meerdere projecten waarbij (deels) aandacht is voor adaptatie maatregelen tegen hemelwateroverlast in binnenlands stedelijk gebied. Dit maakt de KAS Twente een interessante overkoepelende organisatie voor de scriptie.

De twee projecten.

Aangezien er veel projecten zijn die onder de KAS Twente vallen is het onmogelijk om in deze thesis gericht te kijken naar de KAS Twente als geheel. Er is gekozen om naar twee projecten te kijken waarbij de focus lag op het aanpakken van hemelwateroverlast en waarbij de burgers op verschillende manieren betrokken zijn. De twee projecten zijn “Morsdroog” in Bornerbroek (gemeente Almelo) en “De stadsbeek” in Enschede. In het volgende deel zullen deze twee projecten kort geïntroduceerd worden en zal worden besproken wat deze twee projecten geschikt maakt voor deze thesis.

Bornerbroek.

In Bornerbroek is het project Morsdroog uitgevoerd om de overlast van hevige regenval, hoog grondwater en stinkende riolen aan te pakken. Hierbij overleggen de gemeente Almelo,

het waterschap Vechtstromen en dorpsbewoners om zo tot nieuwe plannen te komen (Vechtstromen, n.d). Binnen dit project wordt er iets gedaan aan de hemelwateroverlast maar wordt tegelijk ook de leefbaarheid en verkeersveiligheid aangepakt (Vechtstromen, n.d). In het project is met burgers samengewerkt door middel van een bewonersteam. Dit bewonersteam bestond uit inwoners van de buurt de Bolschermors. Deze burgers hadden zeer veel contact met zowel de gemeente als de overige buurtbewoners over zowel het aanpakken van de hemelwateroverlast als de herinrichting van deze wijk. Binnen Morsdroog was er dus een intensieve samenwerking tussen vooral gemeente en het bewonersteam. Het is dus aannemelijk dat hier een hoge mate van burgerparticipatie heeft plaats gevonden. Deze hoge mate van burgerparticipatie maakt dit project geschikt als case binnen de thesis.

Stadsbeek.
Bij de Stadsbeek in Enschede wordt aan een nieuwe stadsbeek gewerkt door de gemeente Enschede samen met waterschap, bewoners, bedrijfsleven, corporaties en studenten van de hoge school- en Universiteit van Twente. Binnen dit project moet er o.a. een nieuwe waterloop door de stad komen. Hiermee moet er een oplossing komen voor de hoge grondwaterstanden, zal hemelwater en afvalwater gescheiden worden en zal er voldoende opvang- en afvoercapaciteit zijn bij hevige regenval. Ook zal in de directe omgeving van de Stadsbeek het overtallige hemelwater na een hevige bui over het maaiveld naar de stadsbeek lopen (Vechtstromen, n.d). In welke straten de stadsbeek zou komen was van te voren door de gemeente bepaald. De burgers mochten mede beslissen over hoe inrichting van de beek in hun eigen straat. Momenteel is de gemeente bezig met de laatste voorbereidingen voor de uitvoering van het plan. In dit project is vooraf het een en ander door de gemeente bepaald maar de burgers zijn wel meerdere keren bij het project betrokken geweest.

In dit project zijn de burgers minder intensief betrokken dan bij Morsdroog. Wel hebben de burgers zelf ontwerpen kunnen maken voor de inrichting van de stadsbeek in hun eigen straat. Het is dus wel zo dat er sprake geweest is van burgerparticipatie binnen dit project. Deze minder intensieve aanpak maakt het interessant om naar dit project te kijken. Het feit dat er op een andere manier samengewerkt is zal leidden tot andere antwoorden op de onderzoeksvragen. Hierdoor is het dan ook interessant om beide cases met elkaar te vergelijken.

1.2 Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie.

In dit onderzoek is specifiek gekeken naar adaptatie tegen hemelwateroverlast in binnenlands stedelijk gebied. Dit onderzoek zal een bijdrage leveren aan de wetenschappelijke kennis over klimaatadaptatie projecten. Hierbij is specifiek naar de rol van burgers gekeken en naar welke barrières zij ervaren binnen de twee projecten van de KAS Twente. Volgens Eisenack et al. (2014) zullen onderzoeken waarin actoren centraal staan bij het kijken naar barrières een belangrijke bijdrage leveren aan de wetenschap (p870). Verder is er in dit onderzoek specifiek gekeken naar de keuze van burgers om al dan niet adaptatie maatregelen tegen hemelwateroverlast in een stedelijk gebied te nemen. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is om een bijdrage te leveren aan de eerder beschreven kennis hiaten. Daarnaast zal er een wetenschappelijke bijdrage geleverd worden door de beleidsarrangementenbenadering (BAB) en de ladder van publieke participatie toe te passen op een nieuwe empirie. Ook is er gekeken naar barrières die burgers ervaren bij het nemen van maatregelen tegen hemelwateroverlast.

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek bestaat vooral uit het feit dat op basis van dit onderzoek er aanbevelingen gedaan zijn op basis waarvan klimaatadaptatie projecten verbeterd kunnen worden met betrekking tot burger participatie. Op basis van dit onderzoek is duidelijker worden waarom burgers al dan niet beslissen om klimaatadaptatie

maatregelen te nemen in een specifieke context. Volgens Eisenack et al (p. 870, 2014) is dit relevante kennis voor beleidsmakers. Aan de hand hiervan zal er een lijst op worden gesteld die relevant is voor bij klimaatadaptatie projecten waarbij burgerparticipatie toepast wordt. Hierdoor kan in toekomstige projecten de burger mogelijk beter betrokken worden bij soort gelijke projecten.

1.3 Doelstelling.

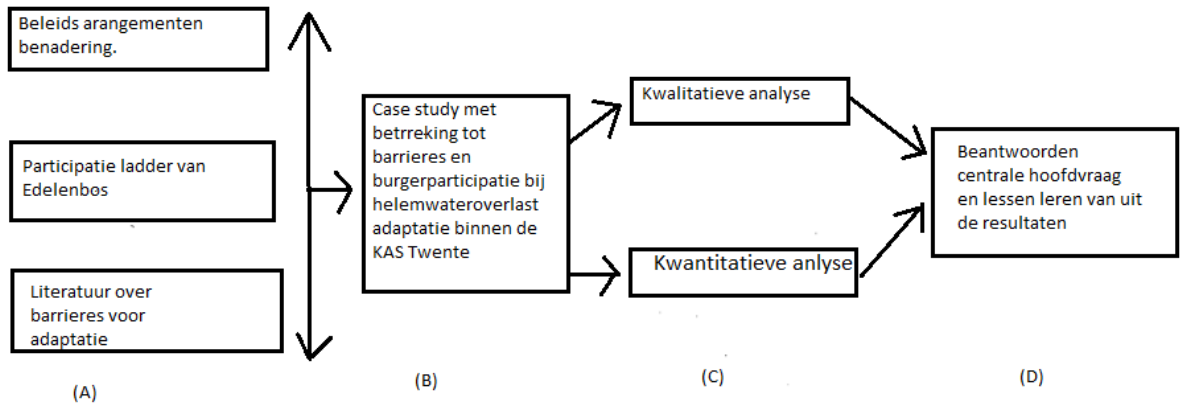
Het doel van dit onderzoek is om lessen te leren uit de praktijk om daarmee een bijdrage te leveren aan de kennis over de burgerparticipatie bij klimaatadaptatie gerichte watermanagement projecten waarbij de focus ligt op het verminderen van hemelwateroverlast in het stedelijk gebied. In tegenstelling tot andere onderzoeksprojecten zal in dit onderzoek ook een focus zijn op welke barrières de burgers zelf ervaren met betrekking tot klimaatadaptatie en de rol van het burgerparticipatie proces hierbij.

Hiervoor zal er als casus gekeken worden naar het project Morsdroog en de Stadsbeek. Er zal gekeken worden naar de manier waarop de burgers betrokken worden binnen deze projecten en naar waarom burgers er wel of niet voor kiezen om via burgerparticipatie projecten aan klimaatadaptatie tegen hemelwateroverlast mee te doen. Het onderzoek is hoofdzakelijk praktijkgericht.

De centrale doelstelling van dit onderzoek is: *“Om doormiddel van emperisch onderzoek naar burgerparticipatie en naar barrières voor burgers bij het nemen van adaptatie maateregelen gericht op hemelwateroverlast een bijdrage te leveren aan zowel wetenschappelijke kennis als een bijdrage te leveren aan de oplossing van een maatschappelijk probleem”.*

1.4 Onderzoeksmodel.

In het komende stuk zal het onderzoeksmodel besproken worden (zie figuur 1).

Figuur 1: Onderzoeksmodel

(A) In dit deel van het onderzoek is de beleids arangementen benadering (BAB) uitgewerkt. Naast de BAB is ook de participatieladder van Edelenbos (2005) uitgewerkt. Teslotte is er gekeken naar literatuur over barrieres bij het nemen van adaptatiemaatregelen. Deze drie delen zijn geoperationaliseerd om toegepast te kunnen worden in het onderzoek.

(B) In dit deel zijn op basis van de operationalisatie twee case studys gehouden. In deze case studys wordt, door middel van een kwalitatief en een kwantitatief onderzoek gekeken naar burgerparticipatie en barrieres bij helemwateroverlast gerichte adaptatie binnen de projecten. In het kwalitatieve deel zijn er interviews gehouden met key actoren en is er inhoudsanalyse toegepast. In het kwantitatieve gedeelte is er een survey gehouden onder burgers woonachtig in de straten waar de projecten Morsdroog en Stadsbeek

plaatsvinden.

(C) In dit gedeelte van het onderzoek is de data die verkregen is bij deel (B) geanalyseerd. Hierbij is voor het kwalitatieve gedeelte gebruik gemaakt van codering op basis van de BAB en de participatieladder. Voor het kwantitatieve gedeelte zijn er in SPSS analyses uitgevoerd. Op basis van de anlyse zullen de deelvragen beantwoord worden.

(D) In dit gedeelte van het onderzoek is de centrale vraag van het onderzoek beantwoord. Hiervoor is er een lijst met leerpunten opgesteld over hoe burgerparticipatie toegepast kan worden bij adaptatie projecten gericht op hemelwateroverlast in stedelijkgebied.

1.5 Onderzoeksvragen.

Hoofdvraag: "*Welke lessen kunnen geleerd worden vanuit de projecten Morsdroog en Stadsbeek over burgerparticipatie voor klimaatadaptatie projecten gericht op de aanpak van hemelwateroverlast in stedelijk gebied?"*

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn er eerst drie deelvragen beantwoord.

Deelvragen:

1. Hoe wordt hemelwateroverlast tegengegaan in de projecten?

2. In hoeverre is er sprake van burgerparticipatie binnen de projecten?

3. Tegen welke barrières lopen de burgers aan bij het nemen van adaptatiemaatregelen tegen hemelwateroverlast binnen de projecten?

2. Theoretisch hoofdstuk.

Dit hoofdstuk beschrijft het theoretisch kader van deze scriptie. Allereerst worden in paragraaf 2.1 de centrale begrippen publieke participatie en hemelwateroverlast toegelicht. Vervolgens zal in paragraaf 2.2 de beleidsarrangementenbenadering (BAB) besproken worden. Hierna zal in paragraaf 2.3 publieke participatie en de participatieladder uitgewerkt worden. Tenslotte zal in paragraaf 2.4 een lijst met barrières voor klimaatadaptatie besproken worden.

2.1 Definiëring centrale concepten.

2.1.1 Publieke participatie.

Publieke participatie is één van de centrale begrippen uit dit onderzoek, het is daarom belangrijk om dit te definiëren. In literatuur worden verschillende betekenissen van dit concept genoemd. Smith (1983) geeft bijvoorbeeld als definitie: *"Procedures die gericht zijn op het betrekken, informeren en consulteren van het publiek met als doel om de belanghebbende input te geven in de beslissing" (p.7).* Voor Smith is input een cruciaal woord in die zin. Het feit dat er input gegeven kan worden maakt volgens Smith namelijk het onderscheid tussen publieke participatie en andere communicatie strategieën (p.7, 1983). Voor Smith gaat het er dus om dat het publiek, waarvan hij geen specifieke afbakening geeft, invloed heeft op een (overheids)beslissing. Het zou volgens de definitie geen publieke participatie zijn indien de burgers alleen geïnformeerd worden maar op geen enkele manier input kunnen leveren. Een ander voorbeeld is de definitie van Mostert (2003)*: "Directe betrekking van niet overheid actoren bij beleidsvorming"* (P.180). Met directe betrekking worden allerlei manieren om invloed uit te oefenen bedoeld zoals: Commentaar geven op het beleid, referendums, massa demonstraties en rechtszaken. Onder niet overheid actoren worden individuele burgers, individuele bedrijven, publieke belangen groepen en bedrijfsbelangen groepen verstaan (Mostert, p.180, 2003). Daarnaast verstaan Few et al., (2006) onder publieke participatie: *"Het verzekeren van actieve betrekking van een breed scala aan belanghebbende bij beleidsvorming in uitvoering".* Voor zowel Mostert (2003), Few (2006) en Smith (1983) is het belangrijk dat alle belanghebbenden op zijn minst betrokken worden bij het maken van beleid. Teunissen (2008) hanteert nog een andere definitie, die gebaseerd is op Pröpper en Steenbeek (1998), namelijk dat participatie *"Een beleidsproces is waarin burgers, maatschappelijke organisaties, bedrijven en/of andere overheden in een zo vroeg mogelijk stadium betrokken worden om in een open wisselwerking en/of samenwerking met hen tot de voorbereiding en/of de bepaling van beleid te komen" (p.8).* Deze definitie gaat verder dan de voorgaande definities. Voor Teunissen gaat het er om dat de overige burgers zo vroeg mogelijk betrokken worden.

In dit onderzoek zal echter de definitie van Wesselink et al. (2011) aangehouden worden:*"Publieke participatie is alle mogelijke manieren van het betrekken van niet overheids actoren, zoals burgers en georganiseerde belangen groepen, bij het maken van beleid en/of de implementatie van maatregelen".* In deze definitie komen aspecten van alle voorgaande definities terug. Ook kan met deze definitie naar zowel het maken van beleid als naar de implementatie van maatregelen gekeken worden. Voor deze thesis zal het zowel interessant zijn om te kijken naar het beleidsproces als naar de implementatie van maatregelen. Echter zal er in dit onderzoek een specifieke focus zijn op de burgers. Dit is een specifiekere focus dan het gehele 'publiek', waar ook NGOs en belangengroepen onder kunnen vallen. Om dit duidelijker te maken zal de term burgerparticipatie gebruikt worden. In dit onderzoek heeft deze term de volgende definitie die gebaseerd is op de definitie van Wesselink et al. (2011)*"Burgerparticipatie zijn alle mogelijke manieren van het betrekken van burgers bij het maken van beleid en/of de implementatie van maatregelen".*

2.1.2 Hemelwateroverlast.

In de inleiding is al besproken dat er in dit onderzoek gekeken zal worden naar klimaatadaptatie gericht op hemelwateroverlast in niet-kuststeden. Voor het uitvoeren van het onderzoek is het belangrijk dat er een heldere en bruikbare definitie gehanteerd wordt

voor het begrip hemelwateroverlast. Zowel in wetenschappelijke literatuur als in het dagelijks gebruik komt het voor dat men anders denkt over de term hemelwateroverlast. Of dat men andere termen gebruikt waarmee iets soortgelijks bedoeld wordt. Met hemelwater wordt doorgaans de combinatie van neerslag in de vorm van regen, sneeuw en hagel bedoeld (Waterservicepunt Nijmegen, 2011). Het KNMI gebruikte in publicaties uit 2006 de term extreme neerslag en hevige regenval als het ging om hemelwateroverlast (Klein Tank & Lenderink, 2009). Runhaar, Mees, Wardekker, Van der Sluis en Driessen (2011) gebruiken de term stortregen. Bij al deze termen gaat het om een overvloed van neerslag in een bepaalde, vaak korte, tijd. Dit sluit ook aan bij een eerste definitie van hemelwateroverlast die gegeven wordt door Aqua-Lex (2012): *"Hemelwateroverlast is overlast als gevolg van een overvloedige hoeveelheid hemelwater die niet regulier door ontwatering en riolering kan worden afgevoerd en dus minimaal tot overstroomd terrein en ongemak leidt".*

De term ongemak is echter nog zeer ruim op te vatten. Is een plas water op de straat al ongemak? Of is het pas ongemak als een tunnel onbegaanbaar is doordat deze vol is gelopen met water? Hierdoor is deze definitie nog niet duidelijk genoeg. Stichting RIONED heeft in 2015 onderzoek gedaan naar de gemeentelijke aanpak van wateroverlast als gevolg van zware buien. Hierin stellen ze dat water op de straat niet direct wateroverlast is. Ze gebruiken voor overlast een driedeling, die bestaat uit afstroming, water op straat en wateroverlast. *Bij afstroming is de weg nat en kunnen er plassen zijn. Echter is er geen hinder, gevaar of schade. Bij water op straat kan er een laag van enkele centimeters water op de straat zijn waardoor er kortdurende hinder is maar geen gevaar of schade. Bij wateroverlast staat het volledige wegprofiel onder water en/of stroomt van de weg naar particulieren eigendommen. Er is dan sprake van langdurige hinder, schade en/of gevaar (RIONED, 2015).* Bij deze drie deling wordt dus onderscheid gemaakt in de duur van hinder en of er schade en/of gevaar is. Wat wel en niet hinder is, blijft nog onduidelijk. Deze driedeling maakt wel duidelijk dat water op de straat niet direct gelijk staat aan wateroverlast. Voordat er wateroverlast is moet er ook langdurige hinder zijn en/of schade en/of gevaar. Wat precies langdurige hinder, schade en gevaar is blijft onduidelijk. Hierdoor kunnen verschillende mensen een bepaalde situatie wel wateroverlast vinden terwijl een ander het meer ziet als water op de straat maar niet vind dat er sprake van overlast is. De definitie van RIONED geeft wel duidelijke handvaten voor wat wateroverlast is en wat niet.

Hierdoor zal in dit onderzoek een soortgelijke definitie voor hemelwateroverlast gebruikt worden namelijk: *"Hemelwateroverlast is een situatie waarbij als gevolg van hevige neerslag de neerslag niet regulier door ontwatering en riolering kan worden afgevoerd en daardoor leidt tot langdurige hinder en/of schade en/of gevaar."*

2.2 Beleidsarrangementen theorie.

2.2.1 De Beleidsarrangementen theorie (BAB) uitgelegd.

Eén van de centrale theorieën voor deze thesis is de beleidsarrangementenbenadering (BAB) van Arts en Leroy. In deze theorie wordt gekeken naar dynamiek en stabiliteit in (milieu) beleid en wordt dit geïnterpreteerd vanuit een dynamisch institutioneel perspectief. Hiervoor worden veranderingen in de dagelijkse beleidspraktijk en bredere structurele verandering in de hedendaagse samenleving analytisch aan elkaar gelinkt (Leroy en Arts, p.45, 2006). In de theorie is zowel aandacht voor agency als structuur. Hierbij is het idee van Giddens gebruikt dat structureren zowel agenten instaat brengt om de structuur te veranderen als dat de structuur de agenten in hun gedrag beperkt (Van Eerd, Wiering & Dieperink, 2014).

De BAB is door verschillende auteurs gebruikt. Zoals Veenman (2009) die keek naar de de-institutionalisering van het bosbeleid in Nederland. Wiering en Arts (2006) hebben gekeken naar veranderende discoursen binnen het Nederlands rivier management (Van Eerd et al., 2014). Bogeart (2004) heeft de BAB gebruikt in zijn doctoraat over natuurbeleid

in Vlaanderen. Verder hebben Van Eerd et al. (2014) gekeken naar kenmerken van het beleidsarrangement die klimaatadaptatie in grensoverschrijdende rivierbekken mogelijk maken en beperken. De BAB lijkt voornamelijk in Nederland en Vlaanderen toegepast te zijn door Nederlandse en Vlaamse academici. Ook is de BAB al meerdere malen voor watermanagement onderzoeken gebruikt en voor klimaatverandering gerelateerde onderzoeken gebruikt.

De BAB is geïnspireerd door en ontwikkeld in debat met enkele recente stromingen binnen de algemene sociologie, de milieusociologie, de bestuurskunde en de beleidswetenschappen, de politicologie en internationale betrekkingen. In de BAB worden belangrijke punten uit bovenstaande stromingen gecombineerd om tot een analysekader te komen (Bogeart, p.77, 2004). Met de theorie hadden de auteurs een dubbele ambitie. (1) Naar milieubeleid kijken vanuit een institutioneel perfectief waarin aandacht is voor zowel agency als structuur en tegelijk genoeg aandacht geven aan inhoudelijke en organisatorische aspecten van beleidsprocessen. (2) Rekening houden met lange termijn processen die de hedendaagse maatschappij kenmerken (Leroy en Arts, p.13, 2006; Bogeart, p.77-78, 2004). Hierbij zijn twee assumpties van cruciaal belang. (1) Dagelijkse beleidsprocessen en interacties tussen actoren ontwikkelen zich in de loop van de tijd tot min of meer stabiele patronen bestaande uit zowel inhoud als vorm en de interactie hier tussen. Echter is het wel mogelijk dat deze patronen in de loop van de tijd zich veranderen. (2) Beleidsarrangementen zijn niet puur het resultaat van strategisch handelen maar reflecteren ook de maatschappelijke context en lange termijn politieke trends en processen (Leroy en Arts, p.13, 2006). De BAB geeft hiermee een analytisch kader om zowel dynamiek en stabiliteit van de organisatie en inhoudelijke aspecten van een beleidsdomein te onderzoeken (Van Eerd et al., 2014).

De BAB is geschikt om voor de thesis te gebruiken, omdat in de theorie gekeken wordt naar verandering en stabiliteit binnen een beleidsdomein. In de thesis zal gekeken worden naar een opkomend beleidsdomein namelijk klimaatadaptatie. Aangezien het beleidsdomein van klimaatadaptatie nog jong is zal er naar verwachting veel dynamiek waar te nemen zijn. De BAB is geschikt om naar deze dynamiek te kijken. Ook is de BAB al meermaals toegepast op onderwerpen die met watermanagement en klimaatverandering te maken hebben. In de thesis zal specifiek gekeken worden naar de rol van een structurele verandering, namelijk het concept van burgerparticipatie, binnen het beleidsarrangement van klimaatadaptatie tegen hemelwateroverlast in stedelijk gebied. Ook zal in de thesis hier een specifieke focus zijn op één van de actoren, namelijk de burgers. De BAB is zeer geschikt om hier gestructureerd naar te kijken. Dit komt omdat de BAB het mogelijk maakt om naar zowel de inhoud als naar de wijze waarop deze inhoud zijn vertaling vindt binnen het beleidsveld te kijken. Ook is de BAB geschikt om te kijken naar de rollen die diverse actoren hierbij spelen (Bogeart, p78, 2004).

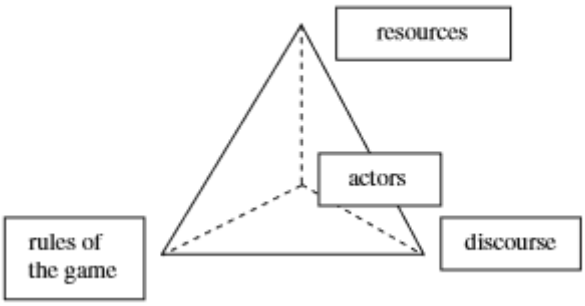
2.2.2 Wat is een beleidsarrangement?

Een van de centrale begrippen binnen de beleidsarrangementenbenadering is het concept beleidsarrangement. In de theorie wordt met een beleidsarrangement een tijdelijke stabilisering van de inhoud en organisatie van een bepaald beleidsdomein op een gegeven moment bedoelt (Leroy en Arts, p.13, 2006). Organisatie en inhoud zijn hierbij onlosmakelijk met elkaar verbonden (Bogeart, p.82, 2004). Een beleidsarrangement bestaat uit vier dimensies; actoren en coalities, middelen en macht, (spel)regels en discoursen, die onlosmakelijk met elkaar verboden zijn (Van Eerd et al., p,94, 2014). Hierbij is het belangrijk dat een beleidsarrangement slechts een tijdelijke stabilisatie is en dus kan veranderen. Ook kunnen er nieuwe beleidsarrangementen ontstaan. Dit gaat vaak om thema specifieke arrangementen, zoals klimaatadaptatie, of gebied specifieke arrangementen zoals plattelandsontwikkeling (Wiering, p.242, 2005). Een beleidsarrangement is geen vacuüm,

maar is onderdeel van de samenleving. Dit betekent dat veranderingen in de maatschappij invloed kunnen hebben op individuele beleidsarrangementen en dat het ook mogelijk is dat veranderingen in beleidsarrangementen in de loop van de tijd leidden tot meer structurele maatschappelijke veranderingen (Leroy en Arts, 2006). De oorzaken, mechanismen en aangrijpingspunten van verandering zijn alleen te achterhalen door middel van empirisch onderzoek (Bogeart, p.87, 2004). In deze thesis zal gekeken worden naar het beleidsarrangement omtrent klimaatadaptatie tegen hemelwater overlast binnen de twee projecten.

2.2.3 De vier dimensies.

Zoals beschreven, worden binnen de BAB vier dimensies voor een beleidsarrangement onderscheidden: actoren en coalities, middelen en macht, (spel)regels en discoursen. Hierbij is het, aldus Liefferink (2006), noodzakelijk om op te merken dat alle dimensies onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat een verandering in één van de dimensies tot een veranderingen in de andere dimensies leidt (Leroy en Arts, p.45, 2006). Dit wordt weergegeven in een tetrahedron (zie figuur 2). In deze paragraaf worden de dimensies meer gedetailleerd beschreven en zal besproken worden waar er binnen die dimensie naar gekeken kan en zal worden.

Figuur 2: Tetrahedron met de vier dimensies (Arts, Leroy en Tatenhove, p.99, 2006)

Actoren.

Als eerste zullen de actoren besproken worden. Hieronder vallen de actoren en hun coalities en opposities binnen het beleidsarrangement. Er wordt gekeken naar de rol die de actoren hebben, hun interesses en doelen, hun invloed op het beleidsarrangement, de relatie tussen de actoren, de coalities en opposities die de actoren vormen binnen het beleidsarrangement (Van Eerd et al, p.93, 2014). Een coalitie is een groep van actoren die eenzelfde of vergelijkbare interpretatie hebben van een beleidsdiscours, of een zelfde doel voor ogen hebben (Wiering, p.424-435, 2005). Hierbij zijn de discoursen vaak belangrijk maar er kunnen ook coalities zijn op basis van de spelregels of het al dan niet hebben van hulpbronnen (Bogeart, p82, 2004). De coalities zullen dus vaak afhankelijk zijn van de overige drie dimensies. Er kan vanuit een strategisch en vanuit een institutioneel perspectief gekeken worden naar de vorming van coalities en opposities. Bij het strategisch perspectief zullen de actoren wederzijds afhankelijk van elkaar worden. Deze afhankelijkheid kan terug te zien zijn in een van de overige drie dimensies (Bogeart, p.82, 2004). De actoren en overige drie dimensies staan dus onlosmakelijk met elkaar in verbinding.

Voor de dimensie van actoren is naar de volgende, op Bogeart (2004) gebaseerde, punten gekeken.

•Welke actoren welke (veranderende) rol vervullen; en hierbij specifiek de rol van de burgers.
•Welke (veranderende) coalities en (on)afhankelijkheden er bestaan, en welke

strategieën die actoren ontwikkelen en toepassen;
•In welke mate burgerparticipatie leidt tot de introductie van nieuwe actoren en/of invloed heeft op bestaande of nieuwe coalities.

Middelen en macht.
De tweede dimensie is de verdeling van middelen en macht tussen de verschillende actoren. Hierbij staat de gedachte dat actoren, in verschillende mate, afhankelijk van elkaar zijn voor hulpbronnen centraal. Bij hulpbronnen gaat het om o.a. financiële middelen, mensen, wettelijke bevoegdheden, productie van kennis en strategisch gebruik van kennis (Wiering, p.424-425, 2005; Bogeart, p.84, 2004). Middelen zijn de hulpbronnen op basis waarvan actoren invloed en macht uit kunnen oefenen binnen een beleidsarrangement. Met macht wordt het gebruik, de verdeling en mobilisatie van hulbronnen die een beleidsproces veranderen bedoelt. Hierbij is het belangrijk dat de verdeling en het nut van hulpbronnen dynamisch is. Hierdoor zijn de machtsrelaties binnen een beleidsarrangement ook dynamisch en kunnen ze veranderen door o.a. het toetreden van een nieuwe actor of door veranderende spelregels en of discoursen (Van Eerd, p.94, 2014).

Voor de dimensie van middelen en macht is naar de volgende, op Bogeart (2004) gebaseerde, punten gekeken.

- Over welke hulpbronnen de actoren beschikken;
- Of er sprake is van verschuivingen van hulpbronnen bij actoren of tussen actoren onderling;
- Of er sprake is van verschuivingen in macht(sperceptie);
- In welke mate burgerparticipatie leidt tot verschuivingen in macht(sperceptie).

Regels.
Met regels worden institutionele patronen bedoeld. Dit bevat zowel de formele als informele regels. De dimensie bestaat uit o.a. procedures, normen, regulaties, wetgeving en verdragen die relevant zijn binnen een beleidsdomein (Van Eerd et al., p.94, 2014). Binnen de regels kan onderscheid gemaakt worden in handelingsvrijheid, formaliteit en autoriteit. (Bogeart, p.84, 2004). Bij handelingsvrijheid gaat er om in welke mate de actoren beperkt worden door de regel. Bij formaliteit gaat er om in welke mate de regels een formeel karakter (vb: wet) hebben of informeel (vb: gewoonte) zijn. Bij autoriteit gaat het om het dwingende karakter van de regels oftewel in hoeverre er (formele) sancties zijn bij het niet na leven van de regels (Bogeart, p.85, 2004). De regels hangen samen met de overige elementen. De regels bepalen deels de mogelijkheden van actoren om al dan niet te participeren in een beleidsarrangement. Ook kunnen de regels bepalen wie welke macht heeft en hoeveel nut een bepaalde machtsbron heeft. Tenslotte kunnen regels invloed hebben op hoe mensen over een bepaald onderwerp denken.

Voor de dimensie van regels is naar de volgende, op Bogeart (2004) gebaseerde, punten gekeken.

- Wat de relevante spelregels zijn in het beleidsveld;
- Of er een verschuiving is in de kenmerken van de spelregels (strikt, formeel, dwingend);
- In welke mate burgerparticipatie leidt tot verschuivingen in (de kenmerken van de) spelregels.

Discoursen.
De laatste dimensie zijn de vigerende beleidsdiscoursen en –programma's van een beleidsarrangement. Een discours is het geheel van opvattingen en verhalen van betrokken actoren die betekenis geven aan het beleid. Hierbij gaat het om bijvoorbeeld principes,

normen en waarden, probleemdefinities en oplossingsrichtingen (Bogeart, p.85, 2004). Een discours bestaat uit drie lagen. De eerste laag is een ontologische laag, waarin een discours de werkelijkheid definieert en reflecteert. In deze laag gaat het erom wat een actor als waarheid en wekelijkheid ziet. De tweede laag is een normatieve laag, waarin het er om gaat wat de actor als wenselijk ziet. De derde laag is de strategische laag. Hierin gaat het om de opties die actoren zien tot een gewenste situatie te komen (Van Eerd et al, p.94, 2014; Wiering, p.424-425, 2005). De discoursen worden dus gevormd door de gedachtes van de actoren maar hebben ook invloed op hoe de actoren denken en handelen. Ook kunnen veranderende discoursen invloed hebben op de machtsposities van actoren of op de regels die gelden binnen het beleidsarrangement.

Voor de dimensie van Discoursen is naar de volgende, op Bogeart (2004) gebaseerde, punten gekeken.

- Welke discoursen gehanteerd worden door de diverse actoren;
- In welke mate er sprake is van concurrerende discoursen en van discourscoalities;
- Welk discours als dominant kan worden beschouwd;
- Is er een verschuiving in (van het dominante) discours en speelt burgerparticipatie hier een rol bij?

2.2.4 Keuze voor vertrekpunt.

Afhankelijk van de onderzoeksvraag kan men kiezen om de analyse vanuit één van de vier dimensies te laten beginnen. Hierdoor zullen verschillende aspecten van het arrangement meer belicht worden dan andere. De keuze voor één van de dimensies betekend niet dat er niet naar de andere dimensies gekeken zal worden. Het is namelijk wel belangrijk dat de analyse uitgebreid gedaan wordt en dat alle dimensies en hun verbindingen belicht worden (Leroy en Arts, p.49, 2006). De BAB wordt in dit onderzoek voornamelijk gebruikt om in kaart te brengen wat de rol van burgerparticipatie is binnen het beleidsarrangement van klimaatadaptatie tegen hemelwateroverlast in de twee voorbeeld projecten. Het gekozen vertrekpunt moet daar bij passen. In het volgende stuk zullen eerst kort de voor- en nadelen van de verschillende vertrekpunten besproken worden. Vervolgens zal er een keuze gemaakt worden voor één van deze vertrek punten. Ten slotte zal er besproken worden hoe deze keuze in de praktijk uitgewerkt zal worden.

Een van de vertrekpunten is vanuit de actoren en coalities. Dit vertrekpunt is interessant voor onderzoeksvragen die zich focussen op de positie en de rol van actoren in een gegeven beleidsarrangement (Leroy en Arts, p.50, 2006). De vragen kunnen zowel theoretisch geïnspireerd zijn als meer gefocust op hoe het in de praktijk is. De BAB kan op deze manier een goed overzicht geven van een beleidsarrangement op een gegeven moment. In de dagelijkse praktijk is vooral het contact tussen actoren duidelijk merkbaar (Leroy en Arts, p.50, 2006). Dit vertrekpunt maakt het mogelijk om te focussen op een actor. Dit vertrekpunt lijkt dus geschikt te zijn om bij de onderzoeksvraag te gebruiken.

Een tweede vertrekpunt is vanuit de middelen. Dit is vooral geschikt voor onderzoeksvragen gericht op machtsrelaties tussen verschillende actoren. Ook is het goed bruikbaar bij de analyse van de impact van een specifieke beleidsinterventie (Leroy en Arts, p.55, 2006). In de thesis zal de focus niet specifiek op de machtsrelaties zijn. Dit vertrekpunt lijkt dus minder geschikt te zijn. Echter betekend dit niet dat er niet naar middelen en machtsrelaties gekeken zal worden in de thesis. De middelen en machtsrelaties kunnen cruciaal zijn bij de factoren die burgers al dan niet aanzetten tot het nemen van adaptatie maatregelen.

Een derde vertrekpunt is vanuit de regels. Dit vertrekpunt is vooral interessant om de invloed van institutionele veranderingen op een bepaald beleidsarrangement te onderzoeken. Ook is dit vertrekpunt bruikbaar bij de evaluatie van de invloed van nieuwe

regels of procedures op de andere dimensies binnen één beleidsarrangement (Leroy en Arts, p.56, 2006). In de thesis zal niet specifiek gekeken worden naar de invloed van regels op de beslissing van burgers om al dan niet adaptatie maatregelen te nemen. Hierdoor is regels als vertrekpunt een minder toepasselijke methode.

Ten slotte kan er vertrokken worden vanuit de discoursen. Vanuit een theoretisch perspectief is deze methode interessant bij onderzoeken die zich focussen op de empirische effecten van politieke modernisering. Ook kan hierdoor het effect van verschillende probleem percepties goed onderzocht worden. In het onderzoek zal aandacht zijn voor de invloed van het discours omtrent burgerparticipatie op het beleidsarrangement. Dit vertrekpunt lijkt dus in principe geschikt voor de thesis. Echter is dit niet de hoofdfocus van één van de deelvragen waarvoor de BAB gebruikt zal worden.

In deze thesis zal de BAB voornamelijk gebruikt worden om deelvraag 1 (Hoe wordt hemelwater overlast tegengegaan in de projecten?) en deelvraag 2 (In hoeverre is er sprake van burgerparticipatie binnen de projecten?) te beantwoorden. Voor deze twee deelvragen is voornamelijk praktische informatie over de werking van de projecten en informatie over de samenwerking tussen de actoren van belang. Oftewel er is een focus op de rol van de verschillende actoren in relatie tot de andere dimensies. Hierdoor is het dus logisch om de actoren als vertrekpunt te kiezen voor deze thesis. Er is dus gekozen om de analyse vanuit de Actoren te beginnen.

2.2.5 Operationalisering van de BAB.

In het volgende stuk is de BAB geoperationaliseerd. Dit houdt in dat de abstracte begrippen binnen de BAB omgezet zijn tot meetbare indicatoren. Eerder is duidelijk geworden naar welke punten er in dit onderzoek per dimensie gekeken is. De operationalisatie is weergegeven in tabellen per dimensie. Hierin worden de deelaspecten van de dimensie benoemt en is er per deelaspect gekomen tot concrete punten waar naar gekeken kan worden. In de tabellen komt ook de onderlinge verbondenheid tussen de verschillende dimensies naar voren.

Actoren				
Indicatoren	*Waar kan naar gekeken worden?*			
Relevante actoren	De betrokken. Overheidsinstanties	De betrokken. Ngo's	De betrokken. Burgers	De betrokken Bedrijven
Strategie van actoren	Wat is het doel van de actor?	Hoe proberen ze het doel te bereiken?	Hoe zetten ze hun middelen in?	Interpretatie van beleidsdiscours
Rol van actor in beleids-proces	(On)afhankelijkheid actor van overige actor.	Wettelijke macht.	Beslissingsmacht	Hoe heeft de actor invloed?
Toetreding nieuwe actoren	Waarom?	Hoe?	Invloed van hulpbronnen, regels en discoursen	Is er een invloed van het burgerparticipatie proces?
Coalities	Samenwerking van actoren.	Waarom zijn er coalities?	Ontwikkeling van coalities.	Rol hulpbronnen binnen vorming van coalities.
Oppositities	Conflicten tussen actoren.	Waarom zijn er opposities.	Ontwikkeling van opposities	Rol hulpbronnen binnen vorming van opposities.
Strategie van actoren	Wat is het doel van de actor?	Hoe proberen ze het doel te bereiken?	Hoe zetten ze hun middelen in?	Interpretatie van beleidsdiscours

Tabel 1: Operationalisatie van actoren.

Middelen en macht				
Indicatoren	*Waar kan naar gekeken worden?*			
Beschikking hulpbronnen per actor	Financiële middelen.	Beschikking personeel	Wettelijke bevoegdhe-den	Kennis binnen groep en inzet van deze kennis
Verschui-vingen van hulpbronnen.	Zijn er veranderingen in beschikking van hulpbronnen?	Waardoor veranderen deze hulpbronnen?	Wat is de Invloed van actoren, regels en discoursen?	Is er Invloed van burgerparticipatie proces ?
Macht van actor door hulpbron	Gebruik van hulpbronnen	Verdeling van hulpbronnen	Mobilisatie van hulpbronnen	Wat is de invloed van regels en discoursen?
Machtsrelaties tussen actoren	(On)afhankelijk-heid actor van overige actor.	Wettelijke macht.		
Verschui-vingen van machtsrelaties	Zijn er veranderingen in de machtsrelaties	Waardoor veranderen deze?	Wat is de Invloed van actoren, regels en discoursen?	Is er invloed van het burger-participatie proces?

Tabel 2: Operationalisatie van middelen en macht.

Regels				
Indicatoren	*Waar kan naar gekeken worden?*			
Relevante spelregels	Procedures	Regulatie	Wetgeving	Omgangs-normen
Kenmerken van spelregels	Striktheid	Formaliteit	Autoriteit	
Verandering van spelregels	Zijn er cruciale veranderingen in de spelregels?	Hoe zijn deze veranderingen ontstaan?	Invloed van hulpbronnen, actoren en discoursen?	Is er een invloed van het burger-participatie proces?

Tabel 3: Operationalisatie van regels.

Discoursen				
Indicatoren	*Waar kan naar gekeken worden?*			
Discours per actor/coalitie	Principes	Normen en waarden	Probleem definities	Oplossings-richtingen
Ontologische laag	Wat wordt als wekelijkheid gezien?	Probleem definitie van actor	Hoe kijkt de actor tegen het onderwerp aan?	
Normatieve laag	Wat ziet de actor als wenselijk	Wat is de oplossings-richting van de actor?	Principes	Normen en waarden
Strategische laag	Hoe probeert de actor zijn doel te bereiken?	Inzet van hulpbronnen?	Gebruik van coalities?	Is er een invloed vanuit de regels?
Discours coalities en oppositities	Zijn er coalities op basis van discoursen?	Zijn er tegenstrijdiger discoursen?	Is er een dominant discours?	Is er invloed van burger-participatie proces?

Tabel 4: Operationalisatie van Discoursen.

2.3 Publieke participatie en de participatieladder.

2.3.1 Burgerparticipatie

In de inleiding is ter sprake gekomen dat publieke participatie de laatste decennia steeds meer gebruikt wordt. Dit heeft vele verschillende redenen echter geven Rowe en Frewer enkele kern verklaringen voor de toenemende aandacht voor publieke participatie: het komt voort uit het besef dat publieke participatie nodig is om democratische idealen te waarborgen, om het vertrouwen in het beleid te verhogen en om transparanter te zijn (Rowe en Frewer, p24 ,2000). Deze kern punten zijn ook terug te zien in vijf belangrijke potentiele voordelen die Mostert (p180-181, 2003) geeft en kort uitlegt. 1) Het verhoogt het democratisch niveau van beleid. Veelal wordt publieke participatie gezien als een recht van de burgers en het zou daarom de democratie verhogen. Ook zou het de interesse in de politiek van de betrokkenen verhogen. 2) Publieke participatie zou leidden tot beter geïnformeerd en creatiever beleid. Dit komt omdat belangrijke informatie, vooral over lokale condities, via burgers aangeleverd kan worden. Verder kunnen de burgers nieuwe perspectieven belichten en kunnen ze helpen bij het bedenken van nieuwe oplossingen. Ten slotte helpt publieke participatie om ervoor te zorgen dat er meer rekening gehouden kan worden met alle relevante belangen. 3) Het beleid wordt in grotere mate geaccepteerd. Dit komt deels door het beter geïnformeerde en creatievere beleid maar ook doordat de burgers

(vroeger) in het beleidsproces hun mening kenbaar kunnen maken. 4) Alle betrokkenen kunnen ervan leren. Hiervoor is het nodig dat de verschillende partijen onderling een constructieve dialoog hebben. Ook zou men door publieke participatie beter om kunnen gaan met tegenstrijdige belangen en ideeën. Hierdoor zouden conflicten verminderd kunnen worden en is er meer ruimte voor echte innovatie. 5) Publieke participatie promoot een opener en transparantere overheid. Om publieke participatie bruikbaar te maken voor de overheid is het nodig dat de overheid de burgers serieus neemt en actief betrekt. Dit zou leidden tot een opener en transparantere overheid. Publieke participatie wordt in het kort dus als belangrijk gezien om democratische idealen te waarborgen en om het beleidsproces succesvoller te laten verlopen (Mosert, 2003; Frewer, 2006; Appelstrand, p.282-283, 2002).

In de inleiding is ook al kort ter sprake gekomen dat publieke participatie enkele nadelen heeft en dat er al eerder kritisch naar gekeken is. De kritische blik is volgens Wesselink et al. (2011) nodig omdat publieke participatie zijn momentum lijkt te verliezen en de rechtvaardigheid er van in twijfel wordt getrokken. Dit zou vooral komen omdat de daadwerkelijke resultaten van publieke participatie vaak tegen vallen. Volgens Wesselink et al. (2011) is een eerste probleem dat er zowel in de wetenschap als in de maatschappij onduidelijkheid is over in hoeverre burgers betrokken moeten worden voor er sprake is van publieke participatie. In dit onderzoek zal naar dit kritiek punt gekeken worden door gebruik te maken van de participatie ladder. In de inleiding is al vermeld dat Beirele en Konisky (2000) aangetoond hebben dat onderzoek gericht op methodes en middelen om publieke participatie te verbeteren vaak weinig effect hebben. Volgens Wesselink et al. (2011) komt dit omdat er teveel gefocust wordt op het proces en de methodes zonder dat er naar de context en motivatie achter het beleid gekeken wordt. Er zouden meer vragen gesteld moeten worden over problemen op een meer fundamenteel level zoals: conflicterende belangen, verwachtingen en houdingen tegen over participatie. Wat is het doel van publieke participatie, is het doel het verhogen van de legitimiteit, effectiviteit of representatie en is publieke participatie geschikt om deze doelen te halen? Om de uitkomsten van het proces van publieke participatie te verbeteren is het dus nodig om naar deze meer fundamentele aspecten te kijken. Few et al. (2007) ondersteunen deze blik door te stellen dat uit eerder onderzoek, naar problemen omtrent publieke participatie, is gebleken dat het belangrijk is om te erkennen dat het betrekken van het “publiek” een complexe zaak is. En dat het van belang is om niet te simpel te denken over de effectiviteit, transparantheid en de mate waarin het publiek bereikt wordt. In dit onderzoek zal daarom gekeken worden naar zowel de mogelijke voordelen als de nadelen van burgerparticipatie bij de beslissing van burgers om al dan niet adaptatie maatregelen te nemen binnen de projecten.

Voordelen van burgerparticipatie	nadelen van burgerparticipatie.
Waarborgen democratische idealen. (Appelstrand, p.282-283, 2002)	Het betrekken van burgers is complex (Few et al., 2000)
Beter geïnformeerd beleid. (Mosert, p180-181, 2003)	Problemen met effectiviteit (Few et al., 2000)
Creatievier beleid. (Mosert, p180-181, 2003)	Problemen met transparantheid (Few et al., 2000)
Beleid wordt in grotere mate geaccepteerd. (Mosert, p180-181, 2003)	Problemen met publiek bereiken (Few et al., 2000)
Leer effecten voor alle betrokkenen. (Mosert, p180-181, 2003)	Het beleidsproces wordt complexer (Mosert, 2003)
De overheid wordt er opener en transparanter door. (Mosert, p180-181, 2003)	Het vertraagt mogelijk de besluitvorming (Mosert, 2003)
Geschikte manier om lokale kennis effectief te verkrijgen.	Het kan extra kosten mee brengen. (mosert, 2003)

(Few et al., p.47, 2011)	
Betrekken van Sociaal zwakkeren bij beleid.	

Tabel 5: De voor- en nadelen van burgerparticipatie.

2.3.2 Participatieladder.

In hoofdstuk 2.1 is gekomen tot een definititie voor burgerparticipatie. Deze definitie is echter zeer breed en er wordt geen rekening gehouden met mogelijke variaties in de mate van participatie. Het is handig om onderscheid te kunnen maken in de mate van participatie. Dit kan gedaan worden aan de hand van de participatieladder. Er zijn meerdere varianten van de participatieladder dit zijn allemaal varianten op de originele ladder van Arnstein (1969) (Wesselink et al., 2011). In dit onderzoek wordt de variant van Edelenbos toegepast. Edelenbos (2000) heeft een variant gemaakt waarin vijf gradaties van interactiviteit onderscheden worden. De vijf gradaties zijn: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en meebeslissen. Hierbij geldt dat bij de lagere gradaties het bestuur een grote rol heeft en de burgers (belanghebbende in zijn tekst) een relatief kleine rol hebben. Bij meebeslissen zijn deze rollen omgedraaid. Ook worden de burgers op andere momenten betrokken (Edelenbos, p.43-45, 2000). De gradaties zijn “ideale” gradaties, maar in de praktijk kan het voorkomen dat er binnen een proces eigenschappen van één of meerdere van deze gradaties terug te zien zijn. Edelenbos (2006) keek naar allerlei soorten belanghebbende. In dit onderzoek zal echter specifiek naar burgers gekeken worden. Dit zal naar verwachting geen effect hebben op de rol en/of tot welke gradatie iets gerekend kan worden. In het volgende stuk zullen de vijf gradaties verder uitgelicht worden. Hiervoor zal gekeken worden naar de volgende punten: 1) Wat is de rol van de overheid 2) Wat is de rol van de burger 3) In welke fase wordt de burger betrokken 4) Hoe wordt het beleidsprobleem bepaald 5) Hoe wordt de oplossingsrichting bepaald 6) “Status” van de uitkomst.

Informeren:
Bij informeren bepaalt de politiek en het bestuur zelf bijna de gehele besluitvorming.
De burgers worden slechts op de hoogte gehouden van de plannen. Er is hierbij geen mogelijkheid voor de burgers om input te leveren aan het beleid (Edelenbos, p.43, 2006). De burger wordt dus nauwelijks betrokken bij het beleid. Het betrekken van burgers bestaat hier puur uit het feit dat burgers informatie krijgen. De informatie krijgen ze doorgaans ook pas laat in het beleidsproces. De beslissing staat al min of meer vast en de burgers worden er alleen over geïnformeerd. De overheid bepaald in deze gradatie zelf het beleidsprobleem en de oplossingsrichting. Hierbij is er praktisch geen invloed van de burger op het beleid.

Raadplegen:
Bij raadplegen bepaalt de politiek en/of bestuur grotendeels het beleid. De burgers worden echter gezien als gesprekspartner bij het maken van het beleid. De burgers worden hierbij pas laat betrokken. Het beleid staat al in grote lijnen vast en de burgers krijgen enkel de mogelijkheid om hun mening op het voorgenomen beleid te geven (Edelenbos, p.43, 2006). Het beleid wordt dus grotendeels door de politiek bepaald. De overheid bepaald zelf het beleidsprobleem en de oplossingsrichting. De burger kan hier nog wel zijn mening over kenbaar maken. De overheid hoeft echter niks met deze mening te doen.

Adviseren:
Bij adviseren stelt de overheid zelf een agenda samen. De burgers krijgen hier echter een mogelijkheid om zelf met hun eigen kijk op het probleem en oplossingen te komen. Burgers

worden hier vroegtijdig betrokken bij het beleid. De ideeën van de burgers spelen een volwaardige rol in de ontwikkeling van het beleid en hebben invloed op zowel de probleemdefinitie als de oplossingsmogelijkheden. De overheid zal in principe het beleid aanpassen aan de input van de burgers, maar kan hier wel van afwijken (Edelenbos, p.44, 2006). In deze gradatie wordt het beleid dus in het begin door de overheid bepaald maar kan de burger er advies over geven.

Coproduceren:
De overheid stelt hier, in het begin, randvoorwaarden aan het uiteindelijke beleid. De burgers en overheid stellen samen de probleemdefinitie(s) op en zullen ook samen tot de oplossingsrichtingen komen. De burgers worden hier dus al in het begin van het beleidsproces betrokken. De overheid houdt zich bij het vast stellen van het beleid aan de uitkomst van de samenwerking (Edelenbos, p.44, 2016). Het beleid wordt in deze gradatie dus samen door overheid en burgers geproduceerd. De burgers hebben hierbij een volwaardige rol en hebben (veel) invloed op het uiteindelijke beleid.

Meebeslissen:
De overheid heeft hier een adviserende rol. De burgers ontwikkelen zelf het beleid. De burgers zullen zelf de probleemdefinities opstellen en zullen zelf tot oplossingsrichtingen komen. De burgers zijn dus al vanaf het begin van het beleidsproces betrokken bij het beleid. De overheid zal uiteindelijk het beleid, dat door de burgers gemaakt is, overnemen en uitvoeren (Edelenbos p.44, 2016). Bij deze gradatie zijn het dus de burgers die het beleid maken en heeft de overheid slechts een adviserende rol en zullen ze waar nodig de burgers helpen (o.a. door het vast stellen van officiële beleidsplannen).

2.3.3 Operationalisatie van participatieladder.

In dit stuk is er gekomen tot een operationalisatie van de participatieladder zoals deze in dit onderzoek toegepast is. Hiervoor zijn er meetbare indicatoren opgesteld per gradatie van participatie. Aangezien er in dit onderzoek gekeken zal worden naar de rol van de burgers is er binnen de participatieladder extra aandacht zijn voor de rol van de burger. De operationalisatie is weergegeven in tabel 6 met daarin per indicator een beschrijving van de taakverdeling voor elk van de vijf gradaties. Dit zal gedaan worden op basis van paragraaf 3.2.2 en op basis van een overzichtstabel van Edelenbos (2000) met aanvullingen op basis van Edelenbos, Domingo, Klok en van Tatenhove (2006).

Uiteindelijk is gekeken naar de indicatoren binnen de twee projecten. Er is per indicator gekeken naar tot welke categorie de aanpak in het project valt. Op basis hiervan zal bepaald worden tot welk van de vijf (ideale theoretische) gradaties van burgerparticipatie de twee projecten gerekend kan worden.

	Mate van participatie Laag				Hoog
Indicator	*Informeren*	*Raadplegen*	*Adviseren*	*Coproduceren*	*Meebeslissen*
Rol burger	Doelgroep van onderzoek/voorlichting levert geen input	Geconsulteerde gesprekspartner	Adviseur	Medebeslisser binnen randvoorwaarden	Initiatiefnemer
Rol overheid	Voert zelfstanding beleid en geeft hierover informatie	Bepaalt beleid en geeft mogelijkheid tot commentaar	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen	Bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de vooraf-gestelde randvoorwaarden.	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan burgers over
Fase waarin burger betrokken wordt	Laat: als het bestuur beleid grotendeels bepaald heeft	Laat: bestuur laat burgers reageren op voornemens	Vroeg: bestuur laat burgers agenda meebepalen	Vroeg: bestuur laat burgers de agenda meebepalen	Vroeg: bestuur draagt maken beleid over aan burgers
Beleidsprobleem	Staat vast: door bestuur bepaald	Staat vrij vast: door bestuur bepaald	Ideeën van burgers spelen volwaardige rol	Door bestuur en burgers samen bepaald	Wordt door burgers bepaald
Oplossing	Staat vast: door bestuur bepaald	Staat vrij vast: door bestuur bepaald	Ideeën van burgers spelen volwaardige rol	Door bestuur en burgers samen bepaald	Wordt door burgers bepaald
Status van uitkomst	Geen gelegenheid voor burgers om input te leveren	Bestuur verbindt zich niet aan uitkomsten uit het proces	In principe bindende uitkomsten: kan wel van afgeweken worden	Uitkomsten zijn bindend en worden niet door bestuur aangepast	Bestuur of politiek hoeven uitkomst niet te bekrachtigen

Tabel 6: Operationalisatie van de vijf gradaties van participatie en rol van burgers op basis van Vollenhove (2000) en Edelenbos et al (2006).

2.4 Barrières bij het nemen van adaptie maatregelen door burgers.

2.4.1 Definitie van barrières bij klimaatadaptatie.

In het komende stuk wordt uitgewerkt naar welke barrières er binnen deze thesis gekeken is en hoe hierbij rekening gehouden is met de aandachtspunten voor vervolgonderzoek van Eisenack et al. (2014). Een complicerende factor binnen de wetenschappelijke onderzoeken naar barrières is dat het concept van barrières op verschillende manieren geïnterpreteerd en gebruikt wordt (Eisenack et al., 2014). Hierdoor is het nodig om eerst een definitie van barrières te kiezen voor deze thesis. Het IPCC heeft in het vijfde “assessment report” de

volgende definitie gegeven voor adaptatie barrières: “Factoren die het moeilijker maken om adaptatie maatregelen te plannen of te implementeren of factoren die oplossingsmogelijkheden restricteren” (Eisenack et al., p.867, 2014). Moser en Ekstrom gebruiken de volgende definitie: “Barrières zijn obstakels die adaptatie minder efficiënt en/of minder effectief maken of die het nodig maken om extra veranderingen te nemen om gemiste mogelijkheden of hogere kosten te voorkomen” (Eisenack, 2014). In beide definities is terug te zien dat het gaat om factoren die adaptatie maatregelen/beleid hinderen. Beide definities zijn echter nog vrij ruim. Eisenack et al. komen tot een scherpere definitie. Voor hun eigen onderzoek gebruiken Eisenack et al. (2014) de volgende definitie: “Een barrière is een beperking (impediment) van een specifieke adaptatie maatregel voor een specifieke actor in een gegeven context die het gevolg is van een conditie/omstandigheid.” (p.868). Hierbij is het voor Eisenack et al. (2014) belangrijk dat verschillende actoren anders tegen één barrière aan kunnen kijken. Een barrière is in principe te overkomen of te verminderen. Condities zijn eigenschappen van adaptatie maatregelen, actoren en hun context (Eisenack et al., 2014). Adgar et al. (2008) kwamen tot een conclusie die hierbij aansluit. Namelijk dat iets een beperking voor adaptatie kan zijn in een samenleving of voor een actor maar niet een beperking hoeft te zijn voor een andere samenleving of voor een andere actor. Dit kan verklaard worden door verschillen in waardes, percepties, processen en machtsstructuren (p.349). Voor barrières is het dus belangrijk dat ze afhankelijk zijn van de context en dat ze ook nog kunnen verschillen per actor binnen dezelfde context. Hier zal in de thesis rekening mee gehouden worden.

2.4.2 Aandacht voor barrières voor burgers.

In de definitie is er aandacht voor het feit dat de barrières actor specifiek zijn. Door bij deze definitie aan te sluiten is het dus nodig om aandacht te hebben voor de verschillende actoren die bij het beleid betrokken zijn. Bovenstaande uitleg sluit zeer goed aan bij de beleidsarrangementen theorie die in paragraaf 2.2 behandeld is. In de BAB zal echter nog niet specifiek naar barrières gekeken worden. Het is dus nodig zijn om specifieker te kijken naar barrières. Het zal te veel werk voor de thesis zijn om dit voor alle actoren binnen de projecten te doen. Om deze reden is er specifiek gekeken worden naar barrières voor één groep actoren namelijk de burgers. De keuze voor de burgers hangt samen met de aandacht voor burgerparticipatie binnen deze thesis.

2.4.3 Hoe wordt er specifiek naar barrières voor burgers gekeken?

In het volgende stuk zal besproken worden hoe er gekeken is naar welke barrières de burgers ervaren binnen de projecten. Biesbroek et al. hebben in 2011 een onderzoek gedaan naar klimaatadaptatie. Hierin is gekeken naar welke barrières er in de literatuur genoemd werden voor zowel klimaatadaptatie als voor beleidsprocessen in het algemeen. Vervolgens is er in Nederland gekeken naar wat actoren die bij het beleid rond klimaatadaptatie betrokken zijn als belangrijkste barrières ervaren (Biesbroek et al., 2011). De factoren die Biesbroek gevonden en getest hebben lijken een goede basis te zijn voor deze thesis. In het onderzoek van Biesbroek is gekeken naar de barrières in Nederland. Hierdoor sluit dit onderzoek qua context goed aan bij de thesis, die in een deel van Nederland uitgevoerd zal worden. Aangezien barrières als context specifiek gezien worden is het een positief feit dat de context van Biesbroek et al. hun onderzoek aansluit bij de context van de thesis. Wel zal er een verschil in context tussen beide onderzoeken zijn. In het onderzoek van Biesbroek et al. (2011) is gekeken naar barrières voor het gehele veld van klimaatadaptatie terwijl er in de thesis specifiek naar adaptatie maatregelen gericht op hemelwateroverlast gekeken zal worden. In de thesis zal dus specifieker naar een deelaspect van klimaatadaptatie gekeken worden. Ook is er een verschil in de actoren waarnaar gekeken zal worden. In het onderzoek van Biesbroek et al. is gekeken naar

mensen die vanuit hun professie actief betrokken zijn (geweest) bij adaptatie beleid. Terwijl er in de thesis een specifieke aandacht is voor barrières voor burgers. Deze burgers kunnen zowel actief als niet betrokken zijn geweest bij adaptatiebeleid. In de thesis is dus naar barrières voor andere actoren gekeken dan in het onderzoek van Biesbroek et al. (2011). Ook is er in de thesis specifiek gekeken naar barrières voor de aanpak van hemelwateroverlast. Dit is een specifiekere aandacht dan er in het onderzoek van Biesbroek et al. (2011) was. De lijst is dus voor een andere maar vergelijkbare empirie gebruikt. Dit zal er waarschijnlijk toe leiden dat er anders tegen de barrières aangekeken zal worden. Hierdoor kunnen de resultaten van dit onderzoek mogelijk afwijken van het onderzoek van Biesbroek et al. (2011) en andere onderzoeken naar klimaatadaptatie die in andere contexten en voor andere actoren uitgevoerd is.

2.4.4 Factoren op basis van Biesbroek et al. 2014.

Er is voor de thesis uitgegaan worden van de factoren die Biesbroek et al. (2011) gevonden hebben. Deze zullen nu besproken worden. Biesbroek et al. (2011) gaan uit van zeven clusters van barrières. De zeven clusters zijn: (1) Conflicterende tijdschalen; (2) Onzekerheid; (3) Institutionele drukte en leegtes; (4) fragmentatie; (5) gebrek aan “awareness” en communicatie; (6) motivatie en bereidheid om te handelen en (7) hulpbronnen (Biesbroek et al., p.185, 2011).

Het eerste cluster is conflicterende tijdschalen. Bij klimaatadaptatie gaat het om maatregelen die effect hebben op zowel de korte tijdschaal als op de lange tijdschaal. Hierbij is het vooral een probleem dat een deel van de maatregelen pas relevant is op een lange tijdschaal terwijl het beleid vaak gericht is op een korte tijdschaal. Zo zijn sommige gevolgen van klimaatverandering pas relevant op een tijd schaal van 100+ jaar terwijl in het beleid een lange tijdschaal vaak tot 20 á 30 jaar in de toekomst gekeken wordt (Biesbroek et al., p.185, 2011). Ook is het zo dat er vaak andere problemen zijn die op een kortere tijdschaal al aandacht nodig hebben. Als die andere problemen aandacht krijgen raken adaptatie maatregelen in de verdrukking (Biesbroek et al., p.185, 2011).

Het tweede cluster is onzekerheid. In de wetenschap over klimaatverandering speelt onzekerheid een grote rol. Deze onzekerheid heeft ook invloed op klimaatadaptatie. De intensiteit en gevolgen van klimaatverandering zijn nog onzeker. Hierdoor is het dus niet met zekerheid te zeggen aan welke gevolgen er aangepast moet worden. Verder zorgt de onzekerheid ervoor dat het onduidelijk is wat de toekomstige schade zal zijn indien er geen adaptatie plaats vindt oftewel het is onduidelijk wat de kosten zijn van niet ingrijpen. Verder is er onzekerheid door het strategisch handelen van actoren. Tenslotte is er onzekerheid door dat mensen anders over het probleem, en dus ook over de noodzaak van verschillende maatregelen, denken (Biesbroek et al., p.185, 2014).

Het derde cluster is institutionele drukte en leegtes. Hier gaat het om zowel formele en informele regels, normen en waarden die van belangzijn bij beslissingen en gedachtes over adaptatie door actoren. Binnen dit cluster worden twee hoofdgroepen aan barrières onderscheidden institutionele leegte en institutionele drukte. Institutionele leegte houdt in dat er een gebrek is aan institutionele aspecten die adaptatie stimuleren. Hier gaat het er om dat er geen (in)formele regels zijn die het nemen van adaptatie bevorderen, actoren verschillende waardes en normen hebben en anders tegen het probleem aankijken. Als voorbeeld hiervoor gegeven Biesbroek et al. (2011) dat er in Nederland geen formele wetgeving is die beleidsmakers verplicht om adaptatie in hun beleid op te nemen. Door institutionele leegte wordt communicatie tussen actoren moeilijker gemaakt (Biesbroek et al, p.186, 2011). De term institutionele leegte lijkt dus om problemen te gaan die te maken hebben met wat in paragraaf 2.2.3 is omschreven als verschillen in discoursen. Bij institutionele drukte gaat om het tegenovergestelde. Er zijn veel instituties die te maken hebben met het adaptatie beleid, dit kan een barrière voor het nemen van maatregelen zijn.

Hierdoor ontstaat er verwarringen over taken en verantwoordelijkheden en zijn er onduidelijk en zelfs conflicterende doelen tussen verschillende instanties/actoren. Ook zijn er veel verschillende regels die relevant zijn bij het adaptatie beleid. Deze regels kunnen zowel Europese regels zijn als nationale wetgeving. Deze wetgeving kan soms tegenstrijdigheden bevatten. Ten slotte kan door het veelvoud van actoren er een verschil in probleem en oplossingsperceptie ontstaan bij de verschillende instanties en actoren (Biesbroek et al., p186, 2011). Deze term bevat dus aspecten van wat bij de BAB onder discoursen en onder regels valt.

Fragmentatie is het vierde cluster. Fragmentatie is een probleem dat bij veel, complexere, beleidsproblemen voorkomt. Met fragmentatie wordt een gebrek aan verbondenheid en coördinatie tussen instituties, beleid, organisaties en individuen op verschillende niveaus en schalen bedoeld. Klimaatadaptatie is een multi-level en multi-sector probleem. Hierdoor kan er veel fragmentatie plaats vinden bij klimaatadaptatie (Biesbroek, p.186, 2000). Fragmentatie kan zich op verschillende manieren als barrière “tonen”. Zo kan kennis verdeelt onder actoren zijn, of slechts deels beschikbaar. Ook kunnen verantwoordelijkheden verdeeld zijn over verschillende organisaties. Verder kunnen beslissingen op meerdere niveaus gemaakt worden waarbij ze elkaar kunnen tegenwerken (Biesbroek et al., p.186, 2011). Bij fragmentatie gaat het er dus om dat macht en hulpbronnen en beslissingsmacht verdeeld zijn over verschillende actoren en dat dit problemen met zich mee brengt.

Het vijfde cluster is een gebrek aan bewustzijn en communicatie. Zowel publieke en privaat bewustzijn wordt als een belangrijke conditie gezien voor het nemen van klimaatadaptatie maatregelen. De publieke opinie en mensen hun bewustzijn kan beïnvloed worden door communicatie, dit kan zowel een positieve als een negatieve invloed hebben. Communicatie is een belangrijk middel om het publiek op de hoogte te brengen over o.a. mogelijke gevolgen, kwetsbaarheid en de noodzaak om adaptatie maatregelen te nemen. Een gebrek of negatieve communicatie kan leidden tot o.a. lage bewustzijn levels, scepticisme, ontkenning of een te hoog vertrouwen dat alles van zelf goed komt (Biesbroek, p.187, 2011).

Het zesde cluster gaat om barrières met betrekking tot motieven en bereidheid om adaptatie maatregelen te nemen. Hierbij gaat het om factoren die met de psychologie te maken hebben zoals houding, etnische overtuiging, normen en waarden. Biesbroek et al. (2011) merken op dat dit nog een nieuw veld is en dat er nog relatief weinig onderzoek naar gedaan was in 2011. In de laatste jaren is er al iets meer onderzoek naar gedaan. Hierin zijn scherper geformuleerde factoren geformuleerd. Eén van deze onderzoeken is gedaan door Gifford (2011). Aan de hand van Biesbroek (2011) was het niet mogelijk om tot een scherpe operationalisatie te komen. Daarom zal dit cluster verder uitgewerkt worden aan de hand van Gifford (2011). Gifford (2011) komt tot 7 categorieën binnen het cluster van psychologische barrières. De zeven categorieën zijn: 1) er is een limiet aan “cognitie”. 2) Ideologieën. Hierbij gaat het om hoe mensen tegen de wereld aan kijken. 3) Mensen vergelijken zichzelf met anderen. 4) “discredence” Hierbij gaat het er om dat als mensen negatief denken over een andere actor ze minder snel geneigd zijn om die actor te geloven. 5) “Risico perceptie” hier gaat om hoe mensen denken over risico’s. 6) “Minder doen dan mogelijk” is. Hierbij gaat het om factoren die ervoor zorgen dat mensen minder doen dan dat ze zouden kunnen doen.

Het zevende en laatste cluster gaat om barrières in verband met hulpbronnen. Het kan hier gaan om het niet hebben van voldoende hulpbronnen en/of het niet effectief gebruik kunnen maken van hulpbronnen. Biesbroek et al. (2011) merken op dat hulpbronnen gezien worden als cruciaal bij het nemen van adaptatie maatregelen. Hulpbronnen worden opgedeeld in vijf categorieën. 1) menselijke hulpbronnen (beschikbaarheid van staf, kennis en skills van individuen en management) 2) financiële middelen (beschikbaar geld voor implementatie, kosten van maken van beleid) 3) Beschikbare informatie (fundamentele en

toegepaste kennis over adaptatie, lokale kennis, beschikbaarheid van data, geloofwaardigheid en legitimiteit van informatie). 4) Fysische hulpbronnen (technologische middelen). 5) Natuurlijke hulpbronnen (beschikbaarheid van land) (Biesbroek, p.187, 2011).

2.4.5 Operationalisatie.

In het volgende stuk zijn de barrieres bij het nemen van adaptatie maatregelen geoperationaliseerd. Dit is gedaan op basis van de tekst van 2.4.4. De operationalisatie is weergegeven in losse tabellen per cluster. Het cluster van psychologische factoren zal geoperationaliseerd worden op basis van de orginele tekst van Gifford (2011). In de tabellen komt soms eenzelfde vraag meerdere keren voor. Dit komt omdat de verschillende clusters met elkaar in verband staan en er enige overlap tussen de indicatoren in de verschillende clusters is. Op basis van deze operationalisatie is de enquête opgezet.

Conflicterende tijdschalen			
Indicator	*Waar kan naar gekeken worden?*		
Tijdschaal maatregel	Welke tijdschaal hebben de genomen maatregelen?	Wordt er ook naar de (zeer) lange termijn gekeken?	Op welke tijdschaal wordt naar het probleem gekeken?
Conflict met andere problemen	Hoe belangrijk vinden mensen het om adaptatie te nemen?	Staat het nemen van adaptatie maatregelen (hoog) op de prioriteiten lijst van mensen?	

Tabel 7: Operationalisatie van het cluster "conflicterende tijdschalen" op basis van Biesbroek et al. (2011).

Onzekerheid			
Indicator	Waar wordt naar gekeken?		
Wetenschappelijke onzekerheid	Weet de burger dat er onzekerheid is over de exacte gevolgen?	Hindert de (mogelijke) onzekerheid de burger bij het nemen van maatregelen?	
Strategisch handelen	Hoe gaat de burger om met de onzekerheid?	Probeert de burger andere doelen te bereiken dan puur het tegen gaan van overlast?	Hoe bepaalt de burger welke maatregelen nodig zijn?
Probleem conceptie	In welke mate ervaart de burger hemelwateroverlast als een probleem?	In welke mate verwacht de burger dat hemel-wateroverlast in de toekomst een probleem zal zijn?	

Tabel 8. operationalisatie van het cluster "onzekerheid" op basis van Biesbroek et al. (2011).

Institutionele drukte en leegte			
Indicator	Waar wordt naar gekeken?		
Formele regels	In hoeverre wordt het nemen van maatregelen aangemoedigd door formele regels?	In hoeverre wordt het nemen van maatregelen gehinderd door formele regels?	In hoeverre worden er tegenstrijdig-heden in de formele regels ervaren door de burgers?
Informele regels	In hoeverre wordt het nemen van maatregelen aangemoedigd door informele regels?	In hoeverre wordt het nemen van maatregelen gehinderd door informele regels?	In hoeverre worden er tegenstrijdig-heden in de informele regels ervaren door de burgers?
Waardes en normen	In welke mate ondervindt de burger problemen met betrekking tot verschillen in waardes?	In welke mate ondervindt de burger problemen met betrekking tot verschillen in normen?	In welke mate ondervindt de burger problemen met betrekking tot verschillen probleemperceptie tussen verschillende actoren?
Betrokken actoren/instituties	In hoeverre merkt de burger problemen doordat er een veelvoud van actoren betrokken is bij het nemen van maatregelen?		

Tabel 9. operationalisatie van het cluster "institutionele drukte en leegte" op basis van Biesbroek et al. (2011).

Fragmentatie		
Indicator	Waar wordt naar gekeken?	
Kennis	In hoeverre merkt de burger problemen doordat de benodigde kennis verdeeld is onder veel actoren?	In hoeverre merkt de burger problemen doordat kennis slechts (deels) bereikbaar is.
Nemen beslissingen	In welke mate worden beslissingen genomen door verschillende instanties?	In hoeverre merkt de burger problemen doordat beslissingen door verschillende instanties genomen moeten worden?
Verdeling verantwoordelijkheden	In welke mate zijn de verantwoordelijkheden over verschillende actoren verdeeld?	In welke mate ondervind de burger problemen doordat verantwoordelijkheden verdeeld over verschillende actoren zijn?

Tabel 10. operationalisatie van het cluster "fragmentatie" op basis van Biesbroek et al. (2011).

Gebrek aan bewustzijn en communicatie				
indicator	Waar wordt naar gekeken?			
Bewustzijn van noodzaak tot nemen van adaptatie maatregelen	In hoeverre vindt de burger dat er een noodzaak is om adaptatie maatregelen te nemen?	In hoeverre vindt de burger dat andere actoren bewustzijn tot de noodzaak om adaptatiemaatregelen te nemen?		In hoeverre ondervindt de burger problemen door een gebrek aan bewustzijn bij andere actoren?
Communicatie	In hoeverre vindt de burger dat er voldoende communicatie is?	In hoeverre vindt de burger dat de communicatie goed verloopt?	In hoeverre vindt de burger dat de communicatie slecht verloopt?	In hoeverre wordt de burger aangezet tot het nemen van maatregelen als gevolg van de communicatie?
Gevolgen van gebrekkige communicatie	In hoeverre vindt de burger dat er een noodzaak is om adaptatie maatregelen te nemen?	In hoeverre is de burger sceptisch over de noodzaak om adaptatie maatregelen te nemen?	In hoeverre ontkent de burger dat er een noodzaak is om adaptatie maatregelen te nemen?	In hoeverre denkt de burger dat het probleem zich zelf zal oplossen?

Tabel 11. operationalisatie van het cluster "gebrek aan bewustzijn en communicatie" op basis van Biesbroek et al. (2011).

Psychologische barrières				
indicator	Waar wordt naar gekeken?			
Cognitie	In hoeverre verwacht de burger dat hemelwaterover-last een probleem zal worden in de toekomst?	In hoeverre is de burger optimistisch dat het probleem oplost zonder handelen van de burger?		In hoeverre is de burger zich bewust van de mogelijke nadelige gevolgen van hemelwateroverlast?
Ideologie	In hoeverre gelooft de burger dat hij zelf een bijdrage kan leveren bij het oplossen van het probleem?	In hoeverre denkt de burger dat technologie een bijdrage kan leveren bij het oplossen van het probleem?	In hoeverre gelooft de burger dat bovennatuur-lijke krachten een bijdrage kunnen leveren bij het oplossen van het probleem?	In hoeverre gelooft de burger dat er niks te doen is om problemen door hemelwateroverlast aan te pakken?
Vergelijken met Anderen	In welke mate vergelijkt de burger zich met bekende/politiek bij het bepalen of hij/zij wel of niet adaptatie maatregelen neemt?	In hoeverre is het feit dat bekende/politiek niet actie onderneemt een reden om zelf ook niks te doen?		In hoeverre spelen sociale normen een rol bij de beslissing om wel/niet adaptatie maatregelen te nemen?

Discre-dence	In hoeverre heeft de burger vertrouwen in de overheidsactoren?	In hoeverre heeft de burger vertrouwen in het adaptatiebeleid?		In hoeverre heeft de burger vertrouwen in de wetenschappers?	
Risico perceptie	In hoeverre denkt de burger dat het beleid gaat werken?	In hoeverre denkt de burger dat geld dat geïnves-teerd wordt in maat-regelen terug verdiend kan worden?	In hoeverre denkt de burger dat bekenden negatief zullen reageren als hij maat-regelen neemt?	In hoeverre verlaagt het nemen van maat-regelen het zelfver-trouwen/ bewustzijn van de burger?	In hoeverre denkt de burger dat zijn tijd goed geïnvesteerd wordt bij het nemen van maatregelen?

Tabel 12. operationalisatie van het cluster "psychologische barrières" op basis van Gifford (2011).

Hulpbronnen					
indicator	Waar wordt naar gekeken?				
Onvoldoende hulpbronnen	In hoeverre vindt de burger dat er een tekort is aan menselijke hulpbronnen?	In hoeverre vindt de burger dat er een tekort is aan financiële hulpbronnen?	In hoeverre vindt de burger dat er een tekort is aan beschik-bare informatie	In hoeverre vindt de burger dat er een tekort is aan fysische hulpbronnen ?	In hoeverre vindt de burger dat er een tekort is aan natuurlijke hulp-bronnen?
Niet effect gebruikt maken van hulpbronnen	In hoeverre vindt de burger dat de menselijke hulpbronnen niet effectief gebruikt worden?	In hoeverre vindt de burger dat financiële hulpbronnen niet effectief gebruikt worden?	In hoeverre vindt de burger dat de beschikbare informatie niet effectief gebruikt worden?	In hoeverre vindt de burger dat de fysische hulpbronnen niet effectief gebruikt worden?	In hoeverre vindt de burger dat de natuurlijke hulp-bronnen niet effectief gebruikt worden?

Tabel 13. operationalisatie van het cluster "hulpbronnen" op basis van Biesbroek et al. (2011).

3. Methodologie.

3.1 Onderzoeksstrategie.

In het komende hoofdstuk zal de methodologie voor de thesis besproken worden. Eerst zal er in paragraaf 3.1 gekeken worden naar de onderzoeksstrategie. Vervolgens zal in paragraaf 3.2 het onderzoeksmateriaal besproken worden.

3.1.1 Algemene uitleg kwalitatieve- en kwantitatieve methoden.

Er zal nu eerst kort besproken worden wat de voor- en nadelen van kwalitatief en kwantitatief onderzoek zijn. Kwalitatief onderzoek is vooral geschikt als er noodzaak voor details is en er een diepgaand begrip van het onderzoeksprobleem nodig is bij het beantwoorden van de hoofdvraag (Cresswell, p.40, 2007). Kwalitatief onderzoek is ook geschikt om te gebruiken als de context waar binnen het probleem door participanten ervaren wordt van belang is (Cresswell, p.40, 2007). Ook kan het gebruikt worden om mechanismen die bij kwantitatief onderzoek gevonden worden te kunnen verklaren. Verder kan het voorkomen dat de onderzoeksvraag niet via kwantitatief onderzoek te beantwoorden is (Cresswell, p.40, 2007). Kwalitatief onderzoek heeft dus als voordelen dat er veel rekening gehouden kan worden met de context en er veel diepgang mogelijk is, hierdoor is het geschikt om complexe fenomenen te verklaren. Echter heeft kwalitatief onderzoek ook nadelen. Een eerste nadeel is dat het verzamelen van gegevens erg tijd intensief is. Ten tweede is de analyse van kwalitatieve gegevens een intensief en complex proces. Ten derde zijn de resultaten van kwalitatief onderzoek moeilijker te generaliseren dan de resultaten van kwantitatief onderzoek (Verschuren & Doorewaard, 2007, p161). Ten slotte zijn er geen strikte procedures voor het uitvoeren van het onderzoek. Hierdoor moeten de stappen die uitgevoerd worden, en de daarbij behorende keuzes, binnen het onderzoek goed uitgelegd worden (Cresswell, p.41, 2007). Kwalitatief onderzoek heeft dus als grootste probleem dat het een zeer tijdsintensief proces is en de uitkomsten minder goed te generaliseren zijn.

Nu de voor- en nadelen van kwalitatief onderzoek besproken zijn zal er gekeken worden naar kwantitatief onderzoek. Het eerste voordeel is dat bij kwantitatief onderzoek het mogelijk is om veel meer mensen te betrekken bij het onderzoek. Hierdoor zal de externe validiteit van het onderzoek hoger zijn. De conclusies in het onderzoek zijn hierdoor beter en makkelijker te generaliseren. Ten tweede is het een geschikte methode om met relatief weinig middelen (tijd en geld) beschrijvende vragen te beantwoorden. Ten derde heeft kwantitatief onderzoek als voordeel dat er strikte procedures zijn voor het uitvoeren van het onderzoek. Dit geeft duidelijkheid voor de onderzoeker (Vennix, 2011). Kwantitatief onderzoek heeft dus als belangrijkste voordeel dat de resultaten makkelijker te generaliseren zijn. Kwantitatief onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Ten eerste is het minder geschikt om diepgaand op een onderwerp in te gaan. Ook is het binnen kwantitatief onderzoek moeilijker om rekening te houden met de context. Ten tweede is er voor de participanten minder ruimte om hun keuzes en gedachtes uit te leggen. Dit zorgt er ook voor dat de onderzoeker hier zelf aannames over moet maken. Als deze aannames niet kloppen is dit negatief voor de interne validiteit van het onderzoek. Ten derde is het moeilijker om tot verklaringen te komen voor de gevonden relaties binnen kwantitatief onderzoek (Vennix, 2011). Kwantitatief onderzoek heeft dus als grootste probleem dat er minder diepgang mogelijk is en dat het een minder geschikte methode is om tot verklaringen te komen.

Een combinatie tussen de twee methoden is echter ook mogelijk. Brannen heeft in 2005 een paper geschreven over gemixte methode onderzoek. Bij gemixte methode onderzoeken worden verschillende methodes gecombineerd in één onderzoek. Een van de mogelijke combinaties is een mix van zowel een kwalitatieve methode als een kwantitatieve methode. Volgens Brannen (2005) begon er rond de eeuw wisseling meer aandacht te komen voor deze combinatie. Een belangrijke reden hiervoor is dat gemixte methodes onderzoek goed past bij onderzoek gericht op de praktijk en/of beleid (Brannen, p.6, 2005). Het toepassen van zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek kan een praktische en creatieve oplossing zijn voor het beantwoorden van onderzoeksvragen. Echter blijft het volgens Brannen (2005) noodzakelijk dat er ook rekening gehouden moet worden met of de

methode theoretisch aansluit bij de onderzoeksvraag.

3.1.2 Keuze van methode voor de thesis.

In het voorgaande stuk is besproken dat er zowel kwalitatieve methodes als kwantitatieve methodes toegepast kunnen worden voor het beantwoorden van een onderzoeksvraag. In deze thesis is er gekozen voor een gemixte methode onderzoek waarbij er een kwalitatieve methode (vergelijkend casusonderzoek) aangevuld wordt door een kwantitatieve methode (survey). Door de combinatie worden de sterke punten van de methodes benut en zal er tevens rekening gehouden worden met de zwakte punten van de methodes. Er is gekomen tot deze keuze aan de hand van de afweging welke methode het beste, zowel theoretisch als praktisch, bij de verschillende deelvragen van het onderzoek past. Nu duidelijk geworden is dat er een gemixte onderzoeksmethode gebruikt is, zal er in het komende stuk kort per deelvraag besproken worden welke methode er gebruikt is. In 3.2 zal dieper op het onderzoeksmateriaal ingegaan worden.

Voor de beantwoording van deelvraag 1 zal de BAB toegepast worden. Hiervoor is veel kennis over context en diepgaande kennis nodig. Hierdoor is het dus zowel theoretisch als praktisch gezien logisch om kwalitatief onderzoek uit te voeren. Het onderzoeksmateriaal bestaat uit een combinatie van documenten en interviews met leden van de projecten. Een deel van de benodigde infromatie is te vinden in bestaande documenten. Deze informatie is echter niet volledig en kan mogelijk niet kritisch genoeg zijn. Daarom is dit aangevuld met interviews.

Voor de beantwoording van deel vraag 2 is de participatieladder van Edelenbos toegepast. Hiervoor is er diepgaande kennis nodig over hoe het beleidsproces binnen de casus verloopt. Hierdoor is het zowel theoretisch als praktisch gezien logisch om deze vraag ook te beantwoorden door middel van kwalitatieve methoden. Het onderzoeksmateriaal voor deze vraag zullen grotendeels hetzelfde zijn als bij deelvraag 1.

Voor de derde deelvraag is gebruik gemaakt worden van kwantitatieve methodes. Voor het beantwoorden van deze vraag, en het kunnen generaliseren van het resultaat, is data over de mening van veel mensen nodig. Er zijn enquêtes gehouden onder de bewoners van de projecten. Hiermee is het doel om ook mensen te bereiken die niet actief bij de projecten betrokken zijn. Dit is van toegevoegde waarde omdat er bij het puur houden van interviews waarschijnlijk een vertekend beeld ontstaat van hoe mensen tegen de barrieres in de projecten aan kijken. De interviews zijn gehouden met mensen die actief bij de projecten betrokken zijn geweest. Deze zullen waarschijnlijk anders tegen de projecten aankijken dan mensen die er niet bij betrokken zijn (of er zelfs nog nooit van hebben gehoord). Hierdoor is het dan ook een aanvulling om de enquetes te houden onder zowel actief als niet actief betrokken burgers. Het is dus zowel theoretisch als praktisch logisch om een kwantitatieve methode toe te passen bij het beantwoorden van deze vraag.

3.2 Onderzoeksmateriaal.

Nu de onderzoeksstrategie uitgewerkt is, zal het onderzoeksmateriaal besproken worden. Er zal gebruik gemaakt worden van drie typen onderzoeksmateriaal: 1) Document analyse, 2) Semi gestructureerde interviews en 3) één survey. Voor deze onderzoeksmaterialen zal in het komende stuk eerst besproken worden bij welke deelvragen het onderzoeksmateriaal gebruikt is en waarom er gekozen is voor dit type onderzoeksmateriaal. Vervolgens zal er in gegaan worden op hoe het onderzoeksmateriaal verzamelt is. Tenslotte zal er besproken worden hoe de data uitgewerkt en geanalyseerd is.

3.2.1 Inhoudsanalyse analyse.

Voor de beantwoording van deelvraag 1 en 2 is inhoudsanalyse uitgevoerd. Inhoudsanalyse houdt in dat er naar (communicatie) producten gekeken wordt en dat hier de betekenisstructuur van geconstrueerd wordt (Vennix, p.262, 2011) Eerder zijn de voor- en nadelen van kwalitatief onderzoek besproken deze gelden ook voor inhoudsanalyse. Echter zijn er ook specifieke voor- en nadelen bij document analyse. Een groot voordeel bij

inhoudsanalyse is dat je al beschikbare data gebruikt. Indien deze data al beschikbaar is hoeft hiervoor geen interview of enquête gehouden worden. Dit is een voordeel aangezien dit veel tijd bespaard (Vennix, p.192, 2011). De beschikbare data is vooral online gezocht. Hierin schuilt echter een gevaar. Niet alle gevonden documenten zullen van goede kwaliteit zijn. Daarom is er kritisch gekeken naar wie de bron gepubliceerd heeft en wat de bruikbaarheid van de bron is. Een ander probleem is dat er niet genoeg informatie in de bronnen te vinden is. Inhoudsanalyse alleen zal dus vaak niet voldoende zijn om de hoofdvraag te beantwoorden (Vennix, p.192, 2011).

Voor in deze thesis bestaat deze data vooral uit teksten zoals nieuwsbrieven (over het project in het algemeen en over specifieke projecten), informatie mails en tekstmateriaal dat gemaakt is voor de projecten. Er is bij het verzamelen van de documenten kritisch gekeken naar de bruikbaarheid van de bron bij het beantwoorden van deel vraag 1 en 2. Door middel van analyse van deze informatie zal al deels een antwoord gegeven kunnen worden op deel vraag 1 en 2. In Tabel 14 zijn de documenten te zien die gebruikt zijn voor de inhoudsanalyse. De documenten die geanalyseerd zijn, zijn nog wel ruwe gegevens die nog bewerkt en geanalyseerd moeten worden. Bij deze analyse is het belangrijk dat er rekening gehouden wordt met de context waarin het materiaal gemaakt is.

Morsdroog	Stadsbeek
PowerPoint presentatie mei 2015 van gemeente Almelo over hemelwateroverlast in de Mors	Rapport: Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater
Uitnodiging bewonersbijeenkomst Morsdroog 15 december 2015	Nieuwsbrieven over het project.
Brief met uitleg over afkoppelen voor buurtbewoners	Brochure: Kas stromen D'r an!
Rapport: Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater	
Brochure: Kas stromen D'r an!	

Tabel 14: Bestanden gebruikt voor de inhoudsanalyse per project.

3.2.2 Semi gestructureerde interviews.

Echter zal de BAB niet voldoende beantwoord kunnen worden puur op basis van inhoudsanalyse van bestaande bronnen. Zoals eerder al vermeldt zullen er ook interviews en enquêtes gehouden moeten worden. Voor de beantwoording van deelvraag 1 en 2 zijn semi gestructureerde interviews gehouden. Hierbij was vooraf het interview gestructureerd door middel van gesprekstopics en vragen die in een interviewguide staan. Echter was er ook ruimte om op sommige zaken dieper in te gaan en werden ook vragen gesteld die niet in het interview guide stonden (Vennix, p.253, 2011). Eerder zijn de voor en nadelen van kwalitatief onderzoek besproken deze gelden ook voor semi gestructureerde interviews. Echter zijn er ook specifieke voor en nadelen bij semi gestructureerde interviews. Semi gestructureerde interviews zijn geschikt om veel diepgaande kennis te verkrijgen. Doordat de interviewer en de ondervraagde met elkaar in gesprek kunnen gaan kan er veel door gevraagd worden, over o.a. hoe, het en waarom. Hierdoor is het mogelijk voor de interviewer om een duidelijk en diepgaand antwoord te krijgen. Echter kleven er ook nadelen aan het houden van semi gestructureerde interviews. Twee belangrijke nadelen zullen nu kort besproken worden. 1) Er kunnen problemen komen door (slechte) communicatie. Aangezien de interviews face to face gehouden worden kunnen de interviewer en de geïnterviewde elkaar zien. Er heeft dus zowel verbale als non-verbale communicatie plaats gevonden. Indien de communicatie vanuit de interviewer slecht is zal dit een negatief effect hebben op de kwaliteit van de antwoorden (Vennix, p.256, 2011). 2) Interviews houden vergt vaardigheden en ervaring. De belangrijkste vaardigheden die de interviewer niet voldoende kan bezitten zijn: niet goed en nauwkeurig genoeg luisteren, niet het overzicht kunnen houden en de vragen niet

nauwkeurig genoeg stellen.

Uitvoering van interviews en omgang met nadelen.
In dit deel zal besproken worden hoe de interviewguides opgesteld zijn en waar rekening mee gehouden is tijdens het houden van de interviews. Tenslotte zal besproken worden met wie de interviews gehouden zijn. Voorafgaand aan de interviews is er een interviewguide opgesteld. In het interviewguide stonden als eerste praktische zaken zoals: de vraag of het interview opgenomen mag worden en dat er na de tijd nog terug koppeling plaats zal vinden. Deze zaken werden dan ook voorafgaand aan het interview verteld.

De vragen in het interviewguide zijn opgesteld op basis van de operationalisatie van de BAB en de participatieladder. Hierbij waren opmerkingen geplaats over hoe en naar welke informatie er door gevraagd kon worden. Door de vragen vooraf te formuleren hoeft dit niet meer tijdens het interview. Hierdoor zullen de vragen scherp geformuleerd kunnen worden, dit verlaagt de kans op miscommunicatie (Vennix, 257, 2011). De interviewguide was afgesloten met enkele zinnen waarin staat wat er met de gegevens zal gebeuren en de vraag hoe er verder contact opgenomen zal worden. Door dit in de interviewguide op te nemen werden deze praktische zaken niet vergeten. Het interviewguide is als leidraad gebruikt en niet alle vragen die er in stonden zijn ook daadwerkelijk in de interviews gesteld. Soms werd er ook dieper in gegaan op zaken die niet in het interviewguide stonden. Het interviewguide is terug te zien in bijlage 1.

Voor de twee projecten zijn interviews gehouden met enkele van de belangrijkste actoren. Deze zullen nu kort besproken worden. Als eerste zal het project Morsdroog besproken worden. Voor dit project zijn 5 interviews gehouden. Het eerste interview was met Sandra Tempelman, die zelf gekeken had naar hoe de participatie in enkele KAS projecten vorm gegeven was. Ze had hiervoor ook naar Morsdroog gekeken en zij is ook de auteur van het rapport (Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater). Vervolgens zijn er twee losse interviews geweest met twee leden van het bewonersteam. Het team bestond uit 8 leden waarvan er twee zeer actief zijn geweest. Met deze twee leden zijn dan ook de interviews gehouden, zodoende wisten ze er ook veel over te vertellen. Het vierde interview is gehouden met iemand die via NMO betrokken is geweest bij het project. Ten slotte is er nog een interview gehouden met iemand van de gemeente die verantwoordelijk was voor het participatie gedeelte. Wegens tijdgebrek is dit interview kort geweest en zijn de meeste vragen via de mail beantwoord. Ook werd hier het al eerder gevonden bestand over de praktische leerpunten als zeer bruikbare bron benoemd.

Voor het project Stadsbeek zijn er minder interviews gehouden. Uiteindelijk is er enkel één interview geweest met twee leden van de gemeente. Dit was met iemand die over de participatie van de burgers binnen het project ging en met de hoofdontwerper binnen het project. Uit dit interview is zeer veel informatie over de participatie van de bewoners naar voren gekomen. Verder was er voor dit project veel informatie al te vinden in de nieuwsbrieven en in het rapport Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater. Er is nog gekeken of er meer interviews mogelijk waren maar dit is niet gelukt. Dit zal verder in de discussie besproken worden.

De interviews zijn opgenomen en zijn in AtlasTI getranscribeerd. Deze transcripten zijn gecodeerd op basis van de BAB en de participatieladder. De analyse is uitgevoerd op basis van deze codering.

3.2.3 Survey.
Voor de thesis is er een survey gehouden. Het survey was een online enquête. Eerder is al ingegaan op de voor- en nadelen van kwantitatief onderzoek. Veel van deze voor- en nadelen zijn ook van toepassing op het survey echter zijn er ook specifiekere voor- en nadelen voor het survey. Het survey is geschikt om de mening van een groot aantal mensen inzichtelijk te maken (Vennix, p.81, 2011). Het doel van een survey is om via generalisatie vanuit een steekproef te komen tot een uitspraak over een grotere populatie (Vennix, p.81, 2011). Het voordeel van een survey is dat het, het mogelijk maakt om de mening van relatief

veel mensen inzichtelijk te maken. Hierdoor is het survey uiterst geschikt om deelvraag 3 te beantwoorden. In die deelvraag gaat het er namelijk om in welke mate burgers bepaalde vooraf opgestelde barrières ervaren bij het nemen van adaptatie maatregelen.

Echter zijn er ook nadelen bij het survey. De belangrijkste zijn: 1) Problemen met de steekproef, 2) Non-responsie 3) Onduidelijkheid over vragen. Deze zullen nu kort besproken worden, later, als er besproken wordt hoe het onderzoek uitgevoerd is, zal er nog ingegaan worden op hoe er met deze problemen omgegaan is in deze thesis en welke problemen er zich voorgedaan hebben. Aangezien het bij een survey niet haalbaar is om de hele populatie te onderzoeken is het nodig om een steekproef te trekken. In de praktijk komt het vaak voor dat de steekproef niet aselect getrokken wordt. Dit zorgt ervoor dat een deel van de populatie niet betrokken wordt in de steekproef. Dit heeft als negatief effect dat de resultaten minder goed te generaliseren zijn (Vennix, p.82, 2011). Als tweede belangrijke probleem is er non-responsie dit houdt in dat een deel van de steekproef het survey niet kunnen of willen invullen. Dit is vooral een probleem bij schriftelijke enquêtes, waarbij doorgaans slecht 30% de enquête ingevuld terugstuurt. Non-responsie zal ervoor zorgen dat de generaliseerbaarheid van het onderzoek af zal nemen. Dit komt vooral omdat er vaak deel populaties zijn die de enquête niet invullen. Hierbij valt te denken aan mensen die geen tijd hebben door werk/school en aan mensen die fysiek niet in staat zijn om een enquête in te vullen (Vennix, p.85, 2011). Ten slotte is er de kans dat de respondenten de vragen anders interpreteren dan de onderzoeker. Als dit relatief veel voorkomt zal dit tot een vertekening van het resultaat leidden. Dit is een probleem voor de betrouwbaarheid.

Uitvoering van het survey.

In het voorgaande stuk zijn de voor- en nadelen van een survey besproken. Nu zal besproken worden hoe het survey in deze thesis uitgevoerd is. Hierbij is zo goed als mogelijk rekening gehouden met de mogelijke problemen van enquêtes. Er zal nu eerst in gegaan worden op de opzet van het survey. Vervolgens zal besproken worden hoe deze verspreid is.

De enquête is gemaakt met hulp van een online tool, easion parention, dit had enkele voordelen voor zowel de verspreiding, het invullen door respondenten, als de verwerking van de enquête. Voor de verspreiding was het grote voordeel dat de enquête in te vullen was door naar de link van de enquête te gaan. Deze link stond in een inleidende brief die onder de bewoners van de wijken verspreid is (Zie bijlage 2). Hierdoor was het nodig om slechts 1 a4 te printen per huishouden en hoefde niet voor elk huishouden de gehele enquête geprint te worden. Nog belangrijker was dat de enquête op deze manier door de respondent in te vullen viel op een moment dat het hem/haar goed uit kwam. Ook hoefde de ingevulde enquêtes niet opgehaald te worden, iets wat met papieren enquêtes wel het geval zal zijn geweest. Wel kleefde er een nadeel aan het feit dat het een web enquête was. Het is mogelijk dat sommige mensen geen mogelijkheid hadden om de enquête in te vullen. Echter is het aan te nemen dat tegenwoordig dit aantal, onder zelfstandig wonende mensen, relatief laag is. Het is daarom zeer aannemelijk dat er door deze aanpak meer reacties zijn geweest dan bij een traditionele aanpak waarbij de enquête op papier bij de woningen werden verspreid. Ook voor de verwerking van de enquête had het feit dat het een web enquête is voordelen. De resultaten waren vanuit het programma zo te gebruiken in SPSS. Dit zorgt ervoor dat de resultaten betrouwbaarder zijn, er kunnen namelijk geen fouten gemaakt worden met het overnemen. Tevens is er doordat dit niet handmatig hoefde te gebeuren er tijdswinst geweest voor de onderzoeker.

De vragenlijst bestond uit vier onderdelen: 1) Introductie op de vragenlijst. 2) Algemene gegevens vragen. 3) Deel met Likert items. En tenslotte 4) Deel met daarin vragen over hoe de respondenten terugkijken op het project. De Likert items voor deel 3 waren opzet op basis van de operationalisatie van de barrières die mensen kunnen ervaren bij het nemen van adaptatie maatregelen (2.4.5). Hierbij is het belangrijk dat de vragen zodanig gesteld worden dat ze begrijpelijk zijn en de vragenlijst eenvoudig in te vullen is (Vennix, p.85, 2011). Ook is hierbij gekeken of de vragen niet dubbel waren. De vragenlijst is voor controle naar enkele

bekenden, waaronder ook mensen zonder universitaire achtergrond, gestuurd. Op deze manier is er gekeken of de vragenlijst begrijpelijk en eenvoudig in te vullen was. De vragen waren gesteld als opinie vragen over in hoeverre de burger een bepaalde barrière ervaart. Hierbij konden de burgers een score geven op basis van een Likertschaal. Hierbij waren de stellingen zo gemaakt, dat een positiever antwoord betekend dat de respondent de indicator als een barrière ervaart. De stellingen hadden in principe de volgende vorm: *"Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van x.*". De antwoord categorieën waren: 1 (Geheel oneens) 2 (Oneens) 3 (niet eens/niet oneens) 4 (Eens) 5 (Geheel Eens). Door dat de antwoorden gesloten zijn, is er geen codering van de antwoorden nodig. Dit heeft als voordeel dat het resultaat betrouwbaarder is maar verlaagt wel de validiteit. Verder heeft de Likertschaal als nadeel dat mensen snel voor dezelfde antwoorden kiezen (Vennix, p.86, 2011). Dit probleem is deels geprobeerd te voorkomen door om de paar stellingen de stelling om te draaien (positief antwoord is dan geen barrière in plaats van een grote barrière).

Wel is deze omzetting van de operationalisatie naar de enquête niet volledig gelukt, hierdoor kan er niet naar alle clusters van barrières gekeken worden in de thesis. Hier wordt bij de analyses en de reflectie nog verder op in gegaan.

De vragenlijst is afgesloten met enkele vragen over hoe ze terugkijken op het project, dit is alleen gedaan voor diegene die aangegeven hebben dat ze aanwezig zijn geweest bij inloop en/of informatieavonden. De gehele enquête is te zien in bijlage 3.

Verspreiding van de enquête.

In het voorgaande stuk is al besproken waarom er gekozen is voor een web-enquête. Ook is daarbij al besproken hoe de enquête verspreid is. Deze verspreiding zal nu iets diepgaander besproken worden. De inleidende brief met een link naar de enquête is in een envelop bij de gekozen huizen in de brievenbus gestopt. Er is bewust gekozen om dit zelf te doen en niet te laten doen door bijvoorbeeld de betrokken gemeente/waterschap. De verwachting was namelijk dat als dit door een van de betrokken partijen gedaan zou worden dat dit de resultaten van de enquête zou kunnen beïnvloeden. Ook zouden mensen dan denken dat het onderzoek in naam van een van de partijen was, iets wat niet het geval was. Om de onafhankelijkheid te waarborgen is er dus gekozen om zelf de verspreiding te doen en niet de link (ook) door een van deze partijen te laten verspreiden. Dit had wel enkele nadelen. Hier zal in het discussie hoofdstuk op ingegaan worden.

Voor morsdroog is de enquête verspreid onder de hele buurt waar het project plaats gevonden had. Dit waren 62 huishoudens. De enquêtes zijn een eerste keer verspreid op een doorde weekse middag. Twee weken later is er op een zaterdag nog een herinneringsbrief verspreid. Er was hier bewust gekozen voor een keer door de weeks en een keer in het weekend in de verwachting dat sommigen meer tijd hadden om het in te vullen door de weeks en anderen hier meer tijd voor hadden in het weekend. Uiteindelijk zijn er 14 reacties gekomen. Dit betekend dat ongeveer 20% van de huishoudens de enquête heeft ingevuld.

Voor de Stadsbeek is de enquête een eerste keer verspreid onder de inwoners van de straten waar daadwerkelijk de beek zal komen. Dit waren circa 200 huishoudens waarvan 100 in flats. Wel was het zo dat bij deze flats veel, circa 80% nee, nee stikkers waren. Er zijn dus weinig (circa 20) enquêtes verspreid onder de bewoners van de flats. Op de 1^{e} verspreiding kwamen slechts circa 20 reacties. Er is toen een herhinnerings brief verspreid onder de huizen die al een 1^{e} brief hadden gekregen. Tevens is er gekozen om het gebied van de verspreiding uit te breidden naar ook de omliggende straten waar drainage aangelegd is voor het project. Dit waren circa 150 huizen. Na dit tweede verspreidings moment kwamen er circa 20 reacties. Hier is de respons dus relatief laag geweest. De circa 350 verspreidde enquêtes hebben maar 38 reacties opgeleverd, wat neer komt op ~10% responsie. In het discussie hoofdstuk zal nog op de lage responsie ingegaan worden.

Uitwerking en analyse.

De resultaten van de enquête zijn in het statistische programma SPSS ingevoerd. Met

behulp van SPSS zijn er enkele analyses uitgevoerd. Voor de analyse uitgevoerd is, zijn de verschillende vragen over de barrières samengevoegd tot een cluster van barrières. Dit is gedaan op basis van de eerdere operationalisatie. De onderstaande analyses zijn voor zowel Morsdroog (paragraaf 4.3) als Stadsbeek (paragraaf 5.3) uitgevoerd.

Als eerste is er gekeken naar de ingevulde algemene gegevens. Dit is gedaan aan de hand van de beschrijvende output die door SPSS geleverd wordt. Deze algemene gegevens zijn later bij stap 3 nogmaals gebruikt.

Als tweede is er een One Sample t-test uitgevoerd. Met deze toets kan gekeken worden of de waarde van een van de clusters afwijkt van het van tevoren bedachte theoretische gemiddelde (Grotenhuis en Matthijssen, p.77, 2013). Voor deze toetsen is de gemiddelde score op 3 gezet. Een score van 3 op de vragen betekend dat de respondent de vraag beantwoord heeft met “niet eens/niet oneens”. Door het uitvoeren van de One Sample t-Tetst kan dus gekeken worden of de respondent het cluster belangrijk of (on)belangrijk vindt. In tabel 15 is te zien hoe de gemiddelde score geïnterpreteerd is.

Gemiddelde score op Cluster	Betekenis.
0	Niet ingevuld
1,0 – 1,24	Zeer onbelangrijk
1,25 – 1,74	Redelijk onbelangrijk
1,75 – 2,24	Onbelangrijk
2,25 - 2,74	Iets onbelangrijk
2,75 – 3,24	Niet onbelangrijk maar ook niet belangrijk
3,25 – 3,74	Iets belangrijk
3,75 – 4,24	Belangrijk
4,25 - 4,74	Redelijk belangrijk
4,75 – 5,00	Zeer belangrijk

Tabel 15: interpretatie van de gemiddelde score op een cluster.

Bij de One Sample t-Test zijn er twee hypotheses. De eerste hypothese H0 is dat de gemiddelde score gelijk is aan de verwachte score (in dit geval 3). De tweede hypothese Ha is dat de gemiddelde score afwijkt van de verwacht score (in dit geval niet gelijk is aan 3). Bij de One sample t-Test komt er bij de Spss uitput een significantie als deze significantie onder de 0,05 is, dan wijkt de score significant af van de nul hypothese, en dan wordt de tweede hypothese aangenomen (Grotenhuis en Matthijssen, p.79, 2013). Op basis van deze analyse kan dus bepaald worden als hoe (on)belangrijk de respondenten de clusters ervaren. Door naar de gemiddelde score op het cluster te kijken en te kijken of deze afwijking significant is.

De Independent samples t-Test is vervolgens gebruikt om te kijken of de algemene gegevens (geslacht, leeftijd, woningtype, al dan niet hemelwateroverlast ervaren, aanwezigheid bij inloop- en ontwerpavonden) invloed hebben op als hoe belangrijk de respondenten de clusters ervaren. Voor deze test zijn de groepen gesplitst in twee groepen op basis van telkens een van de algemene gegevens. De Independent samples t-Test kan gebruikt worden om te kijken of er verschillen zijn tussen twee groepen respondenten (Grotenhuis en Matthijssen, p.80, 2013). Bij de Independent Sample t-Test zijn er twee hypotheses. De eerste hypothese H0 is dat de gemiddelde scores gelijk zijn in beide groepen. De tweede hypothese Ha is dat de gemiddelde scores afwijken van elkaar. Bij de Independent sample t-Test komt er bij de Spss uitput een significantie als deze significantie onder de 0,05 is, dan wijkt de score significant af van de nul hypothese. In dat geval wordt de tweede hypothese aangenomen (Grotenhuis en Matthijssen, p.79, 2013). Op basis van deze analyse kan dus bepaald worden of er verschillen zijn te vinden tussen de groepen, die in dit geval gemaakt zijn op basis van de algemene gegevens, binnen hetzelfde project.

Tenslotte is de Independent t-Test ook gebruikt in het vergelijkende hoofdstuk om te kijken of er verschillen zijn tussen de respondenten in Morsdroog en de Stadsbeek in hoe (on)belangrijk de clusters ervaren worden.

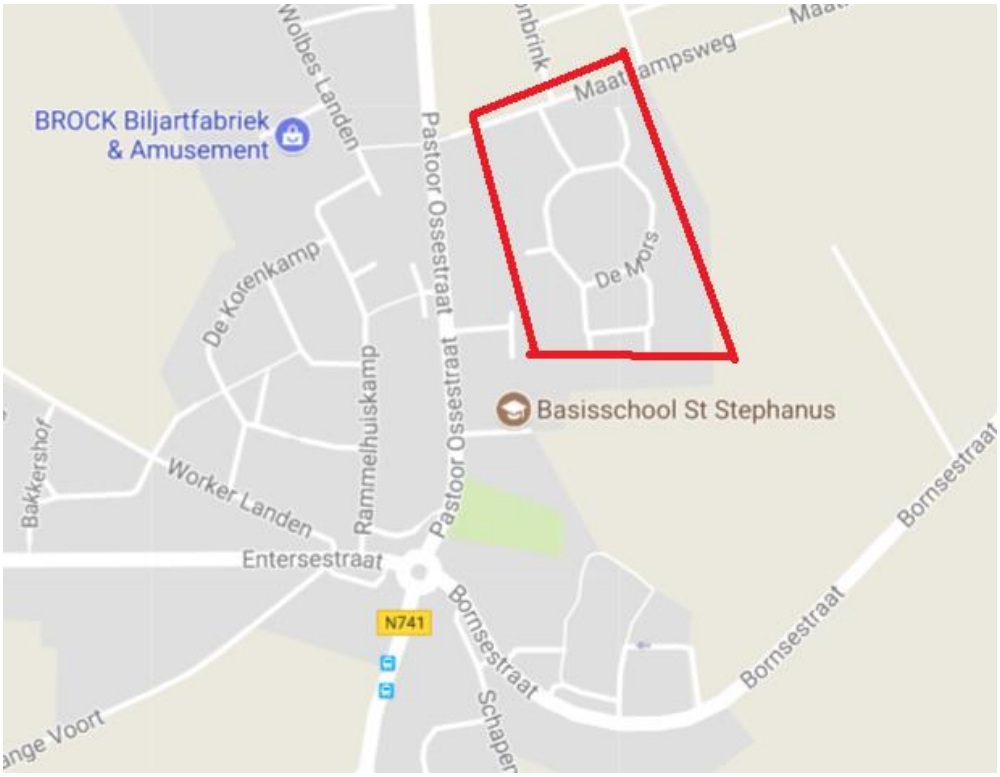
4 Analyse van Morsdroog.

4.1 Aanpak van hemelwateroverlast binnen Morsdroog.

Er zal nu als eerste een korte beschrijving volgen van het project Morsdroog in Bornerbroek. Na deze context schets zal in 4.1 de BAB toegepast worden om voor Morsdroog een beeld te kunnen schetsen over de eerste deelvraag: *“Hoe wordt hemelwateroverlast tegengegaan in het project KlimaatActieve Stedenband Twente?”.* Vervolgens zal in 4.2 de participatieladder toegepast worden op het project, dit om een beeld te kunnen schetsen over de tweede deelvraag*: “In hoeverre is er sprake van burgerparticipatie binnen dit project?”*. Ten slotte wordt in 4.3 de derde deelvraag: *“Tegen welke barrières lopen de burgers aan bij het nemen van adaptatiemaatregelen tegen hemelwateroverlast binnen de projecten?”* voor Morsdroog besproken worden.

4.1.1 Context van het project Morsdroog.

In het project wordt geprobeerd om in de buurt Bolschermors in Bornerbroek de overlast van hevige regenval aan te pakken. De Bolschermors is een kleine buurt die bestaat uit 62 huizen. In figuur 3 is de buurt rood omcirkeld te zien.

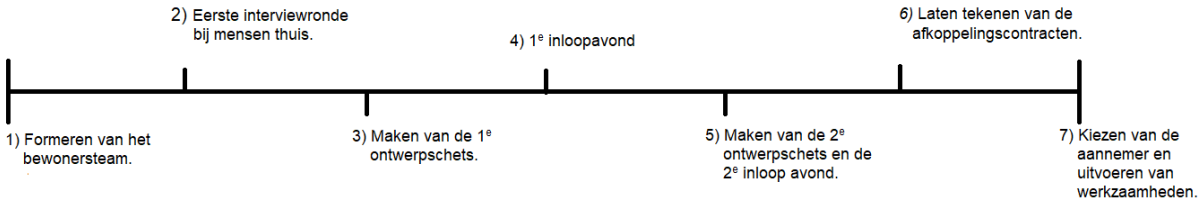

Figuur 3: Ligging van de Bolschermors.

In de wijk was een serieus wateroverlast probleem waar de gemeente iets aan moest doen (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016). De overlast bestond uit hoog grondwater, overstromingen in de buurt en stinkende riolen. Hierbij overleggen de gemeente Almelo, het waterschap en dorpsbewoners om zo tot nieuwe plannen te komen (Vechtstromen, n.d). Het water in de buurt kon niet weg aangezien de buurt op een oude schaatsbaan aangelegd is, en het daar het laagste punt van Bornerbroek is. Het rioolsysteem in Bornerbroek was hier niet voldoende op afgestemd. Hierdoor kwam er opstuwing van het rioolwater in de Bolschermors. Het hemelwater kon dus niet weg gewerkt worden en enkele keren per jaar bleef het hemelwater dan ook op straat staan (Heimerink,

Persoonlijke communicatie, 22 december 2016). Om dit aan te pakken zijn er in de buurt van de Bolschermors sloten aangelegd. En is er in de wijk zowel drainage als een hemelwaterriool aangelegd. Aangezien de straat open moest voor het hemelwaterriool is de wijk heringericht. Het belangrijkste doel in het project was het aanpakken van de (hemel)wateroverlast. Verder was het doel van het project de bewoners mee te laten denken over de herinrichting en de bewoners allemaal te laten afkoppelen op het nieuw aangelegde hemelwaterriool (Roordink, Persoonlijke communicatie, 31 maart 2017). Om dit doel te bereiken is er in het project een pilot gedraaid waarbij Gemeente Almelo, het waterschap Vechtstromen, Natuur en Milieu Overijssel (NMO) en een bewonersteam uit de buurt samen gewerkt hebben. Het afkoppelingsdoel is uiteindelijk nagenoeg gehaald. Van de 62 huizen is er bij 61 het hemelwater afgekoppeld op het nieuwe hemelwaterriool (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017).

Voordat er diepgaand naar de vier aspecten van de BAB gekeken wordt, zullen eerst de belangrijkste stappen die in het project zijn genomen besproken worden. In figuur 4 staan de belangrijkste stappen op een volgordeschaal. Alle stappen die genomen zijn, zijn al beschreven in het rapport Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater (Tempelman, p18-21, 2016). De stappen zullen hier niet allemaal besproken worden.

Figuur 4: Volgorde schaal van de belangrijkste stappen binnen Morsdroog.

Formeren van het bewonersteam.
Voor het formeren van het bewonersteam was een buurtbewoner gevraagd. De gemeente had al goed contact met deze persoon. Hij was vroeger, al voor het project werd begonnen, voorzitter van de buurtvereniging. In die tijd speelde het waterprobleem al (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016). De keuze van de gemeente om dit via hem te doen was dus logisch. Deze persoon is later de wijk in gegaan om te vragen wie er in het team zouden willen komen. Voor het samenstellen van het team had hij aandachtspunten mee gekregen vanuit NMO.

Eerste interviewronde bij mensen thuis.
Na enkele overleggen tussen de gemeente en het bewonersteam is een deel van het bewonersteam langs gegaan bij de mensen thuis om te kunnen bespreken wat het plan is, waarom er afgekoppeld moest worden, hoe er afgekoppeld kan worden, en om wensen en aandachtspunten voor het herinrichten van de mensen te verzamelen. Bij de gesprekken gingen het om zowel afkoppelen, en wat dit betekent voor de bewoners, als het herinrichten van de buurt. Deze informatie is uiteindelijk verwerkt tot een lijst met wensen vanuit de buurt en is gebruikt bij het maken van de ontwerpschets (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017).

Er was echter wel iets fout gegaan rond deze stap. Het bewonersteam en de gemeente hadden niet duidelijk genoeg besproken hoe er afgekoppeld diende te worden. De leden gingen de buurt in met het idee dat er ondergronds afgekoppeld zou worden. Terwijl voor de gemeente een belangrijke voorwaarde was dat er bovengronds afgekoppeld zou worden. Dit was niet duidelijk besproken voordat het bewonersteam de buurt in ging

(Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016). Veel bewoners hadden al het idee dat er ondergronds afgekoppeld kon worden en kregen later dus te horen dat dit niet mogelijk was. Veel bewoners wilden echter liever ondergronds afkoppelen omdat dit voor hen minder hinder oplevert.

Maken van de 1e ontwerpschets.
De gemeente en het bewonersteam hebben beide een lijst met kaders en wensen opgesteld. Voor de gemeente was het beleid, planning en financiering van belang (Roordink, Persoonlijke communicatie, 31 maart 2017). Voor het bewonersteam was de verkregen informatie bij de 1e interviewronde bij mensen thuis de basis voor deze lijst. Op basis van deze twee lijsten is er een schets gemaakt. Hierbij ging men over en weer in gesprek over de mogelijkheden en wensen. Uiteindelijk is er een 1e ontwerpschets gemaakt op basis van dit overleg. Als iets niet mogelijk was dan werd dit, al tijdens het overleg, door de gemeente uitgelegd en gemotiveerd. Hierdoor werd begrip gecreëerd. Deze motivatie en uitleg is later ook aan burgers gegeven. Dat de uitleg belangrijk is, is in onderstaand interviewfragment terug te zien.

"Als zij ons de motivatie geven en uitleggen waarom ze het zo doen, ja dan snap je het. Dat is ó zo belangrijk, ook naar de burgers toe. Ze moeten eigenlijk gewoon allemaal snappen waarom dat gootje hier is en niet daar kan. (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016)*."*

1e inloopavond.
Nadat de ontwerpschets gemaakt is, is deze met toelichting verstuurd naar de bewoners van de wijk. De bewoners werden ook uitgenodigd voor een 1e inloop avond. Op deze inloop avond konden ze hun input op het plan geven. De avond werd begonnen met een algemeen deel. Hier werd het plan verder toegelicht en werd er algemene informatie over KAS-maatregelen in en rondom huis gegeven. Vervolgens konden de burgers in kleine groepen met daarbij ambtenaren en leden van het bewonersteam hun reactie op de plannen geven (Tempelman, 2016).

Hierbij was er gekozen om de discussie in kleine groepen en niet plenair te doen om zo stemmingmakerij tegen te gaan (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Echter was er op dat moment argwaan van de bewoners tegen over het bewonersteam. Een deel van de bewoners wilde graag een duidelijk onderscheid tussen de stoep en het rij gedeelte. Terwijl een deel van het bewonersteam juist alles gelijkwaardig wilde hebben. De andere bewoners vonden dit laatste niet veilig genoeg. Hierdoor kwam een deel van de wijk op die avond met een protestbrief tegen het plan. Toen is aan die bewoners duidelijk uitgelegd dat het plan nog niet definitief was en dat hun mening ook serieus mee genomen zou worden (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017).

Maken van de 2e ontwerpschets en de 2e inloop avond.
In de tijd tussen de 1e informatieavond en de 2e informatieavond ging het bewonersteam naar ongeruste mensen om een persoonlijk gesprek met hen te houden over hoe zij naar het plan kijken en hoe zij graag de inrichting willen hebben. Naar aanleiding van de 1e inloop avond en de geleverde input en kritiek op het concept plan werd het concept plan aangepast. Deze werd met de bewoners gedeeld en dit ontwerp werd besproken tijdens een 2e inloop avond. Tijdens deze avond konden de bewoners hun input geven over de laatste keuzes over de inrichting van de openbare ruimte. Zo konden ze onder andere meedenken over de kleuren van de stenen van zowel de stoep als de straat. Op deze avond waren er losse tafels voor verschillende onderdelen van het plan. Bij deze tafel zat doorgaans iemand van de gemeente en iemand uit het bewonersteam. De bewoners konden zelf langs de tafels gaan

om hun mening te geven of verduidelijking te krijgen (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016). Ook kregen de bewoners na afloop van deze avond een concept afkoppelingscontract mee. Hierin stond vast gelegd hoe de mensen gingen afkoppelen. Het was de bedoeling dat dit contract door zoveel mogelijk bewoners getekend zou worden.

Laten tekenen van de afkoppelingscontracten.
Naar aanleiding van de 2e inloopavond is er door de gemeente gewerkt aan een definitief ontwerp. Deze is besproken met het bewonersteam en daarna vastgesteld door de gemeente (Tempelman, 2016). Vanuit de bewoners was in die tijd kritiek geweest op het afkoppelingscontract. Het contract zou te juridisch en te zwaar zijn. Er is toen tussen de gemeente, NMO en het bewonersteam overleg geweest over hoe het afkoppelingscontract het beste vorm gegeven kon worden. Uiteindelijk is er gekozen om de burgers een afkoppelingsovereenkomst te laten tekenen. Hierin stonden de afspraken rondom de aanleg, onderhoud, gebruik en instandhouding van het afkoppelen. De gemeente Almelo betaalt voor de aanleg en zorgt voor het herstellen van eventueel niet werkende afkoppelingssituaties. De bewoner moet de afkoppelsituatie in stand houden en is verantwoordelijk van het blijven functioneren er van (Tempelman, 2016).

Het laten tekenen van deze overeenkomsten is gedaan door één persoon uit het bewonersteam. Die is bij alle huizen individueel langs gegaan om uitvoerig te bespreken hoe er per huis afgekoppeld kon worden en wat dit voor de bewoners zou betekenen. Hierbij was belangrijk dat het water bovengronds op de erfgrens aangeboden zou worden. Tijdens deze gesprekken is weer duidelijk aangegeven wat kan wel en wat kan niet en wat dit concreet voor de bewoner betekend. Uiteindelijk hebben 60 van de 62 huizen de overeenkomst ondertekend en hebben 61 van de 62 huizen afgekoppeld. Dit is een uitzonderlijk hoog percentage (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017).

Kiezen van de aannemer en uitvoering van werkzaamheden.
Toen het definitieve ontwerp klaar was, was het tijd om een aannemer voor de werkzaamheden te kiezen. Er waren vijf offertes waaruit gekozen kon worden. De keuze voor de aannemer is samen door de gemeente en het bewonersteam gemaakt. Het bewonersteam heeft zelf de offertes beoordeelt. Hierbij werd vooral gekeken naar de planning en de overlast tijdens de werkzaamheden. Het bewonersteam heeft hier niet gelet op de technische zaken of het financiële plaatje. Deze beoordeling heeft invloed gehad op de uiteindelijke aannemer (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017).

Voordat er aan de uitvoering was begonnen is er nog een bijeenkomst geweest die door de aangenomen aannemer geregeld was. Hier werd voor de bewoners uitgelegd wat de planning was en wie er wat zou gaan doen. Verder kregen de bewoners veel informatie over de werkzaamheden via nieuwsbrieven van de aannemer. De aannemer heeft uiteindelijk de werkzaamheden in de wijk uitgevoerd.

4.1.2 Actoren en coalities binnen Morsdroog.

Nu kort besproken is wat het doel van het project is en welke stappen genomen zijn, zal eerst heel kort gekeken worden naar de belangrijkste actoren binnen het project namelijk; Gemeente Almelo, waterschap Vechtstromen, NMO en het bewonersteam. Het project is opgezet door de gemeente Almelo en het waterschap Vechtstromen. Beide partijen waren er voor verantwoordelijk dat er minder overlast door regenval in de wijk zou komen. Het project werd door de gemeente getrokken. Het waterschap is minder betrokken binnen het participatie deel van het project (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016). Aangezien in de scriptie vooral een focus is op participatie zal er niet verder naar de rol van het waterschap gekeken worden.

Binnen de gemeente was er een kerngroep voor het project Morsdroog. De gemeente

had zowel een verantwoordelijke voor het technische- als voor het burgerparticipatiedeel. De bedoeling van uit de gemeente was dat er via co-creatie met een bewonersteam werd samengewerkt binnen het project. Binnen de gemeente was er al wel ervaring met het organiseren van inloop avonden en dergelijke maar nog niet voor een intensieve samenwerking met burgers, via co-creatie, zoals binnen Morsdroog het doel was (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016).

NMO is hiervoor ingehuurd bij het project omdat ze al veel ervaring hebben met burgerparticipatie in de vorm van co-creatie. NMO heeft het vormen van het bewonersteam begeleid. Later in het project vervulde ze vooral een intermediaire rol tussen de gemeente en het bewonersteam. Dit was nodig omdat de gemeente en de bewoners, of andersom, elkaar niet altijd goed begrepen. Dit door verschillen in belangen en kennis. NMO kon dit dan als een onafhankelijke partij begeleiden. De voornaamste rol van NMO binnen Morsdroog was dan ook advies geven over het participatie proces. (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017).

Als derde partij binnen de co-creatie was er het bewonersteam. Het bewonersteam heeft een belangrijke rol gehad binnen het project. De burgers in het bewonersteam hebben veel overleggen gehad met de gemeente en samen hebben ze aan de oplossing voor het probleem gewerkt. De burgerparticipatie binnen de co-creatie, zoals de gemeente en overige partijen het noemen, heeft vooral plaats gevonden tussen het bewonersteam en de gemeente. Het bewonersteam had als voornaamste rol het zijn van een spreekbuis tussen de gemeente en de bewoners van de wijk. Het bewonersteam heeft informatie verzameld en verspreid bij zowel gemeente als de bewoners. Verder hebben ze veel overleg met de gemeente gehad waar nagedacht werd over de aanpak van het probleem (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017). Binnen het bewonersteam waren er twee leidende personen.

De bewoners van de buurt waren niet aanwezig bij de overleggen tussen gemeente, het bewonersteam en NMO. Ze waren dus niet direct betrokken binnen de “co-creatie”. Wel hebben ze een belangrijke rol gespeeld binnen het project. Ze kregen veel informatie via het bewonersteam. Rond de uitvoering van de werkzaamheden kregen ze ook veel informatie via nieuwsbrieven van de aannemer. De bewoners konden hun mening geven. En input voor de ontwerpschetsen via het bewonersteam bij de gemeente krijgen. Ook konden ze op de inloop avonden hun input bij de gemeente en NMO duidelijk maken. De (directe) input van de bewoners is ook meegenomen bij aanpassingen aan het 1^{e} ontwerp (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017). De belangrijkste rollen van de bewoners waren dus het ontvangen van informatie en het leveren van input/kritiek op de plannen.

Nu kort besproken is welke vier actoren een belangrijke rol hebben gehad zal op basis van bovenstaande analyse er specifiek gekeken worden naar de volgende punten.

•Welke actoren welke (veranderende) rol vervullen, welke coalities er bestaan en in hoeverre de actoren (on)afhankelijk van elkaar waren. Hierbij zal er specifiek gekeken worden naar het bewonersteam.

De rol van het bewonersteam.

Voor het bewonersteam was de belangrijkste rol het zijn van een spreekbuis tussen de gemeente en de buurtbewoners. Deze rol heeft het bewonersteam tijdens het gehele project gehad. Bij de eerste interview ronde heeft het bewonersteam veel informatie over het afkoppelen aan de bewoners kunnen leveren. Ook is er toen heel veel informatie over de wensen omtrent het afkoppelen en het herinrichten opgehaald. Nu is bij bewoners van elk huis individueel besproken wat hun wensen waren. Als er enkel inloop avonden geweest zouden zijn, zou de gemeente veel minder diepgaande kennis over de wensen hebben

gehad.

In de aanloop naar de 1e informatieavond was de functie van het bewonersteam als informatie verzamelaar goed te zien. De informatie die ze eerder hebben opgehaald hebben ze zelf verwerkt en als uitgangspunt gebruikt bij het overleg. Het bewonersteam heeft samen met de gemeente een 1e ontwerpschets voor de herinrichting gemaakt. Hierbij heeft het bewonersteam op een zeer directe manier invloed gehad op de vorming van het 1e ontwerpschets. Hierbij hield het bewonersteam ook rekening met de input van uit de bewoners die ze bij de tafelgesprekken opgehaald hadden. Op deze manier kwamen dus de wensen en input van uit de buurtbewoners bij de gemeente. Hierbij is het wel zo, dat in dit geval, dat soms sommige leden van het bewonersteam hierbij vooral probeerden hun eigen visie in de schets te krijgen. Een deel van de bewoners was sterk tegen de inrichting van de weg zoals die in het 1e ontwerpschets was. Dit leidde uiteindelijk tot argwaan van enkele bewoners tegen het bewonersteam (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017).

Het bewonersteam werd door een deel van de buurtbewoners aangewezen als verantwoordelijke voor de mismatch tussen de wens van hen en het 1e ontwerp. Het bewonersteam heeft toen, en bij andere problemen, vaak zelf geprobeerd de problemen op te lossen met de bewoners. Normaal gezien moet de gemeente de vervelende of moeilijke verhalen vertellen. Nu werd dat door het bewonersteam gedaan of op zijn minst opgevangen. Overigens is het wel zo dat er vaak afstemming is geweest tussen gemeente en het bewonersteam over welke argumenten het buurtteam kon gebruiken. Wel blijft het zo dat de meeste conflicten tussen het bewonersteam en de bewoners zijn gebleven (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017). Het bewonersteam had dus ook als rol het opvangen van kritiek en het wegnemen van onrust onder de buurtbewoners. Hierdoor zou het bewonersteam ook een sterkere positie hebben gehad in de gesprekken met de gemeente over de ontwerpschetsen (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017).

Het bewonersteam heeft uiteindelijk veel invloed op de vorm en inhoud van het afkoppelingscontract gehad. Door de sterke positie van het bewonersteam is deze afgezwakt (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Ook is het bespreken en het laten tekenen van de uiteindelijke contracten door één lid van het bewonersteam gedaan. Bij de gesprekken rond het laten tekenen van deze contracten was ook weer duidelijk de rol van het bewonersteam als verstrekker van informatie terug te zien. Tijdens deze gesprekken werd namelijk ook per huis diepgaand besproken hoe er afgekoppeld kon worden.

De uitvoering van de werkzaamheden is zeer goed verlopen Dit is deels te danken aan het feit dat er als gevolg van de burgerparticipatie al veel discussie geweest was over de herinrichting en wat er wel en niet kon. Dit is ook zeer goed terug te zien in onderstaande quote uit een van de interviews.

“Ik denk wel dat we, het kost even tijd. Ik denk dat daardoor alles veel soepeler is verlopen. De hele uitvoering is gewoon echt, ligt ook wel aan de aannemer, alles was voorgekauwd. Iedereen wist gewoon hoe het zou worden. Waarom dit wel? Waar dit niet? Informatie verstrekking was gewoon heel goed.” (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017).

De rol van het bewonersteam als informatie verstrekker heeft ervoor gezorgd dat de overige bewoners veel informatie over de uitvoering hadden. Maar ook dat de uitvoerder informatie had over waar bijvoorbeeld mindervalide mensen woonden en kon hier dan ook rekening mee houden. Ook rond de uitvoering is dus duidelijk de positieve invloed van het bewonersteam als informatieverstrekker terug te zien.

Samenvattend kan gesteld worden dat het bewonersteam een belangrijke rol in het proces heeft gehad. Ze hebben veel informatie verzameld en verstrekt tussen de gemeente

en de bewoners. Ook hebben ze in de vele overleggen veel invloed gehad op de vormgeving van de genomen maatregelen.

De rol van de gemeente.
In de beginfase van het project was de rol van de gemeente het opzetten van het project. Ook heeft de gemeente veel informatie verstrekt aan de deelnemers van het bewonersteam. De informatie had veelal te maken met technische details en wat er on(mogelijk) was qua herinrichting. De gemeente was ook verantwoordelijk voor het technische deel van het project. Dit komt omdat de gemeente vaak kader stellend was. Deze kaders hadden vaak te maken met wat kan wel en wat kan niet? Ook heeft de gemeente veel meer kennis dan de bewoners over de (on)mogelijkheden (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016). Hierbij was het, zoals eerder al uitgelegd is, belangrijk dat de gemeente uitleg gaf over de (on)mogelijkheden. De rol van de gemeente als verantwoordelijke voor het berekenen en technische deel is ook goed te zien in onderstaande quote.

"Ja de oplossing is voornamelijk technisch. Er zijn wel wat mensen hier die er iets verstand van hebben. Maar dat zijn niet mensen die dusdanig veel weten dat je zegt ja, die zijn echt spreekbuis op dat gebied. Maar gewoon we hebben heel veel aangedragen van in het oplossen. Het puur technische en de berekeningen, ja dat is gemeente werk." (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016).

De gemeente heeft ook de burgerparticipatie in het project gefaciliteerd. Tevens hoefde de gemeente door het toepassen van burgerparticipatie in dit project zelf minder gesprekken over moeilijke zaken aan te gaan met de bewoners. Dit is nu grotendeels door het bewonersteam opgevangen. Rond het maken van de 1e ontwerpschets was de rol van de gemeente het aanleveren van de eigen kaders en het uitleggen en motiveren van de (on)mogelijkheden aan zowel het bewonersteam als later ook aan de overige bewoners. Ook is de schets getekend door medewerkers van de gemeente. Tijdens de 1e informatieavond had de gemeente voornamelijk als rol het verstrekken van informatie over de plannen en het geven van toelichting hier op. De gemeente had hier ook een faciliterende rol. Rond de 2e informatieavond had de gemeente in grote lijnen dezelfde rol.

Bij het laten tekenen van de afkoppelovereenkomsten had de gemeente, door haar juridische macht, een sterke begin positie. Ze hadden eerst een zwaar contract gemaakt en deze hebben ze later, door invloed van zowel het bewonersteam als NMO, afgezwakt. De rol van de gemeente in dit stuk van het proces was het juridisch vorm geven aan het project. Hierbij werden ze wel beïnvloed door de overige actoren. De gemeente was hier wel weer kader stellend.

Samenvattend kan gezegd worden dat de gemeente een rol als initiatiefnemer had en vaak kader stellend optrad. Ook hebben ze veel informatie verstrekt over de noodzaak van het project en de (on)mogelijkheden bij bepaalde maatregelen. Ten slotte heeft de gemeente de maatregelen en ontwerpen tot in details uitgewerkt.

De rol van NMO.
NMO had als voornaamste rol het begeleiden van het participatieproces. Dit bleek meerdere keren in het proces nodig te zijn. Ten eerste is het bewonersteam opgesteld met de hulp van richtlijnen die gegeven waren van uit NMO. Hierdoor was het bewonersteam een goede afspiegeling van de wijk. Ook heeft NMO toen het bewonersteam gevormd was uit kunnen leggen waarom er gekozen was voor een informele zetting en niet voor een formele representatie van de wijk. Ook waren er enkele momenten in het proces waarbij de gemeente en het bewonersteam elkaar niet geheel begrepen of waarbij er onduidelijkheid was over wat er met bepaalde termen bedoeld was. Een goed voorbeeld hiervan was de al eerder benoemde afkoppelingssituatie. Door een opmerkzame vraag vanuit NMO is erachter

gekomen dat de gemeente beslist bovengronds wou afkoppelen terwijl het bewonersteam uitging van ondergronds afkoppelen. Tenslotte was er op een gegeven moment onrust onder de bewoners en hadden niet alle bewoners evenveel vertrouwen in het bewonersteam. Hierbij heeft NMO als losstaande partij onafhankelijk kunnen handelen. Dit werd ook zo ervaren door de buurtbewoners (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016).

Al met al kan gesteld worden dat NMO op meerdere momenten heeft kunnen bemiddelen in het proces en zo doende het participatieproces soepeler heeft laten verlopen. Voor een project waarbij er een intensieve samenwerking is tussen gemeentes en bewoners is dit geen overbodige luxe.

De rol van de bewoners.
De bewoners (die niet in het bewonersteam zaten) waren niet direct betrokken binnen de samenwerking in het project. Toch hadden ze wel invloed op de uiteindelijke genomen maatregelen. Dit kwam vooral door de input en kritiek die ze op de (concept) plannen konden leveren. De voornaamste rol van de bewoners was dan ook input en kritiek op de plannen leveren. Dit konden ze op elk moment in het proces doen door zelf contact op te nemen met het bewonersteam of de gemeente. Ook is het bewonersteam bij alle huizen langs geweest om te vertellen wat afkoppelen inhoud hierbij hebben ze ook input voor de herinrichting gevraagd aan de mensen. Deze input is door het bewonersteam verwerkt en gebruikt bij het maken van de ontwerpschets. Verder waren er twee inloop avonden waarbij ze direct input aan de gemeente konden geven. Tenslotte hebben de bewoners nog invloed gehad door hun protestbrief (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017).

Alle verschillende input van de bewoners is meegenomen bij het maken van de ontwerpen van de herinrichting. Op deze manier hebben de bewoners dus toch een belangrijke rol gehad binnen het project.

4.1.3 Hulpbronnen en macht.
Nu uitgebreid besproken is wie de actoren binnen het project waren en wat hun rol was worden de overige drie deelaspecten van de BAB korter besproken. De analyses zijn op basis van de eerder uitgewerkte beschrijving van het project (paragraaf 4.1.1).

Het bewonersteam.
Het bewonersteam had als voornaamste hulpbronnen de lokale kennis. Een deel van de lokale kennis heeft het bewonersteam opgehaald door te spreken met bewoners uit de wijk. Maar de leden uit het bewonersteam wisten vaak zelf al hoe de wijk in elkaar stak en hoe er in de wijk over zaken gedacht werd. De lokale kennis is gebruikt bij het maken van de ontwerpschetsen, maar ook was er veel lokale kennis die van nut was voor de uitvoering van de werkzaamheden. Zo was er in kaart gebracht welke mensen mindervalide waren. De aannemer kon hier rekening mee houden. Door de lokale kennis is de uitvoering uiteindelijk soepel verlopen. Het hele proces heeft wel heel veel tijd gekost voor de leden van het bewonersteam, dit terwijl het vrijwilligerswerk was (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). De tijd en energie die het bewonersteam in het project heeft gestoken kan dan ook worden gezien als hulpbron van het bewonersteam.

Het bewonersteam had door hun lokale kennis en de tijd die ze in het project gestoken hebben uiteindelijk ook veel macht. Ze hebben direct invloed gehad op de ontwerpschetsen en de overwegingen van het bewonersteam hebben ook een belangrijke rol gespeeld bij de vormgeving van de maatregelen.

De gemeente.
De gemeente had als voornaamste hulpbron haar ambtenaren en hun expertise als gevolg van ervaring met andere afkoppelings- en herinrichtingsprojecten. Binnen de gemeente was al veel ervaring met herinrichtingen projecten en ook al ervaring met afkoppelingsprojecten. Hierdoor had de gemeente veel kennis over wat wel en wat niet technisch mogelijk was. Het bewonersteam had ook vertrouwen in de kennis en kunde van de gemeente op dit vlak (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Hierbij hielp het ook dat de gemeente goed kon onderbouwen wat al dan niet (on)mogelijk was.

Door de ambtenaren met hun expertise en administratieve kunde had de gemeente ook veel macht binnen het project. De gemeente kon beslissen wat wel en niet (on)mogelijk was en had hierdoor dus veel invloed op de uiteindelijke herinrichting en de genomen maatregelen.

NMO.
NMO had als belangrijkste hulpmiddel kennis en ervaring met het begeleiden van (intensieve)participatie processen. Eerder is al besproken dat de gemeente hier nog niet veel ervaring mee had. Vooraf was al verwacht dat het van toegevoegde waarde zou zijn als deze kennis er wel binnen het proces was. Hiervoor is de hulp van NMO ingeschakeld (Tempelman, 2016). Uiteindelijk bleek er meerdere keren een noodzaak te zijn voor de kennis over het goed laten verlopen van het co-creatieproces. Ook kon NMO op enkele momenten als onafhankelijke partij op treden. Zowel tussen de gemeente en het bewonersteam als tussen de projectleden en de bewoners van de wijk. NMO kon invloed uit oefenen op het proces door deze onafhankelijke positie. Ook heeft NMO soms de gemeente gewezen op de sterke positie van het bewonersteam of de overige bewoners.

De buurtbewoners.
De buurtbewoners hadden als belangrijkste hulpbron lokale kennis. De bewoners konden zelf aangeven hoe ze het liefst de afkoppelingssituatie rond hun huis wouden hebben maar konden ook aangeven welke veranderingen ze nodig vonden voor bij de herinrichting. De buurtbewoners hebben nog extra invloed op het proces uit geoefend door het aanbieden van de protestbrief (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Deze vorm van protest kan dus als een hulpbron voor de buurtbewoners gezien worden. De buurtbewoners hadden vooral macht doordat het bewonersteam en de gemeente graag wilden dat de buurt eruit kwam te zien zoals de bewoners het graag wilden. Hierdoor werd hun input dan ook serieus mee genomen.

4.1.4 Regels.
In het onderzoek is voor dit project voornamelijk gekeken naar wat de regels rondom de samenwerking waren en naar hoe de verschillende partijen het liefst zouden samenwerken. Dit zal nu in het volgende stuk besproken worden. Binnen het project was er gekozen voor een informele opzet van het bewonersteam. Het bewonersteam was hierdoor ook geen officiële vertegenwoordiging van de wijk. De wens voor een informelere samenwerking kwam vooral vanuit de gemeente en NMO. Die hadden als doelstelling om op een prettige manier samen te werken met een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Enkele leden van het bewonersteam wilden wel liever dat het meer formeel werd vast gelegd. Dit vooral om risico's voor hen te beperken. Alles formeel vastleggen zou echter veel tijd kosten en het paste niet bij de aanpak die de gemeente voor ogen had. Hierdoor is er toch gekozen voor een informelere samenwerking (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Deze aanpak heeft over het algemeen goed gewerkt. Wel was het zo dat de leden van het bewonersteam door de overige buurtbewoners soms verantwoordelijk werden gehouden als zaken anders gingen of niet op de manier konden zoals de buurtbewoners dat wilden. Hoe

hier mee omgegaan wordt zou bij een soortgelijk project wel vooraf aandacht aan besteed moeten worden.

Voor de samenwerking tussen de partijen was het de bedoeling dat de gemeente en het bewonersteam gelijkwaardig waren en ook evenveel beslissingsmacht hadden. Om een goede samenwerking te bereiken waren er veel contact momenten tussen beide partijen. Dit hielp om onderling vertrouwen te kweken. Iets wat zeer belangrijk was voor een prettige samenwerking (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016). Behalve veel contact momenten hadden de buurtbewonersteam leden ook veel contact via telefoon en/of mail met de gemeente. Op deze manier werd ervoor gezorgd dat de verschillende partijen op een lijn bleven denken.

Er was wel een belangrijk punt waarbij de gemeente andere wensen had dan het bewonersteam. De gemeente wilde alle buurtbewoners een uitgebreid afkoppel contract met veel juridische taal laten tekenen. Dit wilden zowel de buurtbewoners als het buurtteam niet (Seine, Persoonlijke communicatie, 11 Januari 2017). Dit contract is uiteindelijk mede dankzij NMO afgezwakt. Ondanks dat er in het begin veel weerstand tegen het contract was, is het toch door bijna alle buurtbewoners getekend.

Samenvattend kan gesteld worden dat er gekozen was voor een minder formele samenwerking waarbij alle partijen gelijkwaardig waren en waarbij er een minder formele vastlegging van verantwoordelijkheden en taken was. Deze aanpak heeft over het algemeen goed gewerkt.

4.1.5 Discours.

Voor Morsdroog is er niet gekeken naar het discours van de buurtbewoners. Er zijn, door methodische overwegingen, geen interviews gehouden met de overige buurt bewoners en ook waren er geen bestanden gevonden waar het discours van de overige buurtbewoners sterk naar voren kwam. Verder is er slechts heel kort naar het discours van NMO gekeken. Hierdoor zullen deze groepen hier niet besproken worden. Voor de overige twee actoren zal in het komende stuk kort elke laag van een discours besproken worden.

Bewonersteam.

Voor het bewonersteam was hemelwateroverlast een duidelijk probleem. Ze ervaarden dat de grondwaterstand in hun tuinen hoog was maar ook dat de straat een paar keer per jaar blank stond (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016). Het bewonersteam heeft met haar lokale kennis ook bijgedragen aan het scherper maken van de probleemdefinitie onder andere doordat ze precies konden vertellen waar plassen bleven staan. Zoals eerder benoemd was, was er niet een gezamenlijke visie op de oplossingsrichting voor het bewonersteam. De verschillen in visie binnen het bewonersteam hadden voornamelijk te maken met de herinrichting van de wijk. Voor het bewonersteam was het wel duidelijk dat er iets aan de huidige situatie gedaan moest worden (Heimerink, Persoonlijke communicatie, 22 december 2016).

Qua oplossingsrichting had het bewonersteam vooral aandacht voor de herinrichting van de buurt. Het technische deel hiervan lieten ze, omdat ze er zelf minder verstand van hadden, over aan de gemeente. Het team had vooraf niet gepraat over wat hun gezamenlijke visie voor de wijk was en welke normen en waarden ze belangrijk vonden. Mede hierdoor was er niet een beeld over hoe de wijk moest worden en handelden sommige mensen veel in hun eigenbelang (Grimberg, Persoonlijke communicatie, 10 Januari 2017). Het is aan te raden voor soortgelijke projecten om als bewonersteam eerst vooraf tot een visie te komen en hierbij ook de normen en waarden duidelijk met elkaar te bespreken.

Het bewonersteam probeerde haar gewenste situatie te bereiken in overleg met de gemeente. Hierbij gaf het team hun wensen aan en de gemeente gaf aan of het al dan niet mogelijk was. Voor het bereiken van een voor hun gewenste herinrichting gebruikte het

bewonersteam voornamelijk hun lokale kennis over hoe zij en de overige buurtbewoners graag wilden dat de wijk zou worden. Ook heeft het bewonersteam ervoor gezorgd dat er tijdens de uitvoering zo min mogelijk overlast was voor mensen door rekening te houden met de mobiliteit van de bewoners. Het bewonersteam werkte dus veel samen met zowel de gemeente als de overige bewoners bij het vorm geven van de herinrichting van de wijk.

Gemeente.
Voor de gemeente was het vooraf duidelijk dat er sprake was van hemelwateroverlast in de buurt en dat hiervoor een oplossing moest komen. Dit wilde de gemeente doen door het afkoppelen van het hemelwater van het reguliere riool. Hiervoor moest de wijk grondig op de schop en was het mogelijk om de wijk te herinrichten. Dit alles wilden ze graag samen doen met de bewoners van de buurt (Roordink, Persoonlijke communicatie, 31 maart 2017). De gemeente had dus vooraf een duidelijke visie over het project.

De oplossingsrichting stond vooraf al deels vast voor de gemeente. Het afkoppeling gedeelte stond vrij vast. Het afkoppelen moest bovengronds gebeuren en ook het systeem onder de grond stond al vast. Bij het herinrichtingsdeel stond daarentegen weinig van tevoren vast. Hier was het wel de gemeente die aangaf wat (technisch) mogelijk was. Voor de gemeente was het belangrijkste principe dat er een goede, werkende, oplossing kwam die ook wenselijk was voor de buurtbewoners. De gemeente had ook als duidelijk doel dat zoveel mogelijk mensen hun eigen hemelwater gingen afkoppelen op het nieuwe hemelwaterriool. Om dit doel te bereiken wilde de gemeente co-creatie toepassen waarbij er een bewonersteam was. Hierbij was het belangrijk dat de mening van beide partijen als gelijkwaardig werd gezien en dat er niet te veel van tevoren vastgelegd werd (Roordink, Persoonlijke communicatie, 31 maart 2017).

De genomen maatregelen zijn veelal beïnvloed doordat er burgerparticipatie heeft plaats gevonden. Het ontwerp voor de herinrichting is sterk beïnvloed door de input van zowel het bewonersteam als de overige bewoners. Ook is er bij elk huis individueel gekeken naar de gewenste en optimale afkoppelingssituatie.

4.1.6 Korte samenvatting van de BAB.

Nu alle aspecten van de BAB los besproken zijn zal in het komende stuk een samenvatting volgen van de belangrijkste punten. De belangrijkste punten per dimensie zijn in een overzichtstabel (tabel 16) te zien. Binnen de BAB viel op dat er vier belangrijke actoren waren. Hiervan hadden het bewonersteam en de gemeente de belangrijkste rollen. Alle actoren hebben over het algemeen samengewerkt met elkaar. Wel waren er soms conflicten, deze zijn wel allemaal opgelost. De hulpmiddelen en macht verschilde per actor maar hadden vaak te maken met specifieke vormen van kennis. De regels waren vormgegeven in een informele samenwerking waarbij onderling vertrouwen en respect belangrijk waren. Bij het discours was er een duidelijk gedeelde probleemdefinitie bij het bewonersteam en de gemeente. Over de oplossingsrichting waren wel verschillen tussen zowel het bewonersteam en de gemeente als binnen het bewonersteam zelf.

	Dimensie			
Actor	*Rol van Actor*	*Hulpmiddelen en macht*	*Regels*	*Discours*
Bewonersteam	-Spreekbuis functie tussen gemeente en overige bewoners. -Mede vormgever van de genomen maatregelen. -Zeer intensieve rol.	-Lokale kennis -Tijdsinvestering.	-Samen gewerkt in een informele setting.	-Duidelijke probleem definitie -Onderling verschillen in gewenste oplossings-richting.
Gemeente	-Initiatief nemer -Kader stellend waar nodig. -Informatie en motivatie geven. -Uitwerken van de maatregelen en ontwerpen.	-Ambtelijke expertise	-Wens voor informele setting. -Wens om afkoppelingsituatie formeel vastteleggen.	-Duidelijke probleem definitie. -Duidelijke wens om probleem samen en naar wens van burgers op te lossen. -Wens om zoveel mogelijk huizen te laten afkoppelen.
NMO	-Participatie proces begeleiden. -Optreden als onafhankelijke partij.	-Expertise over intensieve participatie vormen -Onafhankelijke partij.	-	-
De overige bewoners	-Geven van input en feedback op de ontwerpen.	-Lokale kennis. -Macht door wens van gemeente om de toekomstige situatie aan de wens van de overige bewoners aan te laten sluiten.	-	-

Tabel 16: overzichtstabel van de BAB voor Morsdroog.

4.2 Mate van burgerparticipatie binnen Morsdroog.

In het stuk over de BAB is al uitvoerig besproken hoe er samengewerkt is binnen Morsdroog. In het komende stuk zal gekeken worden naar in hoeverre de aanpak die in 4.1 beschreven is, past bij de participatieladder zoals die in paragraaf 2.3 opgesteld is. Aangezien in het project het bewonersteam en de overige bewoners op een duidelijk andere manier samengewerkt hebben met de gemeente zal er per indicator voor beide actoren afzonderlijk gekeken worden naar waar de aanpak het beste geplaatst kan worden.

Rol van de burger.

De rol van het bewonersteam past het beste bij Coproduceren. Binnen Morsdroog was het bewonersteam zoals eerder besproken een serieuze gesprekspartner en hadden ze ook veel invloed op de genomen maatregelen. Wel was het zo dat de gemeente randvoorwaarden stelde. De rol van de overige bewoners past het beste bij Raadplegen. De overige bewoners konden op vele manieren input leveren dit was doorgaans wel indirect, via het bewonersteam, of pas toen er al ontwerpschetsen waren en de plannen dus al vrij ver gevorderd waren.

Rol van de gemeente.

De rol van de gemeente in de samenwerking met het bewonersteam past het beste bij coproduceren. Zoals eerder besproken is, was de rol van gemeente voornamelijk een initiatiefnemer en waren (vooraf) gestelde kaders vaak van belang. In de samenwerking met de overige buurtbewoners past de rol van de gemeente het beste bij adviseren. De overige buurtbewoners konden input leveren en de gemeente stond hier ook voor open.

Fase waarin de burger betrokken wordt.

Het bewonersteam werd al vroeg in het project betrokken en kon ook mede bepalen wat er voor het project op de agenda stond. Dit past bij zowel Adviseren en Coproduceren. Ook de overige burgers werden al vroeg in het project betrokken doordat het bewonersteam bij ze langs ging voor input. Via deze input hadden de overige bewoners ook indirect invloed op het eerste ontwerp van de herinrichting. De overige bewoners werden pas later in het project direct betrokken. Hierdoor past de aanpak voor de overige bewoners het beste ergen tussen raadplegen en Adviseren in.

Beleidsprobleem.

Ook de vorming van het beleidsprobleem is al in eerdere stukken besproken. Hierin kwam naar voren dat de gemeente vooraf al een duidelijk beleidsprobleem had, dit probleem werd echter ook ervaren als echt probleem door zowel het bewonersteam als de overige bewoners. Het bewonersteam heeft het beleidsprobleem verder aangescherpt door extra lokale kennis aan te dragen. Voor de indicator beleidsprobleem kan hierdoor het bewonersteam geplaats worden bij zowel Adviseren als Coproduceren. Voor de overige bewoners geldt echter dat het, het beste past bij Raadplegen. Toen de overige buurtbewoners input konden leveren stond het beleidsprobleem al in grote mate vast.

Oplossingsrichting.

In voorgaande stukken is besproken dat de oplossingsrichting voor het afkoppelingsgedeelte voornamelijk door de gemeente bepaald was. De oplossingsrichting voor de herinrichting voornamelijk in samenspraak met het bewonersteam gemaakt was. De overige bewoners hadden hier indirect al in een vroeg stadium invloed op. Toen de ontwerpschets gepresenteerd was hadden ze ook direct invloed op de oplossingsrichting. De overige bewoners hadden dus pas meer invloed in een wat later stadium. Voor het bewonersteam past de aanpak ergens tussen Adviseren en Coproduceren in. Voor de overige bewoners

past de aanpak het beste ergens tussen Raadplegen en Adviseren in.

Status van de uitkomst.
In eerdere stukken is al besproken dat in het proces er gekomen is tot een ontwerp voor de herinrichting van de buurt en dat deze ook is uitgevoerd zoals deze uiteindelijk binnen het proces besproken is. Hierdoor past deze aanpak het beste bij Coproduceren.

Samenvattend.
Al met al kan gesteld worden dat voor de samenwerking tussen de gemeente en het bewonersteam de aanpak meestal aansloot bij Coproduceren en soms tussen Adviseren en Coproduceren in viel (zie tabel 17). Hierdoor past de aanpak in het algemeen het beste bij Coproduceren. Voor de samenwerking tussen de gemeente en de overige buurtbewoners paste de aanpak het vaakste bij Adviseren past en soms bij Raadplegen (zie tabel 18). De aanpak past dus het beste bij Adviseren. Er is dus een duidelijk verschil binnen het project qua mate van participatie als er gekeken wordt naar het bewonersteam en de overige buurtbewoners. Dit leverde soms problemen op zoals al besproken in eerdere stukken. Bij de conclusie zal hier nog verder op in gegaan worden.

Indicator	Mate van participatie Laag → Hoog				
	Informeren	*Raadplegen*	*Adviseren*	*Coproduceren*	*Meebeslissen*
Rol burger	Doelgroep van onderzoek/voorlichting levert geen input	Geconsulteerde gesprekspartner	Adviseur	**Medebeslisser: binnen randvoorwaarden**	Initiatiefnemer
Rol overheid	Voert zelfstanding beleid en geeft hierover informatie	Bepaalt beleid en geeft mogelijkheid tot commentaar	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen	**Bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de vooraf-gestelde randvoorwaarden.**	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan burgers over
Fase waarin burger betrokken wordt	Laat: als het bestuur beleid grotendeels bepaald heeft	Laat: bestuur laat burgers reageren op voornemens	**Vroeg: bestuur laat burgers agenda meebepalen**	**Vroeg: bestuur laat burgers de agenda mee-bepalen**	Vroeg: bestuur draagt maken beleid over aan burgers
Beleids-probleem	Staat vast: door bestuur bepaald	Staat vrij vast: door bestuur bepaald	**Ideeën van burgers spelen volwaardige rol**	**Door bestuur en burgers samen bepaald**	Wordt door burgers bepaald
Oplossing	Staat vast: door bestuur bepaald	Staat vrij vast: door bestuur bepaald	**Ideeën van burgers spelen volwaardige rol**	**Door bestuur en burgers samen bepaald**	Wordt door burgers bepaald
Status van uitkomst	Geen gelegenheid voor burgers om input te leveren	Bestuur verbindt zich niet aan uitkomsten uit het proces	Inprincipe bindende uitkomsten: kan wel van afgeweken worden	**Uitkomsten zijn bindend en worden niet door bestuur aangepast**	Bestuur of politiek hoeven uitkomst niet te bekrachtigen

Tabel 17: Bewonersteam in de vijf gradaties van participatie (op basis van Vollenhove (2000) Edelenbos et al (2006).

Indicator	Mate van participatie Laag				Hoog
	Informeren	*Raadplegen*	*Adviseren*	*Coproduceren*	*Meebeslissen*
Rol burger	Doelgroep van onderzoek/voorlichting levert geen input	**Geconsulteerde gesprekspartner**	Adviseur	Medebeslisser: binnen randvoorwaarden	Initiatiefnemer
Rol overheid	Voert zelfstanding beleid en geeft hierover informatie	Bepaalt beleid en geeft mogelijkheid tot commentaar	**Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen**	Bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de vooraf-gestelde randvoorwaarden.	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan burgers over
Fase waarin burger betrokken wordt	Laat: als het bestuur beleid grotendeels bepaald heeft	**Laat: bestuur laat burgers reageren op voornemens**	**Vroeg: bestuur laat burgers agenda meebepalen**	Vroeg: bestuur laat burgers de agenda meebepalen	Vroeg: bestuur draagt maken beleid over aan burgers
Beleidsprobleem	Staat vast: door bestuur bepaald	**Staat vrij vast: door bestuur bepaald**	Ideeën van burgers spelen volwaardige rol	Door bestuur en burgers samen bepaald	Wordt door burgers bepaald
Oplossing	Staat vast: door bestuur bepaald	**Staat vrij vast: door bestuur bepaald**	**Ideeën van burgers spelen volwaardige rol**	Door bestuur en burgers samen bepaald	Wordt door burgers bepaald
Status van uitkomst	Geen gelegenheid voor burgers om input te leveren	Bestuur verbindt zich niet aan uitkomsten uit het proces	Inprincipe bindende uitkomsten: kan wel van afgeweken worden	**Uitkomsten zijn bindend en worden niet door bestuur aangepast**	Bestuur of politiek hoeven uitkomst niet te bekrachtigen

Tabel 18: overige bewoners in de vijf gradaties van participatie (op basis van Vollenhove (2000) Edelenbos et al (2006).

4.3 Welke barrières ervaren burgers bij het nemen van adaptatiemaatregelen?

Er zal nu gekeken worden naar de resultaten van de enquête die verspreid is in de wijk Morsdroog. Hierbij zal er eerst gekeken worden naar de algemene gegevens van de respondenten. Vervolgens zal per cluster van barrières gekeken worden naar de scores binnen Morsdroog. Hierna zal er gekeken worden of de besproken algemene gegevens invloed hebben op als hoe (on)belangrijk de clusters ervaren worden. Tenslotte zal een korte conclusie volgen over de belangrijkheid van de clusters.

4.3.1 Algemene gegevens van de respondenten.

Voor Morsdroog zijn er 14 respondenten zie bijlage 4 voor de tabellen met algemene gegevens. Hiervan zijn er 10 mannen en 4 vrouwen. Hier is dus sprake van een enigszins scheve verhouding. Wat de leeftijd betreft valt op dat er slechts twee respondenten zijn van onder de 40 en dat het grootste deel van de respondenten tussen 45 en 65 jaar oud is.13 van de respondenten woont in een particuliere koopwoning en 1 respondent woont in een sociale huurwoning. In de enquête was ook een vraag opgenomen over hoe vaak de respondenten hemelwateroverlast ervaren hadden in de afgelopen twee jaar. Een op de drie respondenten gaf aan geen overlast gehad te hebben ook de overige respondenten gaven aan niet vaak overlast te hebben gehad. Deze cijfers geven een nuance op het beeld van veel en vaak overlast dat in de eerdere stukken geschetst is. Toch hadden 7 van de 14 respondenten wel maatregelen genomen tegen hemelwateroverlast en/of grondwateroverlast. Bij de genomen maatregelen valt te denken aan onder andere het plaatsen van regentonnen en het plaatsen van pompen. Tenslotte waren er twee algemene vragen over hoe vaak ze aanwezig zijn geweest bij inloopavonden en/of ontwerpsessies. Van de 14 respondenten zijn er 3 bij geen van de inloop avonden geweest. 4 respondenten waren er bij 1 aanwezig, 2 respondenten waren er bij 3 aanwezig en 3 respondenten waren er bij 3 aanwezig. Circa 80% van de respondenten is dus bij een, of meer van de inloop avonden aanwezig geweest. Van de 14 respondent zijn er 6 bij geen ontwerpsessie aanwezig geweest. 4 Respondent zijn bij 1 ontwerpsessie geweest en 2 respondent zijn bij 3 ontwerpsessies geweest. Circa 50% van de respondenten zijn dus aanwezig geweest bij een of twee van de ontwerpsessies.

4.3.2 De gemiddelde scores per cluster.

In het komende stuk zal gekeken worden naar de one-sample T-test voor het project Morsdroog. Hierbij wordt er enkel gekeken naar de clusters van barrières waarbij in het survey voldoende vragen stonden en er genoeg responsie was. De gemiddelde score voor de cluster en de significanties zijn te zien in tabel 19.

Voor het cluster Tijdschaal is de gemiddelde score 3,79 met een significantie van 0,00. Dit wil zeggen dat de score bij het cluster Tijdschaal significant afwijkt van 3. Een score van 3 zou betekenen dat het cluster als niet belangrijk maar ook niet als onbelangrijk wordt gezien. Op het cluster Tijdschaal is de score 3,79 dit wil zeggen dat de respondenten het cluster tijdschaal als een belangrijk barrière ervaren.

Voor het cluster Onzekerheid is de gemiddelde score 1,97 met een significantie van 0,00. Er is dus een significant verschil. Aangezien de score 1,97 is vinden de respondenten het cluster onzekerheid een onbelangrijke barrière.

Voor het cluster Bewustzijn en Communicatie is de score 2,69 met een significantie van 0,02. Dit betekent dat het cluster Bewustzijn en Communicatie als een iets onbelangrijke barrière gezien wordt.

Voor het cluster Cognitie is de score 3,79 met een significantie van 0,01. Dit betekent dat het cluster Cognitie als een belangrijke barrière ervaren wordt.

Voor het cluster Ideologie is de score 3,25 met een significantie van 0,141. Hier is de significantie groter dan 0,05 dus wijkt voor dit cluster de score niet significant af van de nulhypothese. Dit houdt in dat het cluster Ideologie als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk wordt gezien.

Voor het cluster Vergelijken met Anderen is de score 1,76 met een significantie van 0,00. Dit betekent dat het cluster Vergelijken met Anderen als een onbelangrijke barrière gezien wordt.

De vragen in het cluster Risico Perceptie zijn voor Morsdroog maar door 3 respondenten in gevuld. Dit is een te laag aantal respondenten om de t-Test te gebruiken. Hierdoor zal er dus niet verder naar dit cluster gekeken kunnen worden.

Voor het cluster Hulpbronnen is de score 2,21 met een significantie van 0,00. Dit betekent dat het cluster Hulpbronnen gezien wordt als een onbelangrijke barrière.

One-Sample Statistics[a]

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	14	3,7857	,49969	,13355
Onzekerheid	14	1,9714	,39111	,10453
Bewustzijn en Communicatie	14	2,6837	,31288	,08362
Cognitie	14	3,7857	,97496	,26057
Ideologie	14	3,2500	,59646	,15941
Vergelijken met anderen	14	1,7755	,55389	,14803
Risico perceptie	3	2,3333	,00000[b]	,00000
Hulpbronnen	14	2,2143	,63525	,16978

a. Project = Morsdroog

b. t cannot be computed because the standard deviation is 0.

One-Sample Test[a]

	Test Value = 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Tijdschaal	5,883	13	,000	,78571	,4972	1,0742
Onzekerheid	-9,840	13	,000	-1,02857	-1,2544	-,8028
Bewustzijn en Communicatie	-3,783	13	,002	-,31633	-,4970	-,1357
Cognitie	3,015	13	,010	,78571	,2228	1,3486
Ideologie	1,568	13	,141	,25000	-,0944	,5944
Vergelijken met anderen	-8,272	13	,000	-1,22449	-1,5443	-,9047
Hulpbronnen	-4,628	13	,000	-,78571	-1,1525	-,4189

a. Project = Morsdroog

Tabel 19: One sample T-test voor Morsdroog.

4.3.3 Invloed van algemene gegevens.

In het komende stuk zal er gekeken worden naar of de eerder besproken algemene gegevens invloed hebben op, als hoe (on)belangrijk de onderzochte clusters ervaren worden door de respondenten. Hiervoor zal de independent samples t-Test gebruikt worden.

Voor het geslacht geldt dat bij geen van de clusters er een significant verschil is tussen de gemiddelde score van de mannen en de vrouwen. Dit betekent dat zowel mannen als vrouwen voor de onderzochte clusters even (on)belangrijk vinden.

Voor de leeftijd is de groep gesplitst in een groep tot 54 jaar en een groep van 55 jaar of ouder. Ook voor de leeftijd is er geen significant verschil in een van de clusters. Dit betekent dat zowel de groep tot 54 jaar als de groep van 55 jaar of ouder de onderzochte clusters even (on)belangrijk vinden.

Voor het woningtype is de groep gesplitst in een groep van koopwoningen en een groep van huurwoningen. Ook voor de leeftijd is er geen significant verschil in een van de clusters. Dit betekent dat zowel de eigenaren van koopwoningen als de huurders de onderzochte clusters even (on)belangrijk vinden.

Voor het aantal keer hemelwateroverlast is de groep gesplitst in een groep die aangegeven heeft geen hemelwateroverlast in de laatste twee jaar te hebben gehad en een groep die dit één keer of vaker heeft gehad. Ook bij deze splitsing is er geen significant verschil in een van de clusters. Dit betekent dat het al dan niet last gehad hebben van hemelwateroverlast geen invloed heeft op de (on)belangrijkheid van de onderzochte clusters.

Voor het aantal bezochte inloopavonden is er een splitsing gemaakt in een groep die niet bij de inloopavonden is geweest en een groep die er 1 keer of vaker is geweest. Ook bij deze splitsing is er geen significant verschil in een van de clusters. Dit betekent dus dat het al dan niet bezoeken van inloopavonden geen invloed heeft op de (on)belangrijkheid van de onderzochte clusters.

De laatste splitsing is gedaan op basis van aanwezigheid bij de ontwerpsessies. Hierbij is er een groep gemaakt die niet aanwezig is geweest bij de ontwerpsessies en een groep die één keer of vaker aanwezig is geweest. Ook hier zijn er geen significantie verschillen in een van de clusters. Dit betekent dus dat het al dan niet bezoeken van de ontwerpsessies geen invloed heeft gehad op de (on)belangrijkheid van de onderzochte clusters.

4.3.4 Conclusie over de belangrijkheid van de barrières.

Op basis van de voorgaande analyse kan geconcludeerd worden dat, van de onderzochte clusters, de barrières die te maken hebben met de Tijdschaal en Cognitie als belangrijk werden ervaren door de respondenten. Het Cluster Ideologie als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk ervaren. Het cluster Bewustzijn en Communicatie als iets onbelangrijk werd ervaren. Tenslotte worden de clusters Onzekerheid, Vergelijken met Anderen en Hulpbronnen als onbelangrijk ervaren. Hierbij geldt dat geen van de algemene vragen een significante invloed had op hoe belangrijk de verschillende barrières ervaren werden. Binnen Morsdroog waren er geen verschillen gevonden op basis van de algemene gegevens.

5. Analyse van de Stadsbeek.

5.1 Aanpak van hemelwateroverlast binnen de Stadsbeek.

In het voorgaande hoofdstuk is er gekeken naar het project Morsdroog in Bornerbroek. In het komende hoofdstuk zal er gekeken worden naar het project de Stadsbeek in Enschede. Er zal nu als eerste een korte beschrijving volgen van het project. Na deze context schets zal in 5.1 de BAB toegepast worden om voor de Stadsbeek een beeld te kunnen schetsen over de eerste deelvraag: *"Hoe wordt hemelwateroverlast tegengegaan in het project?".* Vervolgens zal in 5.2 de participatieladder toegepast worden op het project, dit om een beeld te kunnen schetsen over de tweede deelvraag*: "In hoeverre is er sprake van burgerparticipatie binnen dit project?"*. Ten slotte zal in 5.3 de derde deelvraag: *"Tegen welke barrières lopen de burgers aan bij het nemen van adaptatiemaatregelen tegen hemelwateroverlast binnen de projecten?"* besproken worden.

5.1.1 Context van het project de Stadsbeek.

In Enschede is de laatste jaren veel hemelwateroverlast geweest ook zijn er veel wijken waar er problemen zijn door de hoge grondwaterstand. Enschede is sterk gegroeid door de textielindustrie. In de 18e eeuw begon handel en textiel belangrijk te worden. Vanaf het einde van de 18e eeuw was Enschede ook aangesloten op het spoornet wat tot een extra groei van de stad leidde (Enschede onze stad, n.d.). Voor de industrie werd veel grondwater onttrokken. Hierdoor is de grondwaterstand jarenlang laag geweest. Juist in die tijd zijn er veel woonwijken gebouwd. Zo ook de wijk Pathmos. Pathmos is tussen 1914 en 1928 aangelegd als nieuwe wijk voor de textielarbeiders. De wijk had toen ruim 1200 woningen. De wijk heeft twee grote renovaties gehad, de eerste na de 2e wereldoorlog en de laatste begin 2000 (Voorst, n.d.). Bij de bouw van de woningen is men uitgegaan van de (kunstmatig) lage grondwaterstand. In 1946 telde Enschede 100.000 inwoners. Vijftien jaar later had Enschede 125.000 inwoners. Om ervoor te zorgen dat er genoeg woningen waren breidde de stad zich in die tijd voortdurend uit en werd onder andere de wijk Stadsveld gebouwd. Stadsveld heeft vele portiekflats en ligt tegen de wijk Pathmos aan (Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, n.d.). In de jaren 60/70 is de textielindustrie grotendeels weg gegaan. Waardoor er ook gestopt is met het onttrekken van grondwater. Hierdoor is de grondwaterstand in de gebieden rond de oude textielfabrieken tegenwoordig veel hoger dan in het begin van de 19e eeuw. Doordat de wijken aangelegd zijn ten tijde van een kunstmatige lage grondwaterstand zijn er nu en rond de oude industriewijken veel problemen met de nu hogere grondwaterstand. Ook is het huidige rioolstelsel niet in staat om, om te gaan met hevige regenbuien. Hierdoor is er de afgelopen decennia dus zowel grondwateroverlast als hemelwateroverlast in veel gebieden in Enschede. Zo ook in de wijken Pathmos en Stadsveld (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

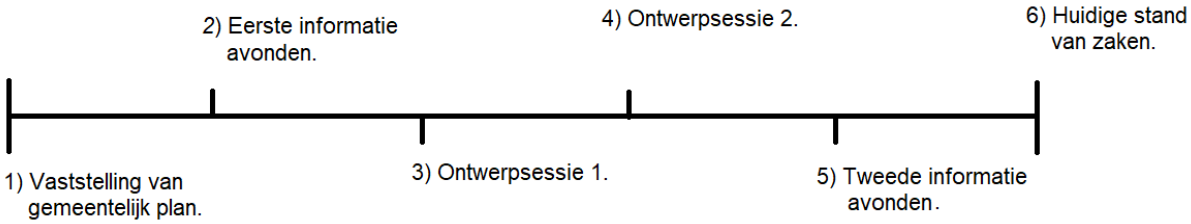
Een van de projecten om met deze problemen om te gaan is de Stadsbeek. Binnen de Stadsbeek wordt er gefocust op enkele huidige knelpunten in de wijken Pathmos en Stadsveld. Hierbij wordt er drainage aangelegd, om zo de grondwaterstand te verlagen, en wordt er een beek aangelegd voor de opvang van hevige regenbuien. Het gedraineerde water zal worden afgevoerd door de nieuwe beek. Ook wil de gemeente dat zoveel mogelijk mensen hun dakwater gaan afkoppelen van het reguliere rioolstelsel en dit gaan lozen in de nieuwe beek (Nieuwsbrief 9). Het is de bedoeling dat in de toekomst de beek tot aan het centrum komt te lopen. In het project "stadsbeek" zal eerste deel van de beek worden aangelegd. De beek zal beginnen in de Bruggertstraat en zal dan via de Rembrandlaan, B.W. ter Kuilestraat en de Elferinksweg naar het Volkspark lopen (zie figuur 5). In deze thesis wordt met het project stadsbeek enkel dit, het enige stuk waar al een concreet plan voor is, bedoeld.

Figuur 5: kaart van toekomstige ligging van de stadsbeek (Gemeente Enschede, n.d.)

De beek wordt in 3 delen aangelegd. De gemeente heeft in samenwerking met het waterschap en technische ingenieur bureaus onderzoek gedaan naar voornamelijk de technische kant van de Stadsbeek (Gemeente Enschede, p.22, [ca. 2015]). Echter heeft de gemeente ook de burgers willen laten participeren in het project. De burgers konden mede beslissen over de precieze inrichting van de stadsbeek in hun eigen straat. In de thesis is voornamelijk gekeken naar dit participatie proces en is er aanzienlijk minder gekeken naar de technische details.

Voordat er diepgaand naar de vier aspecten van de BAB gekeken wordt, worden eerst de belangrijkste stappen die in het project zijn genomen, besproken. De belangrijkste stappen zijn te zien in een volgorde schaal (Figuur 6).

Figuur 6: Volgorde schaal van de belangrijkste stappen binnen de stadsbeek.

-Vaststelling van gemeentelijk plan.
De gemeente Enschede heeft een watervisie 2013-2015 met de volgende hoofd ambities: minder overlast bij hevige buien, grondwateroverlast beheersbaar houden en een betere waterkwaliteit. Tevens wilden ze samen met partners water meer zichtbaar maken in de stad, de buitenruimte gebruiken voor opvangen van water en verkoeling, het afkoppelen van

hemelwater stimuleren en het waterbewustzijn vergroten (Gemeente Enschede, 2015d) deze doelstellingen zijn terug te zien in de Stadsbeek. Mede hierdoor heeft in april 2013 de raad van de gemeente Enschede ingestemd met de gefaseerde ontwikkeling van een nieuwe stadsbeek. Hierin was al opgenomen dat de beek als eerst aangelegd zou worden in de wijken Pathmos en Stadsveld. Ook heeft het project een belangrijke rol binnen het Gemeentelijk Rioleringsplan 2016 – 2020. In dit plan is de noodzaak van de stadsbeek nogmaals verduidelijkt en zijn ook de details voor de financiering vastgesteld (Gemeente Enschede, 2015d). Op 14 December 2015 heeft de gemeenteraad ingestemd met de aanleg van de eerste face van de stadsbeek (Gemeente Enschede, 2015e).

-Eerste informatieavonden.
Toen de gemeente zelf al een duidelijk beeld had van wat er (on)mogelijk was hebben ze drie grote informatiebijeenkomsten georganiseerd voor de bewoners van de wijken. Deze avonden zijn gehouden in Februari van 2015 (Gemeente Enschede, 2015a). Hierbij was het belangrijkste doel om de burgers te informeren over waarom er juist daar zo'n groot probleem was, maar ook uit te leggen wat de gemeente eraan wilde gaan doen. Deze avonden trokken per keer circa 200 mensen (Tempelman, p.26, 2016). Tijdens deze avonden konden de mensen hun contact gegevens achter laten om later uitgenodigd te worden voor de ontwerpsessies voor hun deel van de stadsbeek.

-Ontwerpsessie 1.
Bij de ontwerpsessies mochten de mensen zelf de bovengrondse inrichting van de stadsbeek bedenken voor het stukje van de beek dat bij hen door de straat komt te lopen. Deze avonden werden geleid door enkele medewerkers van de gemeente. Hierbij mochten dan alleen de mensen meepraten die ook echt in de straat woonde waar dat stuk van de stadsbeek zou gaan lopen. Hierbij werd door de medewerkers van de gemeente steeds heel duidelijk aangegeven wat er wel en niet mogelijk was (Tempelman, p.26, 2016). De gemeente medewerkers hadden van tevoren een plattegrond van de straat gemaakt waar verschillende elementen in geplakt konden worden zoals, de weg, parkeerplaatsen, de beek, tuintjes, voetpaden etc. De bewoners werden in twee of drie tallen opgedeeld en konden dan zelf de elementen inplakken en eventueel weer verschuiven. Op deze manier kwam er discussie onder de bewoners over hoe hen de inrichting van de straat wilden hebben zoals; hoe breed moet het voetpad zijn? hoeveel parkeerplaatsen willen we? waar willen we de parkeerplaatsen hebben? Hierbij had de gemeente ervoor gezorgd dat er geen ontwerpen gemaakt konden worden die onmogelijk bleken te zijn (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Nadat dit in groepjes van 2 á 3 mensen gedaan was moesten de bewoners samen tot een ontwerp komen. Hierdoor gingen de bewoners onderling weer met elkaar in discussie. Voor 2 van de 3 delen was er op het eind van de avond gekomen tot één ontwerp door de bewoners. Voor een van de drie delen waren er twee ontwerpen. De gemeente heeft deze ontwerpen later zelf verder uitgewerkt (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

-Ontwerpsessie 2.
Tijdens de tweede ontwerpsessie heeft de gemeente het uiteindelijke ontwerp laten zien en ook uitgelegd waarom er soms (iets) afgeweken werd van het ontwerp van de bewoners. Hiermee wilde de gemeente de burgers laten zien dat er ook echt iets gebeurde met hun input van de 1e avond. Ook waren er voor sommige bewoners nog onduidelijkheden deze heeft de gemeente toen nog verder kunnen verduidelijken. Zo waren sommige mensen bang dat een stoep van 5 meter breedte te smal zou zijn. De gemeente heeft toen op die avond een stoep van 5 meter breed uitgezet zodat de mensen zelf konden ervaren hoe breed het zou zijn (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

-2e informatieavond.
In Juni 2015 heeft de gemeente een 2e informatieavond georganiseerd. Op deze avond hebben ze de voorlopige plannen op basis van de ontwerp sessies gepresenteerd. De overige burgers kregen zo ook informatie en uitleg over hoe de beek er bij hen voor de deur uit zou gaan zien (Gemeente Enschede, 2015b). Deze informatieavond zou voornamelijk positieve reacties te weeg gebracht hebben. Na deze stap zat het participatiedeel van het project er grotendeels op en was het de gemeente die met partners de plannen verder uitwerkte (Gemeente Enschede, 2015c).

-huidige stand van zaken.
In Juli 2017 zijn in het eerste stuk, de Bruggertstraat-Rembrandtlaan de leidingen en kabels in de grond verlegd. In het najaar van 2017 zal hier dan de beek aangelegd worden. De planning is dat de beek zal worden aangelegd in de B.W. ter Kuilestraat in het najaar van 2018. In 2019 Zal volgens de huidige planning de beek in de Elferinksweg aangelegd worden (Gemeente Enschede, 2017). Momenteel zijn er dus nog geen delen van de beek daadwerkelijk aangelegd. Dit terwijl al 2 jaar geleden het belangrijkste participatiedeel van het project geweest is. De gemeente had destijds wel aangegeven dat er lang tussen zou gaan zitten en hoopte dat de bewoners begrip hadden voor de lange tussen tijd (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

5.1.2 Actoren en coalities binnen de Stadsbeek.
Nu kort besproken is wat de belangrijkste stappen in het project zijn geweest zal gekeken worden naar de belangrijkste actoren binnen het participatie deel van het project namelijk; Gemeente Enschede en de betrokken burgers. Het project is opgezet door de gemeente Enschede hierbij hebben ze veel overleg gehad met het waterschap Vechtstromen, vele verschillende advies/onderzoeks- bureaus en bewoners van de wijken. In het begin is veel onderzoek gedaan naar de (on)mogelijkheden. Toen de (technische) kaders duidelijk waren is er een participatie proces gestart om zo tot de inrichting te komen van de beek in de desbetreffende straten. Binnen het participatie deel van het project waren voornamelijk de gemeente Enschede en een deel van de bewoners actief betrokken. Aangezien in de scriptie een focus is op participatie zal er in de rest van dit hoofdstuk naar dit onderdeel van het project gekeken worden. Er is hierbij specifiek gekeken naar welke rol de actoren hadden binnen het project en op welke manier de gemeente en de burgers samen gewerkt hebben in het project.

De betrokken burgers.
Niet alle bewoners van de twee wijken zijn even intensief betrokken geweest bij het project. In het volgende stuk zal met de betrokken burgers bedoeld worden die burgers die bij de informatie- en ontwerpavonden aanwezig zijn geweest. Hierbij geldt dat niet alle bewoners van de wijken Pathmos en Stadsveld ook actief aanwezig mochten zijn bij de ontwerpavonden. Dit mochten enkel die bewoners die in de straten wonen waarin ook de daadwerkelijke beek zal gaan lopen. Voor de overige bewoners (die dus niet bij de ontwerpavonden waren) geld dat ze voornamelijk geïnformeerd werden over het project maar niet direct binnen het project betrokken zijn geweest.

De belangrijkste rol van de betrokken burgers is dat ze zelf een ontwerp hebben gemaakt voor hun deel van de stadsbeek. Deze rol hebben ze voornamelijk vervuld tijdens de eerste ontwerpavond. Op het uiteindelijke ontwerp van de gemeente konden ze tijdens de 2e ontwerpavond nog hun input geven. Tijdens de ontwerpavonden is voor de gemeente veel informatie naar boven gekomen over de wensen van de bewoners. Echter is er ook extra

informatie naar boven gekomen over mindervalide mensen en hoe mensen zelf de overlast ervaren (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

De rol van de gemeente.
In de beginfase van het project was de rol van de gemeente het opzetten van het project. In deze fase heeft de gemeente in samenwerking met o.a. het waterschap en diverse adviesbureaus onderzoek gedaan naar de oplossing voor de wateroverlast in de wijken. Hierbij is rekening gehouden met de watervisie. In deze samenwerking zijn veel van de (technische) kaders voor het project stadsbeek bepaald. Hierbij ging het om zaken zoals; hoeveel water moet het kunnen verwerken? Stroomt er altijd water? Kan er hemelwater op gelost worden? Hoe kan dit? Binnen deze technische kant van het project waren adviesbureaus van belang (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Toen deze details eenmaal bekend waren is de gemeente een andere rol gaan spelen. In de participatie fase van het project heeft de gemeente de burgers betrokken bij het ontwerpen van de stadsbeek. In deze fase had de gemeente een leidende rol. Ze organiseerde de informatiestroom naar de bewoners toe, leidde en faciliteerde de ontwerpavonden en verwerkte de door de burger gemaakte ontwerpen tot echte ontwerpschetsen. In dit proces trad de gemeente wel sterk kaderstellend op. Binnen deze kaders konden de burgers de inrichting van de straat bepalen. De technische kant stond hierbij niet ter discussie (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

Samenvattend kan gesteld worden dat de gemeente een rol als initiatiefnemer had waarbij ze faciliterend optrad en vaak duidelijk kaderstellend was. Ook hebben ze veel informatie verstrekt over de noodzaak van het project en de (on)mogelijkheden bij bepaalde maatregelen.

5.1.3 Hulpbronnen en macht.

Nu besproken is wat de rol van de belangrijkste actoren binnen het project waren, worden de overige drie deelaspecten van de BAB korter besproken. Hierbij zal dezelfde volgorde aangehouden worden als bij het bespreken van de actoren.

De betrokken burgers.
De betrokken burgers hadden als voornaamste hulpbron de lokale kennis. De burgers hebben tijdens de 1e ontwerpavond onderling discussies gevoerd over hoe hen het liefst wilden dat de inrichting van de stadsbeek in hun straat gedaan zou worden. Hierbij hebben ze het over zowel hun wensen gehad als ook over praktische zaken zoals de huidige knelpunten, mindervalide mensen en de breedte van de stoep (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Bij deze discussie was de inbreng van de lokale kennis van de burgers van belang. De betrokken burgers hadden hun macht te danken aan de wens van de gemeente om het bovengrondse deel van het project zoveel mogelijk aan te laten sluiten bij de wens van bewoners. Hiermee wou de gemeente onder andere draagvlak creëren en het begrip voor de aanpassing verhogen (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

De Gemeente.
De belangrijkste hulpbron van de gemeente was de expertise van haar ambtenaren en de ingewonnen expertise van externen. Binnen de gemeente was al veel ervaring met herinrichtingsprojecten en ook al beginnende ervaring met afkoppelingsprojecten ook hadden de betrokken ambtenaren al vaker projecten met een soortgelijke manier van participatie begeleid (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017. Hierdoor had de gemeente veel kennis over wat wel en wat niet technisch mogelijk was, maar hadden ze ook al een goed idee hoe ze de avonden wilden begeleiden.

Een tweede belangrijke hulpbron van de gemeente is de financiën. Het project was

vooraf op circa 15 miljoen Euro geschat. In het Gemeentelijk rioleringsplan 2011-2015 was hiervan al 10,5 miljoen Euro vastgesteld. In het huidige GRP (2016-2020) is dit omhoog gehaald naar 13,5 miljoen Euro. Het waterschap heeft een overeenkomst getekend waarin staat dat ze 1 miljoen Euro zullen bijdragen. De overige 0,5 miljoen Euro is al binnen via subsidies. Op het moment lopen er nog subsidie aanvragen om zo de kosten voor de gemeente te beperken (Gemeente Enschede, 2015e). Historisch gezien was het zo dat in soortgelijke projecten de provincie, gemeente en het waterschap alle drie ongeveer 1/3 van de kosten zouden dekken in (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). De gemeente verstrekt nu dus veel meer geld dan vroeger het geval zou zijn geweest. Het is aannemelijk dat de gemeente hierdoor ook meer macht heeft.

5.1.4 Regels.

In het onderzoek is voor dit project voornamelijk gekeken naar wat de belangrijkste regels rondom het project waren en naar hoe de gemeente het liefst wilde samenwerken. Dit zal nu in het volgende stuk besproken worden.

Zoals eerder al te lezen was sluit het plan aan op de watervisie 2013-2015. Hierin stond o.a. al vast gelegd wat de knelpunten in verband met wateroverlast in Enschede waren. Hierin stond ook al aangegeven in welke straten er nieuwe beken zouden komen. De financiën voor het project zijn gewaarborgd in de gemeentelijke rioleringsplannen en in een overeenkomst met het waterschap. In December 2015 heeft de gemeente ingestemd met de aanleg van het eerste tracé van de stadsbeek. Voor het plan was het niet nodig om aanpassingen te maken in het bestemmingsplan. De gemeente had voor het participatie deel van het project al zelf besloten wat wel en wat niet ter discussie zou staan. Veel van deze zaken kwamen voort uit het programma van eisen maar ook het verkeersbesluit had hier invloed op (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Binnen het project is dus veel op gemeentelijk niveau beslist en vastgelegd. Hierbij waren veel gemeentelijke procedures van belang. Deze gemeentelijke procedures, zoals het plan goed gekeurd krijgen door de raad, kost veel tijd. De gemeente heeft dit aan de burgers proberen uit te leggen, maar zag het feit dat er lang tussen het maken van de ontwerpen en het daadwerkelijk uitvoeren zat, nog steeds als een mogelijk probleem voor het project. Veel van de kaders voor de samenwerking waren al formeel en strikt vastgelegd voor dat de samenwerking met burgers begon. Voor de samenwerking waren de kaders dan ook van groot belang. Wel was de gemeente open in wat er wel en niet besproken kon worden. Hierbij was de insteek van de gemeente dat de burgers zelf binnen de kaders de inrichting van de beek in hun straat konden bepalen.

5.1.5 Discours.

Voor de stadbeek is er niet gekeken naar het discours van de bewoners. Zoals eerder bij het theorie hoofdstuk al besproken is, zijn er geen interviews gehouden met burgers van de stadsbeek. Daardoor is er geen beeld van de discoursen van de bewoners. Hierdoor zal deze groep hier dan ook niet besproken worden. Voor de Gemeente zal in het komende stuk kort elke laag van een discours besproken worden.

De stadsbeek was bedoeld om concreet invulling te geven aan de watervisie. Hierdoor waren de belangrijkste ambities binnen het project: minder overlast door hevige buien en minder grondwateroverlast. Ook wilde de gemeente graag dat er meer afgekoppeld zou worden, het water meer zichtbaar zou worden in de stad en tenslotte het waterbewustzijn verhogen (Nijhuis, p.7, 2013). De gemeente wilde hier zelf een goede aanpak voor maken om zo te voorkomen dat iedereen zelf al maatregelen gaat nemen die mogelijk minder goed werken dan als er een samenhangende aanpak zou komen (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). De probleemdefinitie voor de gemeente was de nu

bestaande waterproblematiek (die al eerder kort uitgelegd is) in de stad aanpakken. Waarbij ze verwachten dat de waterproblematiek in de toekomst alleen maar zou gaan toenemen. Het nemen van maatregelen op korte termijn werd daardoor als noodzakelijk gezien (Gemeente Enschede, 2015e). De gemeente wilde graag zoveel mogelijk draagvlak creëren, zowel politiek gezien als onder de bewoners, voor het project. De insteek van de gemeente hierbij was de burgers bewuster maken van het probleem. En om met een open vizier en zonder een vooraf gemaakt ontwerp te gaan samenwerken met de burgers (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Voor de oplossingsrichting stonden dus al veel technische details vast maar de inrichting van de beek wilden ze laten bepalen door de bewoners. De belangrijkste principes en normen voor de gemeente waren dan ook dat er een oplossing moest komen voor het probleem die gedragen werd door de bewoners.

Om het draagvlak te vergroten heeft de gemeente in het begin veel informatie verstrekt over waarom er waterproblematiek in de wijken was en hoe het project hiervoor een oplossing zou zijn. Tijdens die informatieavonden zijn mensen ook uitgenodigd om naar de ontwerp avonden te komen. Hier konden de burgers zelf in kleine groepjes ontwerpen laten maken voor hun deel van de stadsbeek. Op deze manier kwam er discussie onder de bewoners wat ertoe leidde dat de burgers ook onderling konden praten over hoe hen graag de inrichting van de stadsbeek wilden hebben. Hierbij waren ook mensen aanwezig die van tevoren helemaal geen beek in hun straat wilden krijgen, maar uiteindelijk zeer positief over de komst van de beek zijn geworden (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017). Uiteindelijk is er onder de bewoners veel draagvlak voor het plan gekomen deels omdat ze de beek als een toevoeging zien. Maar ook omdat ze graag een oplossing willen voor de huidige waterproblematiek (Gemeente Enschede, 2015e). Het is dan ook aannemelijk dat door het participatieproces het draagvlak onder de bewoners toegenomen is. De ambtenaren hebben het grote draagvlak ook kunnen gebruiken om druk uit te oefenen op de gemeenteraad om in te stemmen met het plan en om de financiering rond te krijgen (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

De gemeente wilde dus de waterproblematiek in de wijken aanpakken en hierbij burgerparticipatie gebruiken om zo draagvlak voor het project te krijgen. De technische kant van de oplossingsrichting stond al vast, maar de burgers hebben wel veel invloed kunnen uitoefenen op de (boven)grondse inrichting van de beek. Uiteindelijk heeft het project veel draagvlak gekregen onder de bewoners en zal in de komende jaren ook begonnen worden met de daadwerkelijke aanleg van het eerste tracé van de stadsbeek.

5.1.6 Korte samenvatting van de BAB.

Nu alle aspecten van de BAB los besproken zijn, zal in het komende stuk een samenvatting volgen van de belangrijkste punten. De belangrijkste punten per dimensie zijn in een overzichtstabel (tabel 20) te zien. Binnen de BAB viel op dat er twee belangrijke actoren waren voor het participatiedeel. Namelijk de betrokken burgers en de gemeente. Beide partijen hebben samen gewerkt om zo tot een definitief ontwerp voor de inrichting van de stadsbeek te komen. De gemeente had vooraf al veel (technische) zaken bepaald zoals; in welke straten de beek zou komen en hoe groot de afvoercapaciteit moest zijn. De betrokken burgers hebben zelf ontwerpen voor hun deel van het project kunnen maken, maar wel binnen kaders die door de gemeente gesteld waren. In twee van de drie delen hebben de burgers één ontwerp gemaakt. In een van de drie delen waren er twee ontwerpen. Op het eind van de avond waren er dus nog twee groepen die beide een ander ontwerp wilden. De gemeente heeft het participatie proces begeleid en uiteindelijk voor alle drie delen een ontwerp uitgewerkt. Het uiteindelijke ontwerp en de gemaakte keuzes en/of afwijkingen van de door de bewonersgemaakte ontwerpen zijn toegelicht door de gemeente. De betrokken burgers hadden voornamelijk macht door de wens van de gemeente om het ontwerp zoveel mogelijk te laten aansluiten op de wens van de bewoners. Met deze aanpak wilde de

gemeente zoveel mogelijk draagvlak voor de maatregelen creëren. De gemeente had als belangrijkste hulpmiddelen haar expertise en financiële middelen.

Actor	Dimensie			
	Rol van de actor	*Hulpmiddelen en macht*	*Regels*	*Discours*
De betrokken burgers	-Zelf een ontwerp maken voor hun deel van de stadsbeek.	-Lokale kennis. -Eigen wensen. -Macht door wens van gemeente om het op hun wens aan te laten sluiten.	-Binnen kaders van gemeente konden ze een ontwerp maken.	-
De gemeente	-Leiden en faciliteren van het participatieproces. -Trad sterk kader stellend op. -Verstrekken van informatie.	-Expertise van ambtenaren. -Financiële inbreng. -Macht door expertise en Financiële inbreng.	-Plannen in lijn met watervisies. -Vooraf duidelijke kaders. -Duidelijk afgebakend waar burgers invloed op hadden en wat vast stond.	-Waterproble-matiek aan pakken en hier draagvlak voor creëren. -Vooraf duidelijke probleemdefinitie -Oplossings-richting stond op hoofdlijnen vast. Inrichting in de straten zelf door burgers laten bepalen.

Tabel 20: Samenvattingstabel van de BAB voor de stadsbeek.

5.2 Mate van burgerparticipatie binnen de Stadsbeek.

In het stuk over de BAB is al uitvoerig besproken hoe er samengewerkt is in het participatie deel van het project de Stadsbeek. In het komende stuk zal gekeken worden naar in hoeverre de aanpak binnen het gehele project past bij de participatieladder zoals die in paragraaf 2.3 opgesteld is. Hierbij zal enkel gekeken worden naar de betrokken burgers. Iedereen die in de straten woont waar de beek daadwerkelijk komt te liggen kon in principe mee doen met de ontwerp avonden en kon, als ze dit wilden, dus ook betrokken zijn geweest binnen het project. In (tabel 21) is de gebruikte participatie ladder te zien met daarin per indicator dikgedrukt welke omschrijving het beste past bij de stadsbeek.

Rol van de betrokken burger.

De rol van het de betrokken burger binnen het participatie gedeelte past het beste bij Coproduceren. Tijdens de ontwerpavonden konden de burgers zelf onderling, binnen randvoorwaarden, een ontwerp maken voor de beek. Echter hebben de burgers een veel minder intensieve rol gehad buiten het participatie gedeelte van het project. De rol van de burger voor de informatieavonden past het beste bij Raadplegen. De gemeente heeft toen met andere partners veel onderzoek gedaan. Er is wel een enquête in een deel van de wijk

verspreid, maar verder had de burger toen geen rol.

Rol van de gemeente.
De rol van de gemeente tijdens het participatie gedeelte past het beste bij Coproduceren. Zoals eerder besproken is, was de rol van gemeente voornamelijk een initiatiefnemer en waren (vooraf) gestelde kaders vaak van belang, ook bij het ontwerpen van de beek, echter was de input van de bewoners van groot belang voor het ontwerp van de beek. Echter heeft de gemeente in het traject voor het participatie gedeelte de burgers niet betrokken. Samen met het waterschap en adviesbureaus hebben zij het project vormgegeven en al veel (technische) kaders opgesteld. Dit zonder dat de burger hier invloed op hadden. Voor dit gedeelte van het project past de rol van de gemeente het beste bij Informeren.

Fase waarin burger betrokken wordt.
Het bewonersteam werd pas betrokken toen de gemeente al een duidelijk beeld had van de probleemdefinitie en ook al veel kaders had voor de oplossingsrichting. De burger had echter wel nog invloed op de oplossingsrichting en ook de probleemdefinitie is door de burgers verduidelijkt tijdens de samenwerking. Zo konden burgers soms in details vertellen over de grondwaterstand bij hun huis en welke overlast zij ervaarden na een hevige regenbui. Door de grote invloed van de burgers op de oplossingsrichting past de aanpak voor deze indicator niet goed bij Raadplegen. De burgers konden namelijk meer dan enkel reageren op voornemens. Echter past de aanpak ook niet volledig bij Adviseren aangezien de burgers pas relatief laat zijn betrokken binnen het project. De aanpak voor deze indicator valt dus ergens tussen Raadplegen en Adviseren in.

Beleidsprobleem.
Ook de vorming van het beleidsprobleem is al in eerdere stukken besproken. Hierin kwam naar voren dat de gemeente vooraf al een duidelijk beleidsprobleem had, dit probleem werd echter ook ervaren als echt probleem door de bewoners. De bewoners hebben het beleidsprobleem nog iets verder aangescherpt door extra lokale kennis aan te dragen. Het beleidsprobleem stond echter al wel vrij vast doordat het in meerdere visies en documenten was opgenomen nog voordat de burgers betrokken werden. Hierdoor past de aanpak voor de indicator beleidsprobleem het beste bij Raadplegen.

Oplossingsrichting.
In voorgaande stukken is besproken dat de oplossingsrichting voor het technische gedeelte voornamelijk door de gemeente bepaald was. De oplossingsrichting stond in grote lijnen, zoals welke straat, al vast zonder dat de burgers hierbij betrokken zijn geweest. Echter hebben de burgers zelf, binnen allerlei kaders, een ontwerp gemaakt voor de inrichting van de beek bij hen in de straat. Dit ontwerp is door de gemeente verder in details uitgewerkt maar sluit nog steeds aan op wat de burgers zelf hebben bedacht op de ontwerp avonden. Het ontwerp is dus samen door de burgers en de gemeente gemaakt. Voor het technische gedeelte geldt dat de aanpak het beste past bij Raadplegen. Echter voor het participatie gedeelte geldt dat de aanpak het beste past bij Coproduceren.

Status van de uitkomst.
In eerdere stukken is al besproken dat in het proces er gekomen is tot een ontwerp voor de inrichting van de beek en dat de verwachting is dat deze ook uitgevoerd zal worden zoals deze uiteindelijk binnen het proces besproken is. Hierdoor past deze aanpak het beste bij Coproduceren.

Samenvattend.
Al met al was het vaak zo dat de mate van participatie die het beste passend was bij eenzelfde indicator verschillend was. Dit komt omdat het project in twee delen in te delen valt. 1) Het opzetten van het project met de technische werking. 2) Het participatie proces waarbinnen burgers een ontwerp konden maken voor hun straat met daarin de beek. Voor het eerste deel van het project sloot de aanpak vaak aan bij Informeren of Raadplegen. Voor het participatie gedeelte past de aanpak vaak bij Coproduceren met als belangrijke uitzondering dat voor het beleidsprobleem het ook in deze fase het beste paste bij Raadplegen. Deze twee deling in mate van participatie is echter wel bewust gemaakt door de gemeente maar betekent wel dat er in belangrijke delen van het project maar een lage mate van participatie was. Hier zal in de conclusie nog verder op ingegaan worden.

Indicator	Mate van participatie Laag → Hoog				
	Informeren	*Raadplegen*	*Adviseren*	*Coproduceren*	*Meebeslissen*
Rol burger	Doelgroep van onderzoek/voorlichting levert geen input	Geconsulteerde gesprekspartner	Adviseur	Medebeslisser: binnen randvoorwaarden	Initiatiefnemer
Rol overheid	**Voert zelfstanding beleid en geeft hierover informatie**	Bepaalt beleid en geeft mogelijkheid tot commentaar	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen	**Bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de vooraf-gestelde randvoorwaarden.**	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan burgers over
Fase waarin burger betrokken wordt	Laat: als het bestuur beleid grotendeels bepaald heeft	**Laat: bestuur laat burgers reageren op voornemens**	**Vroeg: bestuur laat burgers agenda meebepalen**	Vroeg: bestuur laat burgers de agenda meebepalen	Vroeg: bestuur draagt maken beleid over aan burgers
Beleidsprobleem	Staat vast: door bestuur bepaald	**Staat vrij vast: door bestuur bepaald**	Ideeën van burgers spelen volwaardige rol	Door bestuur en burgers samen bepaald	Wordt door burgers bepaald
Oplossing	Staat vast: door bestuur bepaald	**Staat vrij vast: door bestuur bepaald**	Ideeën van burgers spelen volwaardige rol	**Door bestuur en burgers samen bepaald**	Wordt door burgers bepaald

Status van uitkomst	Geen gelegenheid voor burgers om input te leveren	Bestuur verbindt zich niet aan uitkomsten uit het proces	In principe bindende uitkomsten: kan wel van afgeweken worden	**Uitkomsten zijn bindend en worden niet door bestuur aangepast**	Bestuur of politiek hoeven uitkomst niet te bekrachtigen

Tabel 21: De vijf gradaties van participatie voor de stadsbeek (op basis van Vollenhove (2000) Edelenbos et al (2006).

5.3 Welke barrières ervaren burgers bij het nemen van adaptatie maatregelen?

Er zal nu gekeken worden naar de resultaten van de enquête die verspreid is onder de bewoners van de Stadsbeek. Hierbij zal er eerst gekeken worden naar de algemene gegevens van de respondenten. Vervolgens zal per cluster van barrières gekeken worden naar de scores binnen de Stadsbeek. Hierna zal er gekeken worden of de besproken algemene gegevens invloed hebben op als hoe (on)belangrijk de clusters ervaren worden. Tenslotte zal een korte conclusie volgen over in welke mate de verschillende clusters van barrières als belangrijk ervaren worden.

5.3.1 Algemene gegevens van de respondenten.

Voor de Stadsbeek zijn er 38 respondenten, zie bijlage 5 voor de tabellen met algemene gegevens. Hiervan waren er 22 mannen en 16 vrouwen. Hier is dus in tegenstelling tot bij Morsdroog geen scheve verhouding in het geslacht van de respondenten. Als er gekeken wordt naar de leeftijd dan is de gemiddelde leeftijd 54 jaar. 6 Respondenten zijn jonger dan 40 jaar. 25 Respondenten zijn tussen de 40 en 65 jaar. 7 Respondenten zijn 66 jaar of ouder. Ook bij de Stadsbeek is de leeftijd dus hoofdzakelijk tussen de 40 en 65 jaar. 34 Respondenten bezitten een koopwoning, 2 een sociale huurwoning en 2 een vrij sector huurwoning. 90% van de respondenten bezit dus een koopwoning en slechts 10% heeft een huurwoning, hier is dus sprake van een scheve verhouding. Op de vraag hoe vaak de respondenten in de laatste 2 jaar te maken heeft gehad met hemelwateroverlast antwoordde 10 respondenten met nul keer. 19 Respondenten gaven aan 1 tot 5 keer hemelwateroverlast gehad te hebben. 6 Respondenten gaven aan 6 keer of vaker hemelwateroverlast gehad te hebben en van 3 respondenten ontbrak hier de data. De meeste respondenten gaven hier dus aan dat ze een paar keer (1-5 keer) hemelwateroverlast ervaren hebben, een deel van de respondenten had vaak (>5) keer te maken met hemelwateroverlast. En circa 25% van de respondenten gaf aan geen hemelwateroverlast ervaren te hebben. Dit ondertekent het beeld dat er regelmatig hemelwateroverlast is geweest in de wijken van de Stadsbeek. De respondenten konden bij een vraag aangeven welke maatregelen ze genomen hebben tegen hemelwateroverlast. 19 Respondenten gaven aan geen maatregelen genomen te hebben. 8 Respondenten gaven aan maatregelen genomen te hebben die te maken hebben met hemelwateroverlast, zoals het plaatsen van regentonnen en het behandelen van buiten muren met schimmelwerend materiaal. 11 Respondenten gaven aan maatregelen genomen te hebben die gericht zijn op het droog houden van de kelder en/of kruipruimtes en dus eigenlijk maatregelen tegen grondwateroverlast waren. Ook hier zijn dus veel maatregelen tegen grondwateroverlast genomen. Het feit dat veel mensen aangeven maatregelen tegen grondwateroverlast genomen te hebben past bij het beeld van hoofdstuk 5.1 dat de wijk niet alleen te maken heeft met hemelwateroverlast maar ook met grondwateroverlast.

Bij de Stadsbeek zijn er informatieavonden geweest en zijn er ontwerpsessies geweest. In de enquête waren er vragen opgenomen over de aanwezigheid van de respondenten bij deze avonden. 21 Respondenten gaven aan niet naar de inloopavonden

geweest te zijn. 10 Respondenten zijn bij een informatieavond geweest, 2 zijn er bij 2 geweest en 6 respondenten zijn bij 3 informatieavonden aanwezig geweest. Circa de helft van de respondenten is dus niet bij een van de informatieavonden aanwezig geweest. Bij de ontwerpsessies gaven 29 respondenten aan er niet aanwezig te zijn geweest. 2 Respondenten gaven aan bij een ontwerpsessie geweest te zijn en 7 respondenten gaven aan bij alle twee van de ontwerpsessies aanwezig te zijn geweest. Driekwart van de respondenten is dus niet aanwezig geweest bij de ontwerpsessies en zou dus in hoofdstuk 5.1 en 5.2 omschreven zijn als overige bewoner.

5.3.2 De gemiddelde scores per cluster.

In het komende stuk zal gekeken worden naar de one-sample T-test voor het project de Stadsbeek. Hierbij wordt er enkel gekeken naar de clusters van barrières waarbij in het survey voldoende vragen stonden en er genoeg responsie was. De gemiddelde score voor de cluster is te zien in de kolom (mean) van tabel 22. De significanties zijn te zien in de kolom (Sig). van tabel 22.

Voor het cluster Tijdschaal is de gemiddelde score 3,68 met een significantie van 0,00. Dit wil zeggen dat de score bij het cluster Tijdschaal significant afwijkt van 3. Een score van 3 zou betekenen dat het cluster als niet belangrijk maar ook niet als onbelangrijk wordt gezien. Op het cluster Tijdschaal is de score 3,68 dit wil zeggen dat de respondenten het cluster tijdschaal als een iets belangrijk barrière ervaren.

Voor het cluster Onzekerheid is de gemiddelde score 2,1 met een significantie van 0,00. Er is dus een significant verschil. Aangezien de score 2,1 is vinden de respondenten het cluster onzekerheid een onbelangrijke barrière.

Voor het cluster Bewustzijn en Communicatie is de score 2,60 met een significantie van 0,02. Dit betekent dat het cluster Bewustzijn en Communicatie als een iets onbelangrijke barrière gezien wordt.

Voor het cluster Cognitie is de score 4,06 met een significantie van 0,00. Dit betekent dat het cluster Cognitie als een belangrijke barrière ervaren wordt.

Voor het cluster Ideologie is de score 3,10 met een significantie van 0,221. Hier is de significantie groter dan 0,05 dus wijkt voor dit cluster de score niet significant af van de 0 hypothese. Dit houdt in dat het cluster Ideologie als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk wordt gezien.

Voor het cluster Vergelijken met Anderen is de score 1,65 met een significantie van 0,00. Dit betekent dat het cluster Vergelijken met Anderen als een redelijk onbelangrijke barrière gezien wordt.

De vragen in het cluster Risico Perceptie zijn voor de Stadsbeek maar door 6 respondenten ingevuld. Dit is genoeg om de test uit te voeren, maar aangezien het maar door een hele kleine sub groep van de respondenten is ingevuld zal de uitkomst niet te generaliseren zijn naar de gehele groep van respondenten. Hierdoor zal er dan ook niet naar dit cluster gekeken worden.

Voor het cluster Hulpbronnen is de score 2,91 met een significantie van 0,615. Hier is dus geen afwijking van de nulhypothese. Dit betekent dat het cluster Hulpbronnen gezien wordt als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk wordt gezien.

One-Sample Statistics[a]

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	34	3,6814	,61047	,10469
Onzekerheid	33	2,0909	,40339	,07022
Bewustzijn en Communicatie	34	2,6092	,37765	,06477
Cognitie	34	4,0588	,90256	,15479
Ideologie	34	3,1029	,48115	,08252
Vergelijken met anderen	33	1,6494	,44620	,07767
Risico perceptie	6	2,0556	,53403	,21802
Hulpbronnen	33	2,9192	,91299	,15893

a. Project = Stadsbeek

One-Sample Test[a]

	Test Value = 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Tijdschaal	6,508	33	,000	,68137	,4684	,8944
Onzekerheid	-12,946	32	,000	-,90909	-1,0521	-,7661
Bewustzijn en Communicatie	-6,033	33	,000	-,39076	-,5225	-,2590
Cognitie	6,840	33	,000	1,05882	,7439	1,3737
Ideologie	1,248	33	,221	,10294	-,0649	,2708
Vergelijken met anderen	-17,389	32	,000	-1,35065	-1,5089	-1,1924
Risico perceptie	-4,332	5	,007	-,94444	-1,5049	-,3840
Hulpbronnen	-,508	32	,615	-,08081	-,4045	,2429

a. Project = Stadsbeek

Tabel 22: *One sample T-test voor de Stadsbeek.*

5.3.3 Invloed van algemene gegevens.

In het komende stuk zal er gekeken worden naar of de eerder besproken algemene gegevens invloed hebben op hoe (on)belangrijk de onderzochte clusters ervaren worden door de respondenten. Hiervoor zal de independent samples t-Test gebruikt worden. Alle tabellen van de Independent Samples t-Test zijn te zien in bijlage 5.

Voor het geslacht geldt dat bij geen van de clusters er een significant verschil is tussen de gemiddelde score van de mannen en de vrouwen. Dit betekent dat zowel mannen als vrouwen voor de onderzochte clusters even (on)belangrijk vinden.

Voor de leeftijd is de groep gesplitst in een groep tot 54 jaar en een groep van 55 jaar of ouder. Voor de leeftijd is er een significant verschil in een van de clusters. De significantie van de T-test for equality of means is 0,01. Dit betekent dus dat het verschil in gevonden gemiddelde voor het cluster Hulpbronnen tussen de groep onder de 54 jaar en de groep van 55 jaar of ouder niet berust op toeval. De groep van 54 jaar of jonger heeft een gemiddelde score van 3,30 terwijl de groep van 55 jaar of ouder een gemiddelde score van 2,45 heeft voor het cluster Hulpbronnen. Dit wil zeggen dat binnen de Stadsbeek de groep van 54 jaar en jonger hulpbronnen als een iets belangrijke barrière zien. Terwijl de groep van 55 jaar en ouder hulpbronnen als een iets onbelangrijke barrière zien.

Voor het woningtype is de groep gesplitst in een groep van koopwoningen en een groep van huurwoningen. Gesplitst op woning type zijn er twee significante verschillen binnen de clusters. Het eerste cluster waar een significant verschil (sig=0,00) is, is het cluster Tijdschaal. Hier is de gemiddelde score van de groep van koopwoningen 3,97 en de gemiddelde score van de groep van huurwoningen 2,87. Dit wil zeggen dat binnen de Stadsbeek de groep van koopwoning eigenaren het cluster Tijdschaal belangrijk vinden. Echter ervaren de huurders het cluster Tijdschaal als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk. Het tweede cluster met een significant verschil (sig=0,03) is, is het cluster Bewustzijn en Communicatie. Hier is de gemiddelde score van de groep van koopwoningen 2,67 en de gemiddelde score van de groep van huurwoningen 2,10. Dit wil zeggen dat binnen de Stadsbeek de groep van koopwoning eigenaren het cluster Bewustzijn en communicatie iets onbelangrijk vinden. Terwijl de groep van huurders het clusters onbelangrijk vinden.

Voor het aantal keer hemelwateroverlast is de groep gesplitst in een groep die heeft aangegeven geen hemelwateroverlast ervaren te hebben en groep die wel hemelwateroverlast ervaren heeft. Met deze splitsing zijn er twee significante verschillen binnen de clusters. Het eerste cluster waarbinnen er een significant verschil (sig=0,01) is onzekerheid. Hier is de gemiddelde score van de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft 1,80. Terwijl de gemiddelde score van de groep die wel hemelwateroverlast ervaren heeft 2,20 is. Dit betekent dat binnen de Stadsbeek de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft onzekerheid als een onbelangrijke barrière ziet. Terwijl de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft onzekerheid als een onbelangrijke barrière ziet. Ondanks dat hier in woorden dezelfde waardering aangegeven wordt zit hier dus wel een verschil in als hoe belangrijk het clusters ervaren wordt. Het tweede cluster waar een significant verschil (sig=0,09) gevonden is, is het cluster Cognitie. Hier is de gemiddelde score van de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft 3,45. Terwijl de gemiddelde score van de groep die wel hemelwateroverlast ervaren heeft 4,31 is. Dit betekent dat binnen de Stadsbeek de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft Cognitie als een iets belangrijke barrière ziet. Terwijl de groep die geen hemelwateroverlast ervaren heeft onzekerheid als een vrij belangrijke barrière ziet.

Voor het aantal bezochte informatieavonden is de groep gesplit in een groep die bij geen informatieavonden aanwezig zijn geweest en een groep die bij een of meer informatieavonden aanwezig zijn geweest. Met deze splitsing is er een significant verschil (0,04) bij het cluster Vergelijken met Anderen. Hier is de gemiddelde score voor de groep die bij geen informatieavonden aanwezig is geweest 1,50. Terwijl de gemiddeldes score voor de groep die bij een of meer van de informatieavonden is geweest 1,82 is. Dit betekent dus dat de groep die bij geen van de informatieavonden aanwezig is geweest het cluster Vergelijken met Anderen redelijk onbelangrijk vindt. Terwijl de groep die bij informatieavonden aanwezig is geweest het een onbelangrijke barrière vindt.

Voor het aantal bezochte ontwerpsessies is de groep gesplitst in een groep die bij geen van de ontwerpsessies is geweest en een groep die bij een of meer van de ontwerpsessies is geweest. Bij deze splitsing zijn er drie clusters waar de gemiddelde score van groepen significant van elkaar afwijken. Het eerste cluster is Onzekerheid (sig=0,02). Hier is de gemiddelde score voor de groep die bij geen ontwerpsessies aanwezig is geweest 3,54. Terwijl de gemiddeldes score voor de groep die bij een of meer van de ontwerpsessies is geweest 4,12 is. Dit betekent dus dat de groep die bij geen van de ontwerpsessies aanwezig is geweest het cluster Tijdschaal iets belangrijk vindt. Terwijl de groep die bij een of meer ontwerpversies aanwezig is geweest het een belangrijke barrière vindt.
Het tweede cluster waarop de groepen verschillen is het cluster Bewustzijn en Communicatie (sig=0,02). Hier is de gemiddelde score voor de groep die bij geen ontwerpsessies aanwezig is geweest 2,87. Terwijl de gemiddeldes score voor de groep die bij een of meer van de

ontwerpsessies is geweest 2,53 is. Dit betekent dus dat de groep die bij geen van de ontwerpsessies aanwezig is geweest het cluster Bewustzijn en Communicatie als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk ervaart. Terwijl de groep die bij een of twee van de ontwerpsessies aanwezig is geweest het cluster Bewustzijn en Communicatie als iets onbelangrijk ziet. Het derde cluster waarop de groepen verschillen is het cluster Cognitie (sig=0,02). Hier is de gemiddelde score voor de groep die bij geen ontwerpsessies aanwezig is geweest 4,69. Terwijl de gemiddeldes score voor de groep die bij een of meer van de ontwerpsessies is geweest 3,87 is. Dit betekent dus dat dat de groep die bij geen ontwerpsessies aanwezig is geweest Cognitie als een redelijk belangrijke barrière zien. Terwijl de groep die bij een of meer van de ontwerpsessies is geweest Cognitie als een belangrijke barrière zien.

5.3.4 Conclusie over de belangrijkste barrières.

Op basis van de voorgaande analyse kan geconcludeerd worden dat, van de onderzochte clusters, de barrières die te maken hebben met Cognitie als belangrijk ervaren werden. Het cluster van Tijdschaal als iets belangrijk werd gezien. Het cluster Ideologie werd als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk ervaren. Het cluster Bewustzijn en Communicatie werd als iets onbelangrijk gezien. Het cluster Onzekerheid werd als onbelangrijk gezien. Tenslotte werd het cluster Vergelijken met Anderen als redelijk onbelangrijk gezien.
Binnen Stadsbeek waren er wel veel verschillen gevonden op basis van de algemene gegevens (zie tabel 23). Op basis van het onderzoek kan echter niet bepaald worden of de verschillen tussen de gemaakte groepen de verklarende factor zijn of niet. Dit komt omdat met de analyse er alleen correlaties gevonden worden en hiermee niet bepaald kan worden of er een causaal verband is.

Splitsing op basis van	Cluster waarop score verschilt	Omschrijving groep 1	Score van groep 1	Omschrijving groep 2	Score van groep 2
Geslacht	-	-	-	-	-
Leeftijd	Hulpbronnen	54 Jaar of jonger	Iets belangrijk	55 Jaar of ouder	Iets onbelangrijk
Woningtype	Tijdschaal	Koopwoning	Belangrijk	Huurwoning	Niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk
Woningtype	Bewustzijn en Communicatie	Koopwoning	Iets onbelangrijk	Huurwoning	Onbelangrijk
Aantal keer hemelwater overlast	Onzekerheid	Geen	Onbelangrijk	Meer dan een keer	Onbelangrijk
Aantal keer hemelwater overlast	Cognitie	Geen	Iets onbelangrijk	Meer dan een keer	Belangrijk
Aantal bezochte informatie avonden	Vergelijken met anderen	Geen keer aanwezig	Redelijk onbelangrijk	Meer dan een keer aanwezig	Onbelangrijk
Aantal bezochte ontwerp sessies	Onzekerheid	Geen keer aanwezig	Iets belangrijk	Meer dan een keer aanwezig	Belangrijk

Aantal bezochte ontwerp sessies	Bewustzijn en Communicatie	Geen keer aanwezig	niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk	Meer dan een keer aanwezig	Iets onbelangrijk
Aantal bezochte ontwerp sessies	Cognitie	Geen keer aanwezig	Redelijk belangrijke	Meer dan een keer aanwezig	Belangrijk

Tabel 23: Overzichtstabel van verschillen per cluster op basis van de gesplitste groepen.

6. Vergelijkende analyse.

In de voorgaande hoofdstukken zijn de projecten Morsdroog en de Stadsbeek uitgebreid geanalyseerd. In het komende hoofdstuk zullen de twee projecten met elkaar vergeleken worden. Hierbij zullen zowel overeenkomsten en verschillen besproken worden. In paragraaf 6.1 worden de projecten op basis van de BAB vergeleken. In paragraaf 6.2 zal de mate van participatie voor beide projecten vergeleken worden. Tenslotte zal in paragraaf 6.3 de gevonden barrières met elkaar vergeleken worden.

Beide steden zijn binnenlandse steden en hebben qua wateroverlast voornamelijk te maken met grond- en hemelwateroverlast. In de scriptie is voornamelijk gefocust op hemelwateroverlast maar in beide casussen kwam ook grondwateroverlast duidelijk naar voren. Ook is in beide projecten burgerparticipatie toegepast maar de mate van participatie en de manier waarop het vorm gegeven was, verschilt wel (sterk) tussen de casussen.

Context schets van de projecten.

Bij beide projecten was er overlast als gevolg van zowel grond- als hemelwater. Binnen beide projecten was het huidige rioleringsstelsel niet voldoende om zware buien, die enkele keren per jaar voorkomen, aftevoeren. Bij Morsdroog was er hoog grondwater als gevolg van de lage ligging van de wijk terwijl bij de Stadsbeek er hoog grondwater was als gevolg van het stoppen van onttrekking van grondwater. Bij Morsdroog ging het om een project voor 62 huizen, terwijl de Stadsbeek voor meer dan 300 huizen was. De stadsbeek is dus een groter project qua bewonersaantallen.

Bij Morsdroog was het plan om de problemen aan te pakken door het aanleggen van een gescheiden riolering en hier zoveel mogelijk huishoudens hun hemelwater, het liefst vertraagt, op te laten afvoeren. Ook is er extra drainage aangelegd waar nodig en zijn er rondom de wijk nog enkele andere aanpassingen gemaakt om het rioleringsstelsel beter te laten werken. Bij de Stadsbeek was het plan om de problemen aan te pakken door technische aanpassingen van het rioleringsstelsel en het aanleggen van extra drainage in de straat waar dit nodig was. Ook wordt er een nieuwe beek door de stad aangelegd die overtollig hemelwater moet gaan afvoeren. Hier wordt ook een deel van het drainagewater op afgevoerd en de mensen kunnen hier hun dakwater op gaan afkoppelen.

In beide projecten wordt het hemelwater dus afgekoppeld van het reguliere rioolstelsel. Bij Morsdroog zal het hemelwater en drainage water ondergronds worden afgevoerd. Terwijl bij de Stadsbeek er bewust voor gekozen is om dit bovengronds, in een beek te gaan doen. Het bovengronds afvoeren zou niet veel meer kosten dan via een regulier dubbel rioolstelsel en de gemeente hoopt met de beek het waterbewustzijn van de bewoners te vergroten en de groenbeleving te vergroten (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

In beide projecten is ervoor gekozen om de bewoners te laten afkoppelen op de nieuwe hemelwater afvoer. Een verschil hierbij is wel dat voor de Morsdroog hier een hele sterke focus op was. Terwijl hier, tot nu toe, minder een focus op lijkt te zijn bij de Stadsbeek.

6.1 Vergelijking van de BAB.

Alle punten van de BAB zijn al kort samengevat op het einde van de desbetreffende paragrafen. Hierdoor zal dit niet nogmaals herhaald worden in dit stuk. De volgende vergelijkingen zijn op basis van de desbetreffende paragrafen en de samenvatting per project (4.1.6 en 5.1.6). Als eerste zullen de bewoners besproken worden, gevolgd door de gemeente tenslotte zal er nog gekeken worden naar de rol van NMO.

De actoren en hun rol.

Bij Morsdroog zijn bijna alle bewoners betrokken geweest in het project. De bewoners in Morsdroog zijn op te splitsen in het bewonersteam van 8 en de overige bewoners. Het

bewonersteam was hier duidelijk meer betrokken dan de overige bewoners. Bij de Stadsbeek was er geen bewonersteam maar was er een groep betrokken burgers van circa 75 burgers. Naar de overige bewoners, in de Stadsbeek, die niet geparticipeerd hebben, is in de scriptie niet gekeken. Het bewonersteam in Morsdroog had een zeer belangrijke en intensieve rol en heeft ook zeer veel invloed op de genomen maatregelen genomen. De betrokkenburgers bij de Stadsbeek hebben wel direct invloed gehad op de inrichting van de beek in hun straat en zodoende dus invloed gehad op het project. Hun rol was echter wel een stuk minder intensief dan die van de leden van het bewonersteam binnen Morsdroog. De overige bewoners binnen Morsdroog hebben op vele manieren en momenten input en feedback op de plannen kunnen leveren. De niet betrokken burgers bij de Stadsbeek konden dit relatief in beperkte mate.

Er is dus een groot verschil in de rol en hoe intensief de rol was tussen de verschillende groepen bewoners in beide projecten. Dit hangt samen met de verschillende vorm van burgerparticipatie in beide projecten. Bij Morsdroog was er door de relatief kleine groep en het al aanwezige onderlinge vertrouwen tussen gemeente en enkele bewoners gekozen voor een intensieve vorm van participatie project (Tempelman, Persoonlijke communicatie, 19 December 2016). Bij de Stadsbeek is er mede door de grote hoeveelheid bewoners bewust gekozen voor een minder intensieve vorm van participatie (Teekens, Persoonlijke communicatie, 16 Januari 2017).

Binnen Morsdroog was de gemeente voornamelijk een initiatiefnemer maar had het geen leidende rol binnen het participatie proces. Bij de Stadsbeek had de gemeente wel een sterk leidende en faciliterende rol. Binnen Morsdroog werd deze rol deels door de gemeente gedaan maar ook deels door NMO. Wel waren beide gemeentes vaak kader stellend, waren ze verantwoordelijk voor het uitwerken en ontwerpen van de maatregelen en hebben ze veel informatie aan de bewoners verstrekt.

De gemeentes hadden in beide projecten op hoofdlijnen een soortgelijke rol, maar wel waren er enkele verschillen in de rol van de gemeentes. Het belangrijkste verschil in de rol van de gemeentes is dat binnen de Stadsbeek de gemeente een sterk leidende rol had. De gemeente had ook wel een leidende rol binnen Morsdroog maar wel duidelijk minder leidend dan binnen de Stadsbeek.

Bij Morsdroog was NMO betrokken om het participatieproces te begeleiden. De rol van NMO was dan ook voornamelijk het faciliteren en het begeleiden van de samenwerking tussen de gemeente en het bewonersteam. Bij de Stadsbeek was er niet een organisatie betrokken om het participatie proces te begeleiden. Voor Morsdroog was er vooraf het idee om een intensieve vorm van participatie te gaan houden. Hiervoor was er binnen de gemeente nog niet voldoende expertise en is de hulp van NMO ingeschakeld. Binnen de Stadsbeek was er een minder intensieve vorm van participatie voor ogen en had de gemeente al ervaring met het soort participatie wat ze wilden toepassen.

De keuze om al dan niet voor het begeleiden van het participatie proces een externe organisatie in te huren is dus een duidelijk verschil tussen beide projecten. Die voortkomt uit de eerdere ervaringen van de gemeentes en de beoogde vorm van participatie binnen de projecten.

Hulpmiddelen en macht.

Voor beide projecten was de lokale kennis het belangrijkste hulpmiddel voor de bewoners. Voor alle betrokken bewoners in beide projecten geldt dat ze ook macht hadden door de wens van de gemeente om de maatregelen zoveel mogelijk te laten aansluiten op de wensen van de bewoners. Bij Morsdroog hadden de leden van het bewonersteam ook hun geïnvesteerde tijd als belangrijk hulpmiddel. Het proces heeft voor de bewonersteam leden

veel tijd gekost. Dit was ook relatief veel meer dan de tijdsinvestering van de betrokken burgers bij de Stadsbeek. Deze tijdsinvestering is door het burgerteam ook gebruikt als machtsmiddel binnen Morsdroog.

Het verschil in tijdsinvestering is te verklaren door het verschil in de manier waarop de participatie in beide projecten vormgegeven was. De tijdsinvestering en de daarbij horende macht is dus een gevolg van de verschillende vormen van participatie die in beide projecten is toegepast.

Beide gemeentes hadden als belangrijkste hulp- en machtsbron de expertise van haar ambtenaren. Voor Morsdroog zijn er geen gegevens gevonden over de financiën van het project, hierdoor is hier niet naar gekeken voor Morsdroog. Bij de Stadsbeek was het de gemeente die het overgrote deel van het project gefinancierd heeft. Hierdoor had de gemeente bij de Stadsbeek dan ook veel macht.

Regels.

Bij beide projecten was het de bedoeling om burgers te betrekken maar niet via een officieel gekozen vertegenwoordiging van de wijk. Bij Morsdroog was er gekozen voor een samenwerking waar vooraf nog weinig kaders vast stonden. Dit terwijl bij de Stadsbeek er vooraf veel kaders opgesteld waren en het heel duidelijk was wat wel en wat niet ter discussie zou staan.

Bij Morsdroog stond dus minder vooraf vast dan bij de Stadsbeek. Dit heeft er mede toe geleid dat er een andere vorm van participatie in beide projecten is toegepast.

Discours.

Voor het discours is er alleen een vergelijking te maken tussen het discours van de gemeentes. Bij beide projecten was er vooraf een duidelijke probleemdefinitie, waarbij de aanpak van zowel grond- als hemelwateroverlast centraal stond. Beide gemeentes wilden de bewoners bij het oplossen van het probleem betrekken. Om de toekomstige situatie zo goed mogelijk te laten aansluiten op de wensen van de bewoners. Maar ook om zoveel mogelijk draagvlak te creëren voor de oplossingen en om zoveel mogelijk mensen over te halen om zelf aftekoppelen. Wel was er een verschil in de oplossingsrichting van de gemeentes. De oplossingsrichting binnen de Stadsbeek stond al vrij vast voordat de burgers betrokken werden. Terwijl binnen Morsdroog de burgers al betrokken werden toen de oplossingsrichting nog minder vast stond.

6.2 Vergelijking van de mate van participatie.

Alle punten van de participatieladder zijn al besproken per project in de desbetreffende paragrafen. Hierdoor zal dit niet nogmaals herhaald worden in dit stuk. De volgende vergelijkingen zijn op basis van de desbetreffende paragrafen per project (4.2 en 5.2). Voor beide projecten waren er andere groepen van burgers onderscheiden. Binnen Morsdroog was er het bewonersteam en de overige bewoners. Binnen de Stadsbeek waren er actief betrokken burgers en de overige bewoners, waar verder niet naar gekeken is in de scriptie. In de vergelijking zal het bewonersteam van Morsdroog vergeleken worden met de actief betrokken burgers van de Stadsbeek. Aangezien er maar in een van de projecten gekeken is naar de overige bewoners zal hier geen vergelijking van gemaakt worden.

Rol van de burgers.
Zowel het bewonersteam in Morsdroog en de actief betrokken burgers hadden een rol binnen het participatie proces die aansluit bij Coproduceren. Ondanks dat in beide projecten er burgers waren die een coproducerende rol hadden was de manier waarop ze die rol vervulden en de bijbehorende tijdsinvestering voor beide groepen sterk verschillend. Deze verschillen zijn voornamelijk het gevolg van het feit dat in beide projecten een andere vorm van participatie gekozen was.

Rol van de gemeente.
Bij beide projecten had de gemeente een Coproduceren rol binnen het participatie gedeelte van het project. Echter past de rol van de gemeente binnen de Stadsbeek voordat het, relatief korte participatie project gestart werd, het beste bij Informeren. In het eerste deel van het project Stadsbeek is al veel meer van tevoren vastgelegd dan binnen Morsdroog vooraf vastgelegd was. Het belangrijkste verschil in de rol van de gemeente is dan ook dat bij de Stadsbeek de gemeente in het voortraject een andere rol had dan in het participatie proces. Terwijl dit bij Morsdroog niet het geval is. Ook dit verschil is voornamelijk het gevolg van het feit dat in beide projecten een andere vorm van participatie gekozen was.

Fase waarin burger betrokken wordt.
De fase waarin de actief betrokken groep burgers betrokken is verschilt sterk tussen de twee projecten. Binnen Morsdroog waren de burgers al relatief vroeg betrokken en paste het bij zowel Adviseren als Coproduceren. Terwijl binnen de Stadsbeek de burgers pas later, toen er al meer vast stond betrokken werden en het ergens tussen Raadplegen en Adviseren inviel. Ook dit verschil is voornamelijk het gevolg van het feit dat in beide projecten een andere vorm van participatie gekozen was.

Beleidsprobleem.
Voor het vorm geven van het beleidsprobleem verschilt de mate van participatie ook tussen de twee projecten. Voor Morsdroog paste het bij Adviseren en Coproduceren terwijl voor de Stadsbeek het meer bij Raadplegen paste. Ook dit verschil is voornamelijk het gevolg van het feit dat in beide projecten een andere vorm van participatie gekozen was. De burgers binnen Morsdroog werden in een eerder stadium van het project al betrokken.

Oplossingsrichting.
Voor de oplossingsrichting was het in beide projecten zo dat er een onderscheid kon gemaakt worden tussen een technische kant van het project en de (her)inrichting van de straat. Voor Morsdroog geldt dat de aanpak het beste tussen en Adviseren en Coproduceren invalt. Voor de Stadsbeek geldt voor het technische gedeelte dat de aanpak het beste past bij Raadplegen, maar voor het inrichtingen gedeelte geldt dat de aanpak het beste past bij Coproduceren. Dit verschil komt vooral doordat bij Morsdroog de bewoners ook mee hebben mogen praten over meer technische zaken zoals het wel of niet gebruiken van molgoten. Bij de Stadsbeek stonden de technische details al wel vaster. Door deze verschillende aanpak scoren de twee projecten dan ook verschillend op deze indicator.

Status van de uitkomst.
Voor beide projecten geldt dat de status van de uitkomst van het proces hetzelfde is. Binnen Morsdroog is het uitgevoerd zoals besproken. Binnen de Stadsbeek is het de verwachting dat dit ook zal gebeuren zoals besproken is in het participatie proces. Voor beide projecten past deze indicator het beste bij Coproduceren.

Samenvattend.
Voor Morsdroog geldt dat de aanpak meestal bij Coproduceren past. Voor de stadsbeek geldt dat binnen het participatie gedeelte van het project de aanpak meestal Coproduceren past maar er was wel een belangrijke uitzonderling namelijk dat de aanpak het bepalen van het beleidsprobleem het beste past bij Raadplegen. Buiten het participatie gedeelte past de aanpak binnen stadsbeek het beste bij Raadplegen. In beide projecten is dus sprake geweest van Coproduceren tussen de gemeente en (enkele) actief betrokken burgers. Echter is er bij de Stadsbeek wel duidelijk een twee deling in de mate van participatie tussen de twee delen van het project. Ook was de manier waarop de samenwerking vormgegeven was verschillend in beide projecten. Wat ertoe leidde dat er ook verschillen waren in de mate van participatie binnen de twee projecten.

6.3 Vergelijking van gevonden barrières.

In hoofdstuk 4.3 en 5.3 zijn de clusters van barrières besproken voor Morsdroog en de Stadsbeek. In het komende stuk zal gekeken worden of er verschillen zijn in hoe (on)belangrijk een cluster ervaren werd tussen de twee respondenten groepen. Hiervoor zal de independent samples t-Test gebruikt worden. De tabellen van de Independent Samples t-Test zijn te zien in bijlage 6.

Tussen de respondenten van Morsdroog en de Stadsbeek is er enkel een significant verschil bij een cluster. Dit is het cluster Hulpbronnen. De score voor het cluster Hulpbronnen voor de respondenten van Morsdroog is 2,2. De score voor het cluster Hulpbronnen voor de respondenten van de Stadsbeek is 2,91. Dit betekent dus dat de respondenten in Morsdroog het cluster Hulpbronnen als onbelangrijk ervaren. Terwijl de respondenten van de Stadsbeek het cluster Hulpbronnen als niet onbelangrijk maar ook niet als belangrijk ervaren. Er is dus een verschil in hoe belangrijk het cluster Hulpbronnen is voor de respondenten tussen de twee projecten. Echter kan er op basis van dit onderzoek niet geconcludeerd worden of dit enkel een correlatie is of dat er een causaal verband is die dit verschil kan verklaren. Het is dan ook niet mogelijk om dit verschil te verklaren op basis van dit onderzoek. Voor de overige barrières waren de verschillen in scores dusdanig klein dat de verschillen niet significant zijn.

Wat op viel bij de analyse is dat er bij Morsdroog bijna geen verschillen waren tussen de groepen gesplitst op basis van algemene gegevens terwijl er bij de Stadsbeek juist wel veel verschillen waren op basis van dezelfde splitsingen. Dit kan betekenen dat bij Morsdroog de groepen respondenten hetzelfde over de cluster denken. Terwijl bij de Stadsbeek de groepen respondenten anders over de clusters denken. Echter kan dit verschil ook komen door het verschil in aantal respondenten in beide cases. Bij een lager aantal respondenten is het namelijk minder snel zo dat er significante verschillen vastgesteld kunnen worden (Hackshaw, 2008).

7. Conclusie.

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen enkele conclusies getrokken worden. De centrale vraag van dit onderzoek zal nu eerst beantwoord worden, hierbij worden ook de deelvragen meegenomen. Vervolgens zullen enkele aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot vervolgonderzoek.

7.1 Geleerde lessen vanuit Morsdroog en de Stadsbeek.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

"*Welke lessen kunnen geleerd worden vanuit de projecten Morsdroog en Stadsbeek over burgerparticipatie voor klimaatadaptatie projecten gericht op de aanpak van hemelwateroverlast in stedelijk gebied?"*

Bij Morsdroog is er gekozen voor een intensieve vorm van participatie. Hierbij hebben enkele bewoners plaats genomen in een bewonersteam. Binnen dit project was er sprake van co-creatie tussen de gemeente en het bewonersteam. In het project is het rioleringsstelsel aangepast en hebben uiteindelijk 61 van de 62 huishoudens hun hemelwater afgekoppeld op het nieuwe hemelwaterriool. Binnen het project zijn de overige buurtbewoners meerdere keren betrokken geweest. De samenwerking tussen de gemeente en de overige buurtbewoners kan het beste omschreven worden als Adviseren. Binnen Morsdroog zijn het bewonersteam en de overige buurtbewoners dus in verschillende mate betrokken geweest bij het project. Het is logisch dat het onmogelijk is om alle burgers betrokken te krijgen op de manier waarop het bewonersteam betrokken is geweest. Over het algemeen heeft het bewonersteam goed gewerkt. Wel is er tijdens het project wantrouwen geweest vanuit enkele buurtbewoners tegen het bewonersteam. Dit is iets wat in soortgelijke projecten natuurlijk voorkomen dient te worden. Daarom is het bij een soortgelijk proces belangrijk dat het bewonersteam echt handelt vanuit het belang van de buurt als geheel en niet de indruk wekt te veel naar eigen belang te handelen. Hiervoor is het nodig dat het bewonersteam zelf een visie en/of wensbeeld opstelt en deze ook deelt met de wijk. Op basis van Morsdroog is er ook een tweede leerpunt: Er zal al in een vroeg stadium gecommuniceerd moeten worden naar de buurtbewoners dat er een bewonersteam komt, hoe die gevormd wordt, en wat de rol van dit team dan zal zijn.

Binnen beide projecten was er ook een duidelijk verschil in wat de betrokken burgers gedaan hebben en welke tijdsinvestering hierbij hoort. Hier is de volgende les uit te leren: Het is belangrijk om vooraf duidelijk te bespreken wat de rol van de verschillende actoren is en welke tijdsinvestering deelname aan het project globaal zal vergen.

Bij de Stadsbeek is er gekozen voor een andere vorm van participatie waarbij de burgers minder intensief betrokken zijn. Binnen het project zijn er twee duidelijke fases te onderscheiden. Een eerste fase waarin de gemeente samen met advies- en ingenieursbedrijven het plan heeft opgezet en al veel technische kaders heeft opgesteld. En een participatie gedeelte, hiervoor waren er ontwerpavonden waarop de betrokken buurtbewoners zelf met elkaar een ontwerp konden maken voor hun deel van de stadsbeek. Hierbij waren wel veel duidelijke kaders. De samenwerking tussen de betrokken burgers en de gemeente in het participatieproces kan ondanks de minder intensieve vorm van participatie nog wel het beste omschreven worden als co-creatie. Wel moet hierbij opgemerkt worden dat deze co-creatie minder intensief en tijdrovend is geweest dan binnen het project Morsdroog. Buiten het participatie deel van het project zijn de burgers duidelijk minder betrokken geweest en kan de vorm van participatie het beste omschreven worden als

Raadplegen. Bij dit project is er dus duidelijk een andere aanpak geweest. Deze keuze is bewust gemaakt, mede door het grote aantal bewoners in de straten waar de stadsbeek komt te liggen. Ondanks dat er hier gekozen is voor een minder intensieve vorm van participatie is er nog steeds sprake geweest van co-creatie en is het doel om draagvlak te creëren onder bewoners ook gelukt voor dit project. De volgende les die geleerd kan worden op basis van het onderzoek is dan ook dat er vooraf goed nagedacht dient te worden over de context, wat het doel van het project is en welke vorm van participatie hier het beste bij past. Binnen beide projecten heeft de gemeente veel informatie verstrekt over de (on)mogelijkheden en ook motivatie gegeven over gemaakte keuzes. Zolang dit maar goed gebeurde was er begrip voor de keuze van de gemeente. Een les voor soortgelijke projecten is dan ook: Dat keuzes en (on)mogelijkheden goed uitgelegd en gemotiveerd dienen te worden. Ook is er in beide projecten door het toepassen van burgerparticipatie veel lokale kennis van uit de buurtbewoners bij de gemeente terecht gekomen. Deze lokale kennis is gebruikt om de plannen meer te laten aansluiten op de wensen en behoeften van de buurtbewoners. Hiermee is in beide projecten ook het draagvlak vergroot. Een les voor soortgelijke projecten is dan ook: Dat burgerparticipatie kan leiden tot maatregelen die beter aansluiten op de wensen en behoeftes van burgers en hiermee ook het draagvlak verhoogt kan worden.

Een verschil tussen beide projecten, dat al eerder besproken is, is het al dan niet inhuren van een extern bedrijf voor het faciliteren van het participatieproces. Binnen Morsdroog is het meerdere keren nuttig geweest dat NMO binnen het participatieproces betrokken is geweest. Terwijl binnen de Stadsbeek het zonder externe partij goed is verlopen. De lessen die hieruit geleerd kunnen worden zijn. 1) Dat het nuttig is om vooraf te bedenken of er binnen de gemeente genoeg kennis is om de gekozen vorm van participatie uit te voeren. Of dat hier een extern bedrijf voor in gehuurd moet worden. 2) Ook zou er gekozen kunnen worden voor het betrekken van een onafhankelijke partij als er grote belangen gemoeid zijn binnen het project.

Met het survey is er gekeken naar hoe (on)belangrijk enkele clusters van barrières ervaren worden onder bewoners van de twee projecten. Voor beide projecten zijn de meeste, onderzochte, clusters even (on)belangrijk. Enkel op het cluster van Hulpbronnen is een verschil te zien tussen beide projecten. Voor het overzicht is in tabel 24 voor elk cluster van barrières te zien hoe belangrijk ze zijn voor de twee projecten. Let op; soms zijn er verschillen in de benaming van hoe belangrijk een cluster ervaren werden maar bij statische analyse bleken deze verschillen, aangezien de scores dicht bij elkaar lagen, niet significant te zijn.

Aangezien de clusters Cognitie en Tijdschaal in beide projecten de belangrijkste clusters zijn zou het op basis van de survey resultaten aan te raden zijn om extra aandacht te besteden binnen soort gelijke projecten om barrières die te maken hebben met Cognitie (Welke problemen zullen er zijn, hoe groot zullen ze zijn?) en Tijdschaal (Is er over enkele jaren een probleem, zijn andere problemen urgenter?) te verminderen. Wel zijn er enkele haken en ogen bij de uitvoering en analyse van het survey hier zal in de reflectie nog verder op ingegaan worden. Ten tweede is opgevallen dat er tussen de verschillende groepen die op basis van de algemene gegevens te onderscheiden waren er bij de Stadsbeek veel verschillen waren in als hoe belangrijk een barrière ervaren wordt. Dit sluit aan bij de gedachte in het Theoretische hoofdstuk dat barrières actor en context specifiek zijn. Voor barrières is het dus belangrijk dat ze afhankelijk zijn van de context en dat ze ook nog kunnen verschillen per actor binnen dezelfde context. Hier zal bij soortgelijke projecten dan ook rekening mee gehouden moeten worden.

	Project.	
Cluster van Barrières	**Morsdroog**	**Stadsbeek**
Cognitie	Belangrijk	Belangrijk
Tijdschaal	Belangrijk	Iets belangrijk
Ideologie	Niet onbelangrijk maar ook niet belangrijk	Niet onbelangrijk maar ook niet belangrijk
Gebrek aan Bewustzijn en Communicatie	Iets onbelangrijk	Iets onbelangrijk
Hulpbronnen	Onbelangrijk	Iets onbelangrijk
Onzekerheid	Onbelangrijk	Onbelangrijk
Vergelijken met anderen	Onbelangrijk	Redelijk onbelangrijk

Tabel 24: Overzichtstabel voor de (on)belangrijkheid van de clusters van barrières.

Hieronder zijn de belangrijkste lessen voor het totaaloverzicht nogmaals opgesomd.

Algemene lessen.

- Het is belangrijk om vooraf duidelijk te bespreken wat de rol van de verschillende actoren is en welke tijdsinvestering deelname aan het project globaal zal vergen.
- Dat er vooraf goed nagedacht dient te worden over de context, wat het doel van het project is en welke vorm van participatie hier het beste bij past.
- Dat het nuttig is om vooraf te bedenken of er binnen de gemeente genoeg kennis is om de gekozen vorm van participatie uit te voeren. Of dat hier een extern bedrijf voor in gehuurd moet worden.
- Er zal gekozen kunnen worden voor het betrekken van een onafhankelijke partij als er grote belangen gemoeid zijn binnen het project.
- Dat keuzes en (on)mogelijkheden bij maatregelen goed uitgelegd en gemotiveerd dienen te worden.
- Dat burgerparticipatie kan leiden tot maatregelen die beter aansluiten op de wensen en behoeftes van burgers en hiermee ook het draagvlak verhoogt kan worden.
- Barrières zijn actor en context specifiek. Er zal dus gekeken moeten worden naar wat binnen het project de belangrijkste barrières zijn en hoe deze barrières te verminderen zijn.

Indien er gekozen is voor een bewonersteam of indien er een soortgelijke groep bewoners met veel invloed is.

- Er zal al in een vroeg stadium gecommuniceerd moeten worden naar de buurtbewoners dat er een bewonersteam komt, hoe die gevormd wordt, en wat de rol van dit team dan zal zijn.
- Het bewonersteam moet zoveel mogelijk in het algemeen belang van de wijk handelen en het eigen belang op een tweede plek kunnen zetten.
- Het is verstandig om het bewonersteam zelf een visie en/of wensbeeld te laten maken over de aanpak in het project en deze moet dan ook gedeeld worden met de overige bewoners.

7.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

In vervolgonderzoek zal nog verder naar het onderwerp gekeken kunnen worden. Er zal nog naar andere projecten gekeken kunnen worden waarin andere vormen van participatie toegepast zijn. Dit zal waarschijnlijk ook leiden tot nog meer lessen. Verder kan er gekeken worden naar projecten waarbinnen de participatie tot meer conflicten heeft geleid. Vanuit de conflicten kunnen dan lessen geleerd worden over hoe die in de toekomst te voorkomen zijn. In dit onderzoek waren er slechts enkele kleine conflicten binnen de projecten en zijn veel van de lessen gebaseerd op wat de projecten tot een succes gemaakt heeft. Bij vervolgonderzoek kan er ook gekeken worden naar wateroverlast in het algemeen en niet naar enkel hemelwateroverlast. Binnen de twee projecten bleek hemelwateroverlast en grondwateroverlast vaak samen te hangen en werd dit ook als één probleem aangepakt. Ook zal in vervolgonderzoek er kwantitatief onderzoek uitgevoerd kunnen worden naar de belangrijkheid van de clusters van Barrières in een andere context zoals voor gebieden waar geen projecten plaats hebben gevonden en/of gebieden waar in mindere mate (hemel)wateroverlast is. Dit kan dan vergeleken worden met gebieden waar wel projecten plaats hebben gevonden en/of gebieden waar wel veel (hemel)wateroverlast is. Tenslotte zou er nog verklarend onderzoek gedaan kunnen worden naar de verschillen in belangrijkheid van de clusters van barrières tussen actoren en binnen actoren.

8. Discussie en Reflectie.

In dit afsluitende hoofdstuk zal eerst het uitgevoerde onderzoek ter discussie gesteld worden en zullen er kanttekeningen gesteld worden aan de betrouwbaarheid van de resultaten. Tenslotte zal er nog een reflectie volgen op de manier van onderzoeken.

8.1 Discussie.

In het eerste stuk zal er gekeken worden naar de generaliseerbaarheid van het onderzoek. Voor dit onderzoek was er een beperkte tijd en waren de middelen ook beperkt. Hierdoor was er gekozen om diepgaand te focussen op twee projecten. Hieraan kleven enkele nadelen. Aangezien er slechts naar twee projecten gekeken is, is het moeilijk om generaliserende uitspraken te doen. Wat in deze projecten goed gewerkt heeft zal mogelijk minder goed kunnen werken in andere projecten. Het onderzoek geeft geen compleet overzicht. Door de diepgang op twee casussen, waar een andere aanpak gebruikt is, is het echter wel bruikbaar als start punt voor zowel vervolgonderzoek als voor het verbeteren van burgerparticipatie bij klimaatadaptatie gerichte projecten waarbij de focus ligt op het verminderen van hemelwateroverlast in stedelijk gebied. Aangezien de cluster van barrières context en actor afhankelijk zijn, zijn de gevonden barrières minder goed te generaliseren.

Betrouwbaarheid van het kwalitatieve onderzoek.

In het komende stuk zal er gekeken worden naar de betrouwbaarheid en reproduceerbaarheid van het kwalitatieve deel van het onderzoek. In het methode hoofdstuk is al besproken dat er meer interviews zijn gehouden voor Morsdroog dan voor de Stadsbeek. Voor de Stadsbeek is nog gekeken of het mogelijk was om interviews te houden onder bewoners die al dan niet actief zijn geweest binnen het project. Hierbij was het probleem dat de namen van actief betrokken burgers wegens privacyoverwegingen niet te verkrijgen waren. Ook waren bij dit project niet enkele burgers heel intensief betrokken, maar juist veel burgers wat minder intensief betrokken. Bij Morsdroog waren er 8 mensen zeer actief betrokken. Bij de Stadsbeek zijn er ongeveer 75 mensen betrokken geweest via ontwerpavonden. Er kon gekozen worden om te kijken of er interviews mogelijk waren met enkele bewoners maar het probleem hier was dat de keuze voor deze personen heel willekeurig zou zijn en dus ook minder betrouwbaar. Dit maakte het houden van interviews onder slechts enkele van deze bewoners minder valide dan bij het project Morsdroog. Toch is het mogelijk gebleken om de deelvragen te beantwoorden op basis van het gehouden interviews en de gevonden onlinedocumenten. Wel is het voor de Stadsbeek niet gelukt om dus ook de mening van de (actief) betrokken burgers te onderzoeken en is dit dus ook niet meegenomen in de beantwoording van de deelvragen hierover. Tevens is voor de Stadsbeek veel van de informatie afkomstig vanuit de gemeente. Hierdoor bestaat de kans dat er een te positief beeld is over het project en dat enkele problemen binnen het participatie proces niet bekend zijn bij de onderzoeker. Toch is het aannemelijk dat de verspreide informatie door de gemeente betrouwbaar genoeg is om te gebruiken in het onderzoek. Het is dan ook aannemelijk dat de conclusies op basis van het kwalitatieve deel van het onderzoek betrouwbaar en reproduceerbaar zijn.

Kwantitatieve deel van het onderzoek.

De resultaten van het kwantitatieve hoofdstuk zijn echter minder betrouwbaar. Niet alle cluster van barrières zijn onderzocht door een gebrekkige operationalisatie. Niet alle punten uit de operationalisatie bleken om te zetten te zijn in vragen die geschikt waren voor de enquête. Hierdoor is er in het onderzoek dus niet naar alle in de literatuur gevonden barrières gekeken. Ook was het oorspronkelijk de bedoeling dat er gekeken zou worden naar welke vragen samen een cluster vormden. Dit is nu niet gedaan. Dit heeft tot gevolg dat nu

aangenomen is dat er per cluster van barrières goede indicatoren zijn gebruikt. De oorspronkelijke gewenste analyse methode bleek na het uitzetten van de enquête mede door de lage responsie niet uitvoerbaar. Hierdoor is er uiteindelijk gekozen voor een andere analyse. Echter was voor de nu gehanteerde analyse een beter doordachte operationalisatie beter geweest. Er zijn nu dus aannames gemaakt over welke vragen bij welke clusters horen. Ook is er aangenomen dat de respondenten de vragen goed begrepen. Enkele respondenten hadden als opmerking dat ze enkele vragen niet goed begrepen. In hoeverre dit invloed heeft op de onderzoeksresultaten is niet met zekerheid vasttestellen. Ook waren er in het survey vragen over hoe de respondenten de samenwerking in de projecten ervaren hebben, deze vragen waren door slechts 3 respondenten van Morsdroog ingevuld en 0 respondenten van de Stadsbeek. Hierdoor kon er geen analyse voor deze vragen uitgevoerd worden.

De responsie op de enquêtes was in percentage laag voor de Stadsbeek (10%) en in absolute aantallen (14) laag voor Morsdroog. In totaal zijn er circa 60 reacties gekomen. Aangezien de resultaten voor beide projecten los genalyseerd zijn, betekend dit dat er te weinig responsie is om betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Toch zijn de resultaten wel geanalyseerd. Hierbij is het dan wel belangrijk dat er opgemerkt blijft worden dat de uitkomst niet geheel betrouwbaar is en het door de lage responsie ook niet generaliseerbaar is. Tevens waren er bij het project Morsdroog maar 62 huishoudens hierdoor had voor dit project de respons ratio wel heel hoog had moeten zijn om voldoende responsie in absolute aantallen te krijgen. Wel is geprobeerd om de responsie te verhogen door de inleidende brief op meerdere momenten te verspreiden. Aangezien de inleidende brief als reclame gezien kan worden is deze niet verspreid bij huizen met nee/nee of nee/ja stickers. Ook is er een herhinneringsbrief verspreid na circa 2 weken. Deze herhinneringsbrief heeft wel tot meer responsie geleid.

8.2 Reflectie.

Door het uitvoeren van het onderzoek heb ik als onderzoeker enkele lessen geleerd. Het uitvoeren en opzetten van een groter onderzoek kost veel tijd. Het is ook belangrijk om vooraf een goed beeld te hebben van wat mogelijk en onmogelijk is. Vooral het toepassen van zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek bleek meer moeite en tijd te kosten dan ik vooraf verwacht had. Dit had ook te maken met het feit dat het uitwerken van het theoretische hoofdstuk en het methodische plan meer moeite koste dan vooraf ingeschat. Ook het uitvoeren van het kwantitatieve onderzoek is minder goed gegaan en heeft meer tijd gekost dan vooraf verwacht was. Dit komt ook deels doordat de operationalisatie en opzet van het kwantitatieve deel van het onderzoek uiteindelijk te gehaast gedaan is. Hierbij was er vooraf niet goed genoeg rekening gehouden met de uiteindelijk andere analyse methode. Ten tweede bleek het zelf verspreiden, inclusief het printen en in enveloppen stoppen van de uitnodiging, veel tijdrovender dan vooraf ingeschat was. Ten derde bleek de responsie vanuit de gebieden vrij laag te zijn.

Over het algemeen is het kwalitatieve deel van het onderzoek soepeler verlopen. De respondenten die benaderd zijn waren ook zeer enthousiast en bereid om te helpen door het houden van interviews of het op andere manieren verstrekken van benodigde informatie. Wel zal ik al eerder proberen om de interviews vast te leggen. Nu is het nog in een relatief kort tijdbestek gelukt om alle gehouden interviews vast te leggen maar met meer tijd voor de interviews was dit mogelijk wel wat soepeler verlopen. Al met al zal ik bij vervolgonderzoek dan ook meer rekening houden met de tijdsinvestering, de beschikbare tijd en de planning van alle stappen in het onderzoek. Ook zal ik niet meer zo snel ervoor kiezen om een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek toe te passen. Mocht ik nog wel een kwantitatief onderzoek gaan uitvoeren dan zou ik meer aandacht besteden aan de operationalisatie. En de vragen in de enquête zo goed mogelijk laten aansluiten op

operationalisatie en de gekozen analyse methode. Tenslotte zal ik bij een volgend onderzoek al in een eerder stadium contact proberen te zoeken met enkele experts over het onderwerp en/of over de casussen om zo al voor dat er een geheel uitgewerkt plan is, te kunnen kijken welke vragen er leven en/of welke casussen geschikt zijn voor het onderzoek.

Referentielijst

Adger, W. N., Dessai, S., Goulden, M., Hulme, M., Lorenzoni, I., Nelson, D. R., ... & Wreford, A. (2009). Are there social limits to adaptation to climate change?. *Climatic change*, *93*(3-4), 335-354.

Arnell, N.W. and Liv, C. (2001) Hydrology and water resources In, McCarthy, J.J., Canziani, O.F., Leary, N.A., Dokken, D.J. and White, K.S. (eds.) Climate Change 2001: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Cambridge, UK, Cambridge University Press pp. 191-233.

Appelstrand, M. (2002). Participation and societal values: the challenge for lawmakers and policy practitioners. *Forest policy and economics*, *4*(4), 281-290.

Arts, B., Leroy, P., & Van Tatenhove, J. (2006). Political modernisation and policy arrangements: a framework for understanding environmental policy change. *Public organization review*, *6*(2), 93-106.

de Bruin, K., Dellink, R. B., Ruijs, A., Bolwidt, L., van Buuren, A., Graveland, J., ... & Tassone, V. C. (2009). Adapting to climate change in The Netherlands: an inventory of climate adaptation options and ranking of alternatives. *Climatic change*, *95*(1-2), 23-45.

Beierle, T. C., & Konisky, D. M. (2000). Values, conflict, and trust in participatory environmental planning. *Journal of Policy analysis and Management*, 587-602.

Biesbroek, R., Klostermann, J., Termeer, C., & Kabat, P. (2011). Barriers to climate change adaptation in the Netherlands. *Climate law*, *2*(2), 181-199.

Bogaert, D. (2004). *Natuurbeleid in Vlaanderen. Natuurontwikkeling en draagvlak als vernieuwingen?* (Doctoral dissertation, Ghent University).

Brannen, J. (2005). Mixed methods research: A discussion paper.

Carter, J. G. (2011). Climate change adaptation in European cities. *Current opinion in environmental sustainability*, *3*(3), 193-198.

Creswell, J. W. (2012). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. London: Sage Publications.

Edelenbos, J. (2000). *Proces in vorm: procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten*. TU Delft, Delft University of Technology.

Edelenbos, J., Klok, P. J., van Tatenhove, J., & Domingo, A. (2006). Burgers als beleidsadviseurs.

Eisenack, K., Moser, S. C., Hoffmann, E., Klein, R. J., Oberlack, C., Pechan, A., ... & Termeer, C. J. (2014). Explaining and overcoming barriers to climate change adaptation. *Nature Climate Change*, *4*(10), 867-872.

Enschede onze stad. (n.d.) Geschiedenis Enschede. Verkregen op 28 Juli 2017, op: http://enschedeonzestad.nl/geschiedenis-enschede

Few, R., Brown, K., & Tompkins, E. L. (2006). Public participation and climate change adaptation. *Tyndall Centre for Climate Change Research Working Paper*, *95*.

Few, R., Brown, K., & Tompkins, E. L. (2007). Public participation and climate change adaptation: avoiding the illusion of inclusion. *Climate policy*, *7*(1), 46-59.

Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative inquiry*, *12*(2), 219-245.

Gasper, R., Blohm, A., & Ruth, M. (2011). Social and economic impacts of climate change on the urban environment. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, *3*(3), 150-157.

Gemeente Enschede. n.d. *Kaart van Toekomstige ligging stadsbeek* [map]. Verkregen op: https://www.enschede.nl/west/plannen-projecten-west

Gemeente Enschede. 2013, 2 April. *Watervisie 2013 - 2025, Waterverbindt* [Voorstel Gemeenteraad]. Verkregen op: https://www.ruimtelijkeplannen.enschede.nl/NL.IMRO.0153.SV00005-0003/vb_NL.IMRO.0153.SV00005-0003.pdf

Gemeente Enschede. [ca.2015] Gemeentelijk rioleringsplan 2016-2020. Verkregen op 13 April 2017, op http://www.raad053.nl/stukken/3878/1/pdf.pdf

Gemeente Enschede. 2015a. *Nieuwsbrief Stadsbeek Nummer 1*. Verkregen op: https://www.enschede.nl/sites/default/files/nieuwsbrief-1-stadsbeek-februari-2015.pdf

Gemeente Enschede. 2015b. *Nieuwsbrief Stadsbeek Nummer 3*. Verkregen op: https://www.enschede.nl/sites/default/files/nieuwsbrief-3-stadsbeek-juli-2015.pdf

Gemeente Enschede. 2015c. *Nieuwsbrief Stadsbeek Nummer 4*. Verkregen op: https://www.enschede.nl/sites/default/files/nieuwsbrief-stadsbeek-nr-4-a4.pdf

Gemeente Enschede. 2015d. *Besluit Aanleg Eerste Tracé Stadsbeek* [Voorstel Gemeenteraad]. Verkregen op: http://www.raad053.nl/stukken/3992/1/pdf.pdf

Gemeente Enschede. 2015e. *Nieuwsbrief Stadsbeek Nummer 5*. Verkregen op: https://www.enschede.nl/sites/default/files/16665-nieuwsbrief-stadsbeek-nr-5-a4-vs4.pdf

Gemeente Enschede. 2017. *Nieuwsbrief Stadsbeek Nummer 9*. Verkregen op: https://www.enschede.nl/sites/default/files/17991%20Nieuwsbrief%20Stadsbeek%20nr%209%20A4_LR6.pdf

Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, *66*(4), 290.

te Grotenhuis, M., & Matthijssen, A. (2013). *Basiscursus SPSS 5e druk*. Uitgeverij Van Gorcum.

Grothmann, T., & Patt, A. (2005). Adaptive capacity and human cognition: the process of individual adaptation to climate change. *Global Environmental Change*, *15*(3), 199-213.

Hackshaw, A. (2008). Small studies: strengths and limitations.

Hallegatte, S., & Corfee-Morlot, J. (2011). Understanding climate change impacts, vulnerability and adaptation at city scale: an introduction. *Climatic Change*, *104*(1), 1-12.

Hunt, A., & Watkiss, P. (2011). Climate change impacts and adaptation in cities: a review of the literature. *Climatic Change*, *104*(1), 13-49.

Huq, S., Kovats, S., Reid, H., & Satterthwaite, D. (2007). Editorial: Reducing risks to cities from disasters and climate change. *Environment and Urbanization*, *19*(1), 3-15.

IPCC, 2013: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

IPCC, 2014: Summary for policymakers. In: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 1-32.

Jones, L., & Boyd, E. (2011). Exploring social barriers to adaptation: insights from Western Nepal. *Global Environmental Change*, *21*(4), 1262-1274.

Klein Tank, A. M. G., & Lenderink, G. (2009). Klimaatverandering in Nederland; Aanvullingen op de KNMI'06 scenario's. De Bilt: KNMI

Leroy, P., & Arts, B. (2006). Institutional dynamics in environmental governance. In *Institutional dynamics in environmental governance* (pp. 1-19). Springer Netherlands.

Lorenzoni, I., Nicholson-Cole, S., & Whitmarsh, L. (2007). Barriers perceived to engaging with climate change among the UK public and their policy implications. *Global environmental change*, *17*(3), 445-459.

Mostert, E. (2003). The challenge of public participation. *Water policy*, *5*(2), 179-197.

Nijhuis, J. (2013). Enschede aan zee. Verkregen van: http://cultureelerfgoedenschede.nl/onewebmedia/ENSCHEDE%20AAN%20DE%20ZEE..pdf

Persoonlijke Communicatie (2016, 19 december). Tempelman-Bobbink, A. Mibesa, Goor. [Opgenomen].

Persoonlijke Communicatie (2016, 22 december). Heimerink, J. Deelnemer bewonersteam Mordroog, Bornerbroek. [Opgenomen].

Persoonlijke Communicatie (2017, 10 januari). Grimberg, T. Deelnemer bewonersteam Mordroog, Bornerbroek. [Opgenomen].

Persoonlijke Communicatie (2017, 10 januari). Seine, W. Medewerker NMO, Zwolle. [Opgenomen].

Persoonlijke Communicatie (2017, 16 januari). Teekens, H.J. Gemeente Enschede, Enschede. [Opgenomen].

Persoonlijke Communicatie (2017, 31 maart). Roordink, M. Gemeente Almelo, Almelo. [Emails].

Roberta4ever (n,d). Hemelwateroverlast in Deurne. Verkregen van: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wateroverlast_in_de_Europastraat_Deurne_(3).JPG

Rowe, G., & Frewer, L. J. (2000). Public participation methods: A framework for evaluation. *Science, technology & human values*, *25*(1), 3-29.

Runhaar, H. A. C., Mees, H. L. P., Wardekker, J. A., van der Sluijs, J. P., & Driessen, P. (2011). Omgaan met hittestress en wateroverlast in de stad. Milieu, Tijdschrift van de Vereniging van Milieuprofessionals, Milieu Dossier, 2011 (2), 22-25.

Stern, N. H. (2007). *The economics of climate change: the Stern review*. cambridge University press.

Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker (n.d.). Enschede na de Tweede Wereldoorlog. Verkregen van: http://www.shsel.nl/canon/42-enschede-na-de-tweede-wereldoorlog/

Stichting RIONED. (2015). Gemeentelijke aanpak regenwateroverlast.

Tempelman-Bobbink, A. (2016). *Praktische Leerpunten voor Communicatieaanpak Afkoppelen Hemelwater*. Verkregen op: https://www.twentswaternet.nl/publish/pages/24016/naslagwerk_afkoppelen_hemelwater_25_april_2016.pdf

Van Eerd, M. C., Wiering, M. A., & Dieperink, C. (2014). Exploring the prospects for cross-border climate change adaptation between North Rhine-Westphalia and the Netherlands. *Utrecht Law Review*, *10*(2).

Veenman, S., Liefferink, D., & Arts, B. (2009). A short history of Dutch forest policy: The 'de-institutionalisation'of a policy arrangement. *Forest Policy and Economics*, *11*(3), 202-208.

Verschuren, P. J. M., & Doorewaard, H. (2015). Het ontwerpen van een onderzoek. Utrecht: Lemma.

Vennix, J. A. M. (2010). Theorie en praktijk van empirisch onderzoek. New York: Pearson/Custom Publishing.

Voorst, W. (n.d). Geschiedenis Pathmos. Verkregen op 28 Juli 2017, op: http://pathmos.nl/geschiedenis-pathmos/

Waterservicepunt Nijmegen. (2011a). Regenwater. Verkregen van http://www.waterbewust.nl/water.html.

Wiering, M. A., & Arts, B. J. M. (2006). Discursive shifts in Dutch river management:'deep'institutional change or adaptation strategy?. In *Living rivers: trends and challenges in science and management* (pp. 327-338). Springer Netherlands.

Wiering, M., & Immink, I. (2006). When water management meets spatial planning: a policy-arrangements perspective. *Environment and planning C: Government and policy*, *24*(3), 423-438.

Wesselink, A., Paavola, J., Fritsch, O., & Renn, O. (2011). Rationales for public participation in environmental policy and governance: practitioners' perspectives. *Environment and Planning A*, *43*(11), 2688-2704.

Willows, R., Reynard, N., Meadowcroft, I., & Connell, R. (2003). *Climate adaptation: Risk, uncertainty and decision-making. UKCIP Technical Report*. UK Climate Impacts Programme.

Zimmerman, R., & Faris, C. (2011). Climate change mitigation and adaptation in North American cities. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, *3*(3), 181-187.

Bijlage 1: Voorbeeld van het interview guide.

Korte introductie (wie ben ik, waarom wil ik het interview houden, waar gaat mijn scriptie over, hoe lang denk ik dat het gesprek zal duren?.)

Vooraf gaande vragen: Mag het interview opgenomen worden?
Wilt U na de tijd nog terug het eindverslag ontvangen?

Vragen lijst.

1. Algemeen

-Kunt u kort vertellen wat uw achtergrond is?

-Kunt u kort samenvatten hoe u betrokken bent geweest bij het project?
(vanaf wanneer, rol, invloed op proces)

2. BAB, actoren en coalities

Welke actoren waren er betrokken binnen het project en wat was hun globale rol?
(globale rol per actor, belangrijkste invloed)

Welke rol had u organisatie binnen het project?
(welke invloed hadden jullie op de uitkomst, op welke manier hebben jullie de uitkomst beïnvloed?) (waarom betrokken bij project, hoe betrokken geraakt?)

Hoe werkte U samen met anderen organisaties/actoren binnen Morsdroog?

Hoe zijn burgers vertegenwoordigd in dit project?

Zijn er in de loop van het project extra actoren bij betrokken?
(Waarom toen wel en niet eerder?)

Hoe is er gekomen tot de uiteindelijke samenstelling van de bewonersgroep?
(welke criteria zijn hier voor gebruikt, welk doel was er bij samenstelling van de groep)

Wist U voor U betrokken werd goed wat Uw rol zou zijn en wat er van U verwacht werd

(tijdsbesteding)?)
(genoeg voorkennis? Hoe voorbereid?)

Tegen welke obstakels liepen jullie als bewoners groep aan binnen het project?
(kennis?, Geld, Betrokkenheid overige burgers?, Regels?, tegenstrijdigheden binnen gemeente?)

4. ROL BURGERS

Hoe kijkt U terug op de participatie van de gewone burger?
(Genoeg betrokken geweest? Meer informatie avonden nodig geweest? Was een andere insteek mogelijke beter geweest?)

Hoe zijn de tafel gesprekken verlopen?
(genoeg kennis vooraf?, was mis communicatie over boven/ondergronds afkoppelen geweest, tijds duur?)

Welke vragen/opmerkingen hadden de burgers voornamelijk bij de tafelgesprekken?

Zijn er menings verschillen geweest over welke rol de burgers moesten hebben binnen het project?

Zijn er conflicten tussen verschillende actoren geweest?

Welke rol vind U dat de burger(groep) moet hebben binnen het project?
(indien anders dan hoe het was waarom?)

Wat heeft de participatie van burgers gestimuleerd/wat waren barrières hiervoor?

Welke lessen kunnen van dit project geleerd worden met betrekking tot de participatie van burgers in klimaatadaptatie projecten?

Bab, Discours

Wat zijn voor jullie belangrijke principes/normen waar jullie rekening mee houden binnen de het project

Welke concepten/wereldbeelden/idealen zijn veranderd in dit project? Sluit dit discourse aan bij het huidige discourse van burgers?

Wat is jullie ideale oplossingsrichting?

Welk doel heeft u organisatie voor ogen met de samenwerking?

Wat zien jullie als het belangrijkste probleem waar het project zich op focust?

Hoe belangrijk vinden jullie adaptatie maatregelen gericht op hemelwater overlast?

Barrières bij het nemen van maatregelen.

Bab, Hulpmiddelen en macht

Hoe wordt het project gefinancierd en wat is de rol van jullie organisatie daar in?

Welke advies rapporten zijn er gemaakt voor het project?
(wie hebben dit gemaakt, wat is de invloed hiervan geweest binnen het project?

Door middel van welke wettelijke bevoegdheden hebben jullie invloed op wat er binnen de KAS Twente gebeurt?

Zijn er sinds het begin van het project veranderingen in de beschikking van hulpbronnen? (zo ja, waarom)

Zijn er in de loop van de tijd veranderingen geweest in wie financiën/kennis/mankracht voor het project aan leverde?
(zo ja, waarom is dit veranderd. Hangt dit samen met evt burgers?)

Welke hulpbronnen (vb. leken kennis) dragen burgers bij in dit project? Welke hulpbronnen moeten (extra) ingezet worden om burgers (voldoende) te betrekken?

Bab, Regels

Welke wetgeving is van cruciaal belang binnen het project/ voor de tot stand komen van het project?

Welke programma's en strategieën waren van cruciaal belang binnen Morsdroog?
(Invloed van burgers op de strategie)

In hoeverre zijn de regels strikt/formeel binnen Morsdroog?

Zijn er sinds het begin belangrijke/grote veranderingen in de spelregels? (Waardoor is dit veranderd?)

Heeft u tips voor vervolg interviews met wie ik het best kan gaan praten?

Hartelijk bedankt voor het geven van uw antwoorden.

Bijlage 2: Voorbeeld van de brief met link naar enquête.

Joris Pasop
Groesbeekseweg 351-A127
6523PB Nijmegen

Nijmegen, 23-3-2017

Bewoners van dit pand
Wijk Bolschermors
Almelo

Betreft: Enquête studie over hemelwateroverlast

Beste heer/mevrouw,

Ik, Joris Pasop, studeer Sociale Geografie, Planologie en Milieu aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Voor mijn studie ben ik bezig met mijn bachelor thesis. Hierbij kijk ik naar welke barrières burgers ervaren bij het nemen van adaptatie maatregelen tegen hemelwateroverlast. U kunt mij helpen bij mijn onderzoek door een online enquête in te vullen. Het invullen van deze enquête zal ongeveer 10 minuten duren. De link naar de enquête is: https://easion.parantion.nl/BjwHx

In uw wijk heeft het project Morsdroog plaats gevonden. In dit project zijn er maatregelen genomen om de overlast van hemelwater in uw wijk te verminderen. In deze enquête staan vragen over welke barrières U ervaart bij het (zelfstandig) nemen van maatregelen tegen hemelwater overlast. Het gaat hierbij niet om welke barrières u tijdens het project Morsdroog hebt ervaren maar welke u zou kunnen ervaren bij het nemen van maatregelen buiten het project om. Hierbij valt te denken aan o.a. het tijdelijk opvangen van hemelwater op eigen terrein in tonnen of meer groen in de tuin aanbrengen. Ook zullen er in de enquête enkele vragen staan over hoe u als burger denkt over het project. Deze enquête is namens een student van de Radboud universiteit en de gemeente is er van op de hoogte.

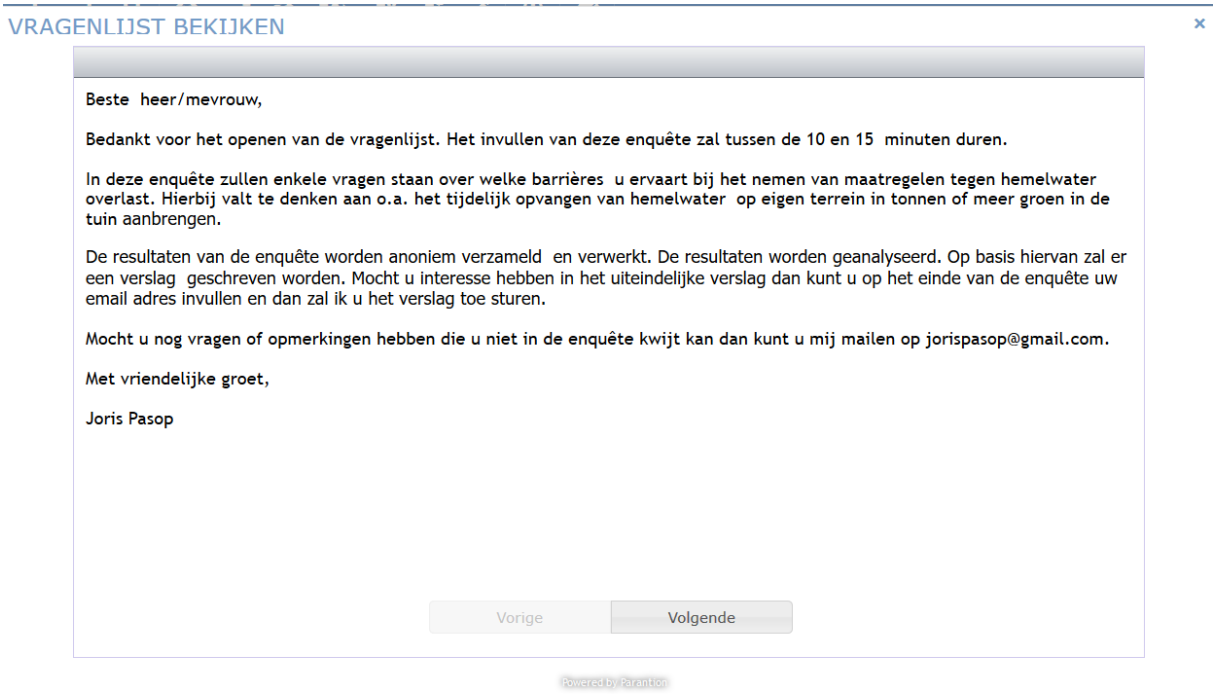
De resultaten van de enquête worden anoniem verzameld en verwerkt. De resultaten worden geanalyseerd. Op basis hiervan zal er een verslag geschreven worden. Mocht u interesse hebben in het uiteindelijke verslag dan kunt u op het einde van de enquête uw email adres invullen en dan zal ik u het verslag toe sturen.

Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben die u niet in de enquête kwijt kan dan kunt u mij mailen op jorispasop@gmail.com.

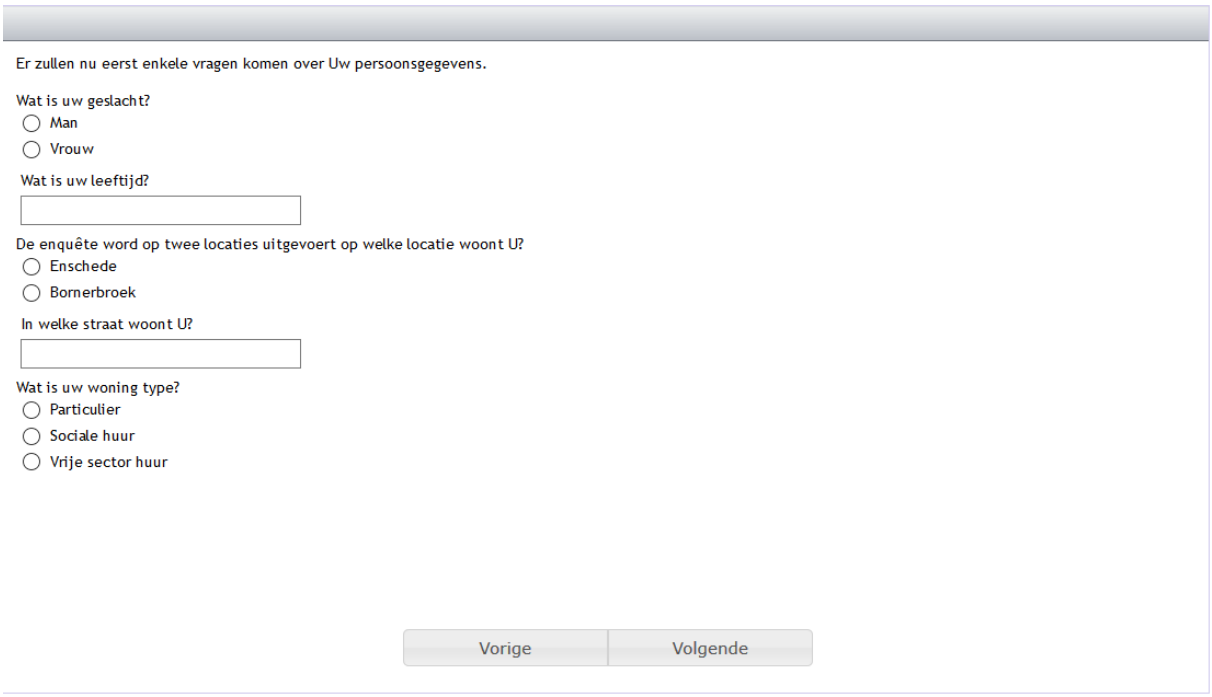
Met vriendelijke groet,
Joris Pasop

Bijlage 3: Enquête.

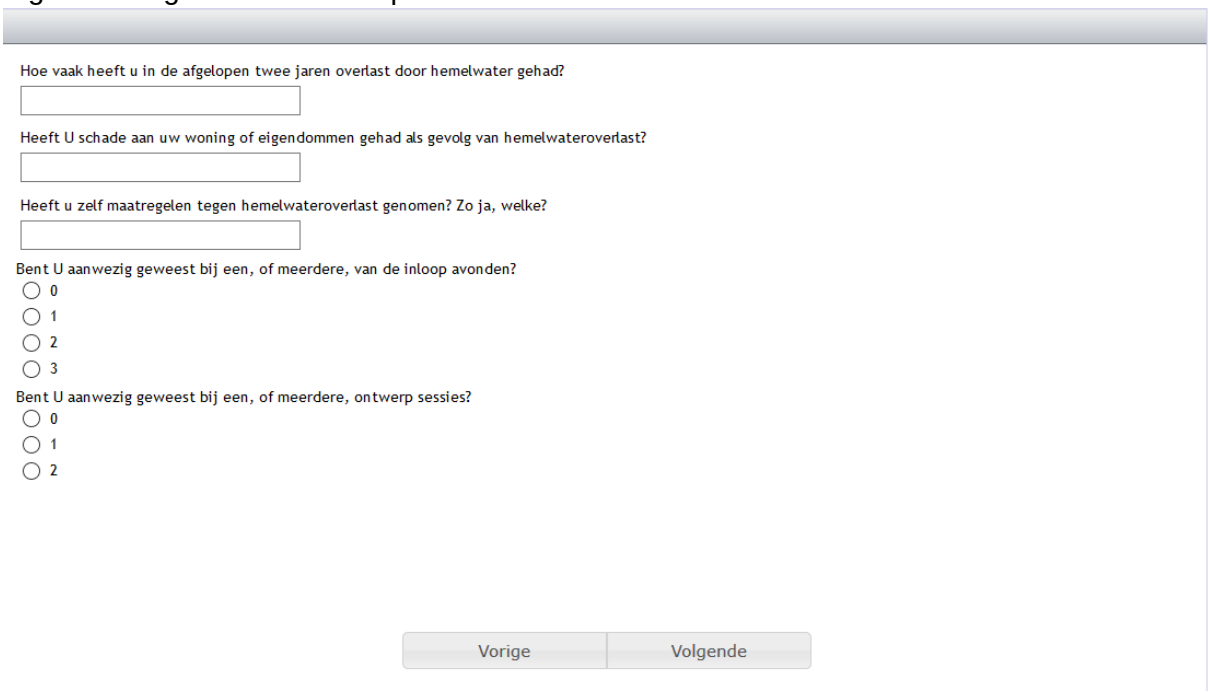
Figuur 1: Pagina 1 van de enquête.

Figuur 2: Pagina 2 van de enquête.

Figuur 3: Pagina 3 van de enquête.

Hoe vaak heeft u in de afgelopen twee jaren overlast door hemelwater gehad?

Heeft U schade aan uw woning of eigendommen gehad als gevolg van hemelwateroverlast?

Heeft u zelf maatregelen tegen hemelwateroverlast genomen? Zo ja, welke?

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, van de inloop avonden?

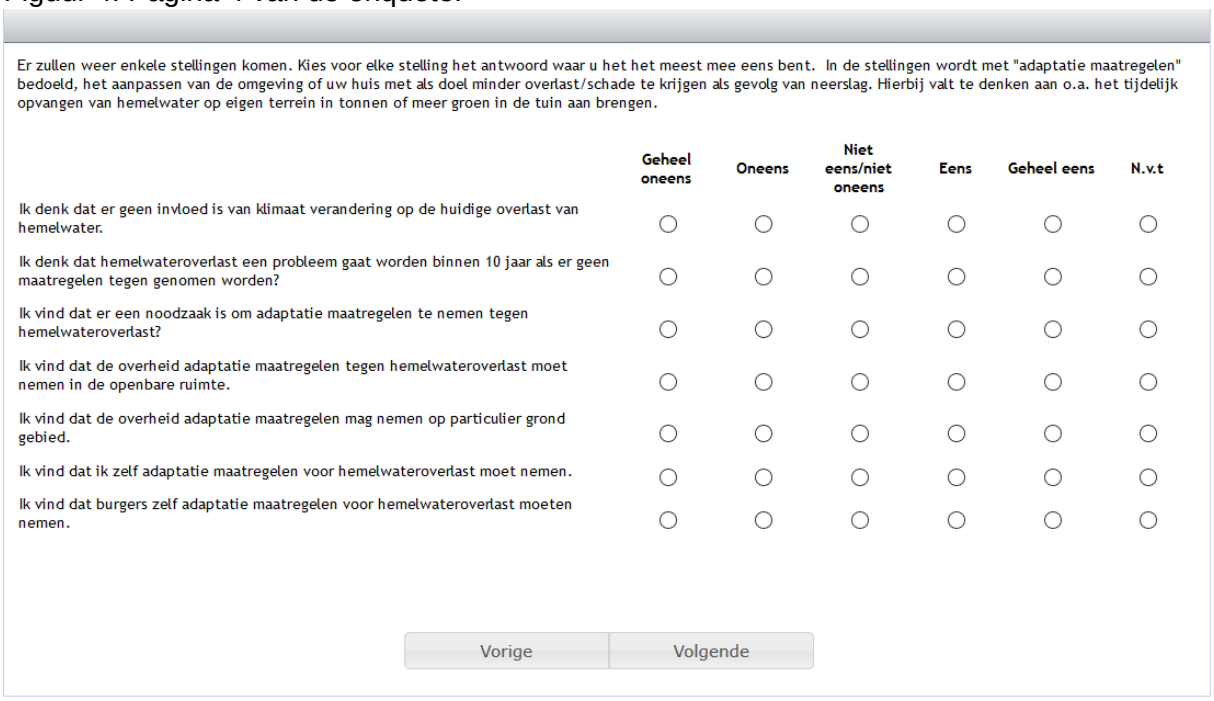
- ◯ 0
- ◯ 1
- ◯ 2
- ◯ 3

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, ontwerp sessies?

- ◯ 0
- ◯ 1
- ◯ 2

Vorige | Volgende

Figuur 4: Pagina 4 van de enquête.

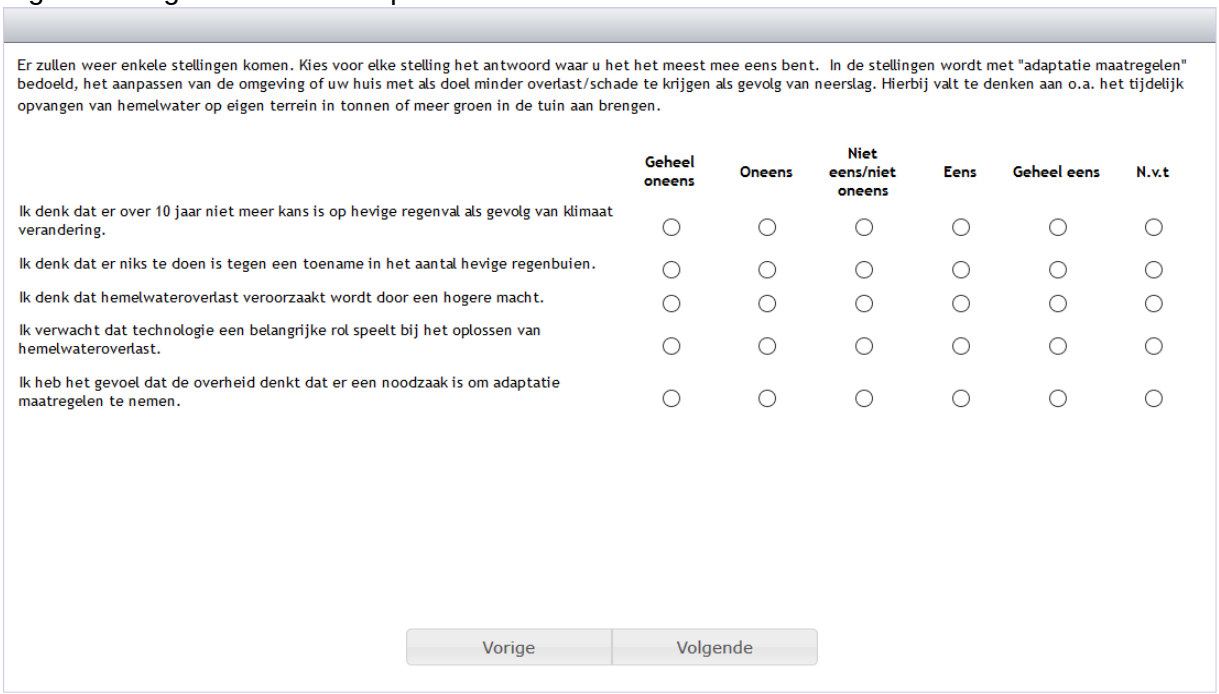

Er zullen weer enkele stellingen komen. Kies voor elke stelling het antwoord waar u het het meest mee eens bent. In de stellingen wordt met "adaptatie maatregelen" bedoeld, het aanpassen van de omgeving of uw huis met als doel minder overlast/schade te krijgen als gevolg van neerslag. Hierbij valt te denken aan o.a. het tijdelijk opvangen van hemelwater op eigen terrein in tonnen of meer groen in de tuin aan brengen.

	Geheel oneens	Oneens	Niet eens/niet oneens	Eens	Geheel eens	N.v.t
Ik denk dat er geen invloed is van klimaat verandering op de huidige overlast van hemelwater.	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik denk dat hemelwateroverlast een probleem gaat worden binnen 10 jaar als er geen maatregelen tegen genomen worden?	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik vind dat er een noodzaak is om adaptatie maatregelen te nemen tegen hemelwateroverlast?	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik vind dat de overheid adaptatie maatregelen tegen hemelwateroverlast moet nemen in de openbare ruimte.	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik vind dat de overheid adaptatie maatregelen mag nemen op particulier grond gebied.	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik vind dat ik zelf adaptatie maatregelen voor hemelwateroverlast moet nemen.	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ik vind dat burgers zelf adaptatie maatregelen voor hemelwateroverlast moeten nemen.	◯	◯	◯	◯	◯	◯

Vorige | Volgende

Figuur 5: Pagina 5 van de enquête.

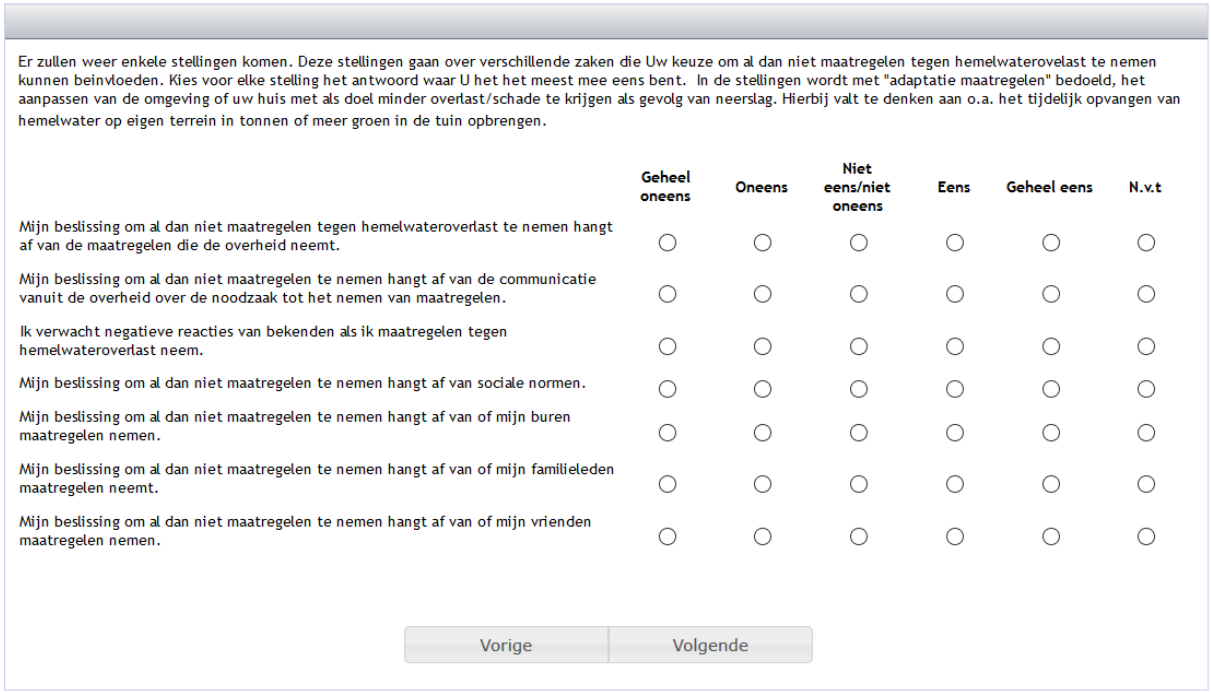

Er zullen weer enkele stellingen komen. Kies voor elke stelling het antwoord waar u het het meest mee eens bent. In de stellingen wordt met "adaptatie maatregelen" bedoeld, het aanpassen van de omgeving of uw huis met als doel minder overlast/schade te krijgen als gevolg van neerslag. Hierbij valt te denken aan o.a. het tijdelijk opvangen van hemelwater op eigen terrein in tonnen of meer groen in de tuin aan brengen.

	Geheel oneens	Oneens	Niet eens/niet oneens	Eens	Geheel eens	N.v.t
Ik denk dat er over 10 jaar niet meer kans is op hevige regenval als gevolg van klimaat verandering.	○	○	○	○	○	○
Ik denk dat er niks te doen is tegen een toename in het aantal hevige regenbuien.	○	○	○	○	○	○
Ik denk dat hemelwateroverlast veroorzaakt wordt door een hogere macht.	○	○	○	○	○	○
Ik verwacht dat technologie een belangrijke rol speelt bij het oplossen van hemelwateroverlast.	○	○	○	○	○	○
Ik heb het gevoel dat de overheid denkt dat er een noodzaak is om adaptatie maatregelen te nemen.	○	○	○	○	○	○

Vorige Volgende

Figuur 6: Pagina 6 van de enquête.

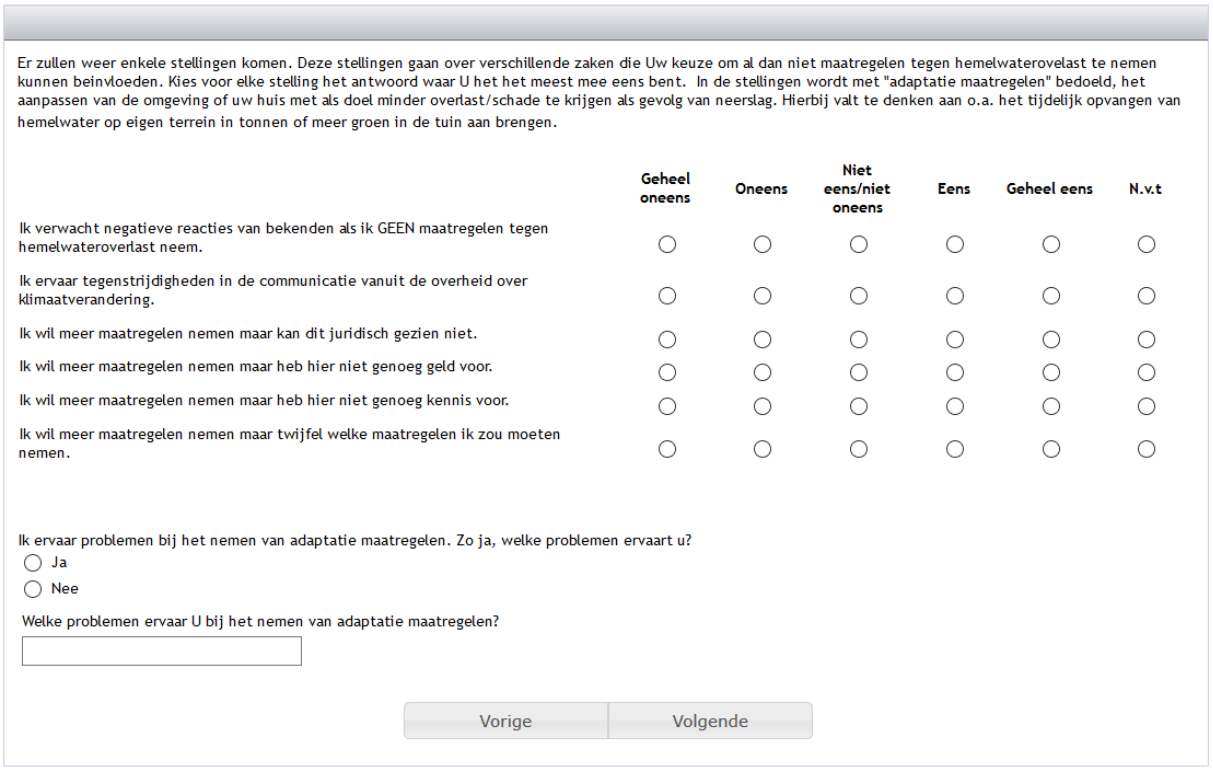

Er zullen weer enkele stellingen komen. Deze stellingen gaan over verschillende zaken die Uw keuze om al dan niet maatregelen tegen hemelwaterovelast te nemen kunnen beinvloeden. Kies voor elke stelling het antwoord waar U het het meest mee eens bent. In de stellingen wordt met "adaptatie maatregelen" bedoeld, het aanpassen van de omgeving of uw huis met als doel minder overlast/schade te krijgen als gevolg van neerslag. Hierbij valt te denken aan o.a. het tijdelijk opvangen van hemelwater op eigen terrein in tonnen of meer groen in de tuin opbrengen.

	Geheel oneens	Oneens	Niet eens/niet oneens	Eens	Geheel eens	N.v.t
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen tegen hemelwateroverlast te nemen hangt af van de maatregelen die de overheid neemt.	○	○	○	○	○	○
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van de communicatie vanuit de overheid over de noodzaak tot het nemen van maatregelen.	○	○	○	○	○	○
Ik verwacht negatieve reacties van bekenden als ik maatregelen tegen hemelwateroverlast neem.	○	○	○	○	○	○
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van sociale normen.	○	○	○	○	○	○
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van of mijn buren maatregelen nemen.	○	○	○	○	○	○
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van of mijn familieleden maatregelen neemt.	○	○	○	○	○	○
Mijn beslissing om al dan niet maatregelen te nemen hangt af van of mijn vrienden maatregelen nemen.	○	○	○	○	○	○

Vorige Volgende

Figuur 7: Pagina 7 van de enquête.

Er zullen weer enkele stellingen komen. Deze stellingen gaan over verschillende zaken die Uw keuze om al dan niet maatregelen tegen hemelwaterovelast te nemen kunnen beinvloeden. Kies voor elke stelling het antwoord waar U het het meest mee eens bent. In de stellingen wordt met "adaptatie maatregelen" bedoeld, het aanpassen van de omgeving of uw huis met als doel minder overlast/schade te krijgen als gevolg van neerslag. Hierbij valt te denken aan o.a. het tijdelijk opvangen van hemelwater op eigen terrein in tonnen of meer groen in de tuin aan brengen.

	Geheel oneens	Oneens	Niet eens/niet oneens	Eens	Geheel eens	N.v.t
Ik verwacht negatieve reacties van bekenden als ik GEEN maatregelen tegen hemelwateroverlast neem.	○	○	○	○	○	○
Ik ervaar tegenstrijdigheden in de communicatie vanuit de overheid over klimaatverandering.	○	○	○	○	○	○
Ik wil meer maatregelen nemen maar kan dit juridisch gezien niet.	○	○	○	○	○	○
Ik wil meer maatregelen nemen maar heb hier niet genoeg geld voor.	○	○	○	○	○	○
Ik wil meer maatregelen nemen maar heb hier niet genoeg kennis voor.	○	○	○	○	○	○
Ik wil meer maatregelen nemen maar twijfel welke maatregelen ik zou moeten nemen.	○	○	○	○	○	○

Ik ervaar problemen bij het nemen van adaptatie maatregelen. Zo ja, welke problemen ervaart u?

○ Ja

○ Nee

Welke problemen ervaar U bij het nemen van adaptatie maatregelen?

Vorige | Volgende

Figuur 8: Pagina 8 van de enquête.

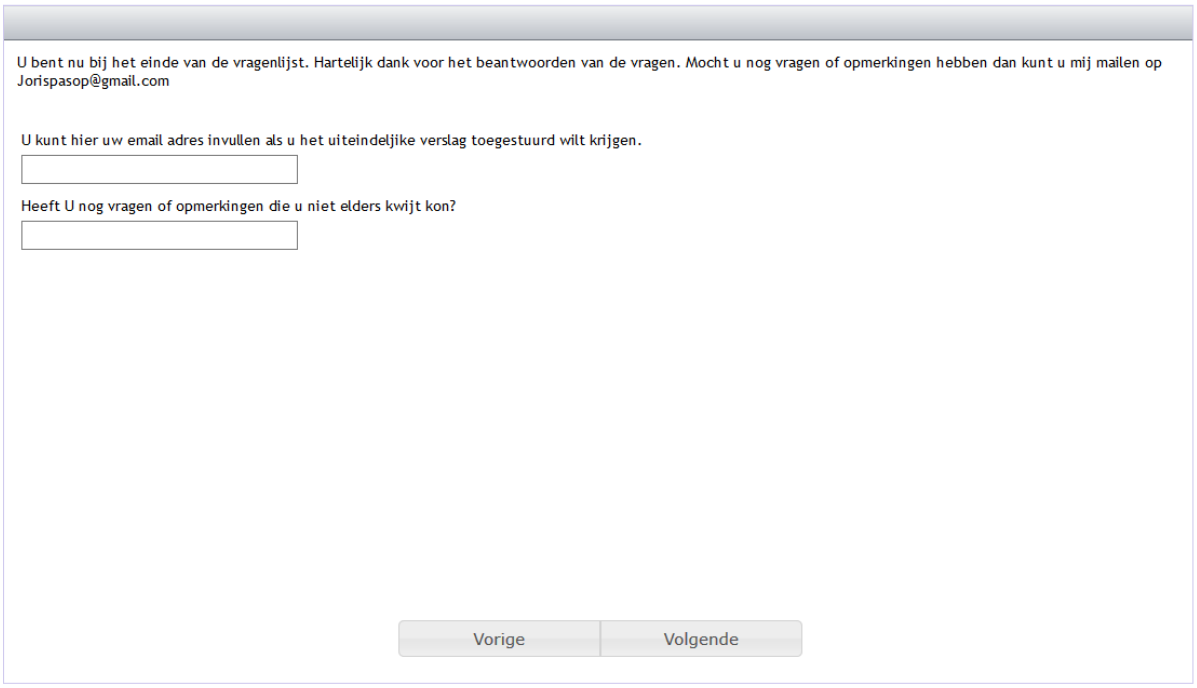
De volgende vragen gaan over hoe u terug kijkt op het project dat bij u in de wijk heeft plaats gevonden.

Hoe kijkt u terug op de manier waarop u betrokken bent geweest in het project?

	Totaal niet	Niet	Enigszins	Geheel	n.v.t
In hoeverre heeft u het gevoel dat uw bijdrage invloed heeft gehad op de genomen maatregelen?	○	○	○	○	○
In hoeverre had u tijdens de gesprekken het gevoel dat er interesse was in uw mening?	○	○	○	○	○
Had u het gevoel dat er genoeg kennis over het probleem was?	○	○	○	○	○
Had u het gevoel dat er genoeg kennis over de oplossingsmogelijkheden was?	○	○	○	○	○
Ik denk dat de huidige maatregelen hemelwateroverlast gaat verminderen.	○	○	○	○	○
Ik denk dat de huidige maatregelen onnodig zijn.	○	○	○	○	○
Ik denk dat het huidige maatregelen te veel geld kosten.	○	○	○	○	○

Vorige | Volgende

Figuur 9: Pagina 9 van de enquête.

Bijlage 4: SPSS Tabellen voor Morsdroog.

Tabel 1: Geslacht van respondenten.

Wat is uw geslacht?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Man	10	71,4	71,4	71,4
	Vrouw	4	28,6	28,6	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 2: Leeftijd van respondenten.

Wat is uw leeftijd?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	23	1	7,1	7,1	7,1
	34	1	7,1	7,1	14,3
	47	2	14,3	14,3	28,6
	50	1	7,1	7,1	35,7
	51	1	7,1	7,1	42,9
	54	1	7,1	7,1	50,0
	55	1	7,1	7,1	57,1
	57	1	7,1	7,1	64,3
	59	2	14,3	14,3	78,6
	63	1	7,1	7,1	85,7
	64	1	7,1	7,1	92,9
	68	1	7,1	7,1	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 3: Woning type van respondenten.

Wat is uw woning type?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Particulier	13	92,9	92,9	92,9
	Sociale huur	1	7,1	7,1	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 4: Aantal keer hemelwateroverlast in afgelopen 2 jaar.

Hoe vaak heeft u in de afgelopen twee jaren overlast door hemelwater gehad?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	5	35,7	35,7	35,7
	1	2	14,3	14,3	50,0
	2	4	28,6	28,6	78,6
	3	1	7,1	7,1	85,7
	4	1	7,1	7,1	92,9
	5	1	7,1	7,1	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 5: Maatregelen genomen door respondenten

Heeft u zelf maatregelen tegen hemelwateroverlast genomen? Zo ja, welke?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	?	1	7,1	7,1	7,1
	Al jarenlang regentonnen en	1	7,1	7,1	14,3
	Dompelpomp in kruipruimte	1	7,1	7,1	21,4
	Drainage bij bouw in 1983	1	7,1	7,1	28,6
	goede hemelwaterafvoer gemaakt	1	7,1	7,1	35,7
	ja, infiltratie riool	1	7,1	7,1	42,9
	moet nog gebeuren	1	7,1	7,1	50,0
	nee	4	28,6	28,6	78,6
	Nee	2	14,3	14,3	92,9
	Pomp onder huis	1	7,1	7,1	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 6: Aanwezigen bij inloop avonden.

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, van de inloop avonden?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	3	21,4	21,4	21,4
	1	4	28,6	28,6	50,0
	2	3	21,4	21,4	71,4
	3	3	21,4	21,4	92,9
	ontstrating	1	7,1	7,1	100,0
	Total	14	100,0	100,0	

a. Project = Morsdroog

Tabel 7: Aanwezig bij ontwerpsessies.

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, ontwerp sessies?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	6	42,9	46,2	46,2
	1	4	28,6	30,8	76,9
	2	3	21,4	23,1	100,0
	Total	13	92,9	100,0	
Missing	System	1	7,1		
Total		14	100,0		

a. Project = Morsdroog

Tabel 8: Independent samples Test voor Geslacht.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,066	,801	,955	12	,358	,28333	,29662	-,36296	,92962
	Equal variances not assumed			1,090	7,559	,309	,28333	,26005	-,32248	,88915
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,220	,647	,839	12	,418	,15714	,18724	-,25082	,56511
	Equal variances not assumed			,787	4,942	,467	,15714	,19972	-,35806	,67235
Cognitie	Equal variances assumed	3,628	,081	2,159	12	,052	1,10000	,50949	-,01009	2,21009
	Equal variances not assumed			1,690	3,812	,170	1,10000	,65107	-,74344	2,94344
Ideologie	Equal variances assumed	2,607	,132	,239	12	,815	,08750	,36641	-,71084	,88584
	Equal variances not assumed			,291	8,950	,778	,08750	,30107	-,59415	,76915
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,482	,501	1,374	12	,194	,43571	,31703	-,25503	1,12646
	Equal variances not assumed			1,660	8,777	,132	,43571	,26243	-,16026	1,03169
Hulpbronnen	Equal variances assumed	2,021	,181	-,741	12	,473	-,28333	,38252	-1,11677	,55010
	Equal variances not assumed			-1,016	11,630	,330	-,28333	,27894	-,89325	,32658
Onzekerheid	Equal variances assumed	,024	,880	,418	12	,683	,10000	,23910	-,42094	,62094
	Equal variances not assumed			,432	5,977	,681	,10000	,23142	-,46679	,66679

a. Project = Morsdroog

Tabel 9: Independent samples Test voor Leeftijd.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	2,413	,146	1,492	12	,162	,38095	,25533	-,17536	,93727
	Equal variances not assumed			1,492	8,197	,173	,38095	,25533	-,20538	,96729
Onzekerheid	Equal variances assumed	,021	,886	-,531	12	,605	-,11429	,21508	-,58290	,35433
	Equal variances not assumed			-,531	11,959	,605	-,11429	,21508	-,58308	,35451
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	1,767	,209	1,108	12	,290	,18367	,16580	-,17757	,54491
	Equal variances not assumed			1,108	10,316	,293	,18367	,16580	-,18422	,55156
Cognitie	Equal variances assumed	1,092	,317	1,106	12	,290	,57143	,51673	-,55442	1,69728
	Equal variances not assumed			1,106	11,303	,292	,57143	,51673	-,56218	1,70503
Ideologie	Equal variances assumed	1,901	,193	,657	12	,523	,21429	,32603	-,49606	,92463
	Equal variances not assumed			,657	10,402	,525	,21429	,32603	-,50836	,93693
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	19,639	,001	-,400	12	,696	-,12245	,30612	-,78943	,54453
	Equal variances not assumed			-,400	6,385	,702	-,12245	,30612	-,86069	,61579
Risico perceptie	Equal variances assumed	.	.	.	1	.	,00000	,00000	,00000	,00000
	Equal variances not assumed			.	.	.	,00000	.	.	.
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,004	,948	-,135	12	,895	-,04762	,35315	-,81707	,72183
	Equal variances not assumed			-,135	12,000	,895	-,04762	,35315	-,81707	,72184

Tabel 10: independent Samples test voor koop of huurwoning.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	.	.	-,238	12	,816	-,12821	,53846	-1,30141	1,04500
	Equal variances not assumed			.	.	.	-,12821	.	.	.
Onzekerheid	Equal variances assumed	.	.	-,984	12	,344	-,40000	,40636	-1,28538	,48538
	Equal variances not assumed			.	.	.	-,40000	.	.	.
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	.	.	-,836	12	,419	-,27473	,32851	-,99048	,44103
	Equal variances not assumed			.	.	.	-,27473	.	.	.
Cognitie	Equal variances assumed	.	.	,220	12	,830	,23077	1,05097	-2,05910	2,52063
	Equal variances not assumed			.	.	.	,23077	.	.	.
Ideologie	Equal variances assumed	.	.	-,861	12	,406	-,53846	,62522	-1,90070	,82378
	Equal variances not assumed			.	.	.	-,53846	.	.	.
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	.	.	-,110	12	,914	-,06593	,59797	-1,36879	1,23693
	Equal variances not assumed			.	.	.	-,06593	.	.	.
Hulpbronnen	Equal variances assumed	.	.	,725	12	,482	,48718	,67158	-,97607	1,95043
	Equal variances not assumed			.	.	.	,48718	.	.	.

a. Project = Morsdroog

Tabel 11: Independent Samples test voor aantal keren hemelwateroverlast.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,799	,389	,102	12	,920	,02963	,28997	-,60216	,66142
	Equal variances not assumed			,117	11,653	,909	,02963	,25358	-,52471	,58397
Onzekerheid	Equal variances assumed	,191	,670	1,985	12	,070	,39111	,19700	-,03811	,82033
	Equal variances not assumed			2,119	10,067	,060	,39111	,18461	-,01985	,80207
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,122	,733	,228	12	,824	,04127	,18125	-,35364	,43618
	Equal variances not assumed			,237	9,425	,818	,04127	,17400	-,34965	,43219
Cognitie	Equal variances assumed	,200	,663	,806	12	,436	,44444	,55128	-,75669	1,64558
	Equal variances not assumed			,758	7,054	,473	,44444	,58597	-,93903	1,82792
Ideologie	Equal variances assumed	10,081	,008	1,187	12	,258	,38889	,32757	-,32483	1,10261
	Equal variances not assumed			1,562	9,652	,150	,38889	,24899	-,16863	,94641
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,899	,362	1,030	12	,323	,31746	,30823	-,35411	,98903
	Equal variances not assumed			1,212	11,970	,249	,31746	,26188	-,25329	,88821
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,000	,986	,343	12	,737	,12593	,36700	-,67369	,92554
	Equal variances not assumed			,335	7,837	,746	,12593	,37572	-,74363	,99548

a. Project = Morsdroog

Double-click to

Tabel 12: independent Samples test voor aanwezigheid bij inloopavonden.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,056	,818	-,217	12	,832	-,06667	,30709	-,73576	,60243
	Equal variances not assumed			-,242	7,115	,816	-,06667	,27577	-,71662	,58329
Onzekerheid	Equal variances assumed	,152	,703	1,386	12	,191	,31000	,22359	-,17716	,79716
	Equal variances not assumed			1,472	6,356	,189	,31000	,21053	-,19824	,81824
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,005	,947	-,759	12	,462	-,14286	,18819	-,55289	,26718
	Equal variances not assumed			-,728	5,143	,499	-,14286	,19634	-,64337	,35766
Cognitie	Equal variances assumed	,967	,345	,997	12	,339	,57500	,57694	-,68205	1,83205
	Equal variances not assumed			,843	4,206	,445	,57500	,68216	-1,28293	2,43293
Ideologie	Equal variances assumed	5,419	,038	,000	12	1,000	,00000	,36728	-,80024	,80024
	Equal variances not assumed			,000	10,741	1,000	,00000	,28013	-,61838	,61838
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,753	,403	,705	12	,494	,23571	,33421	-,49247	,96390
	Equal variances not assumed			,930	10,862	,373	,23571	,25356	-,32323	,79466
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,000	1,000	,786	12	,447	,30000	,38146	-,53112	1,13112
	Equal variances not assumed			,732	4,885	,498	,30000	,40961	-,76046	1,36046

a. Project = Morsdroog

Tabel 13: Independent Samples test voor aanwezigheid bij ontwerpsessies.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	1,670	,223	-,082	11	,936	-,02381	,29169	-,66582	,61821
	Equal variances not assumed			-,086	8,641	,933	-,02381	,27609	-,65236	,60474
Onzekerheid	Equal variances assumed	,377	,552	,133	11	,896	,02857	,21444	-,44342	,50056
	Equal variances not assumed			,132	10,410	,897	,02857	,21571	-,44951	,50665
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,823	,384	-,774	11	,456	-,13265	,17149	-,51011	,24480
	Equal variances not assumed			-,800	10,389	,442	-,13265	,16586	-,50034	,23504
Cognitie	Equal variances assumed	6,431	,028	-,526	11	,609	-,22619	,42982	-1,17221	,71983
	Equal variances not assumed			-,568	6,547	,589	-,22619	,39788	-1,18039	,72801
Ideologie	Equal variances assumed	2,354	,153	-,433	11	,674	-,15476	,35772	-,94210	,63257
	Equal variances not assumed			-,449	10,084	,663	-,15476	,34437	-,92121	,61169
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,076	,788	,113	11	,912	,03741	,33252	-,69446	,76929
	Equal variances not assumed			,111	9,953	,914	,03741	,33697	-,71388	,78871
Risico perceptie	Equal variances assumed	.	.	.	1	.	,00000	,00000	,00000	,00000
	Equal variances not assumed			.	.	.	,00000	.	.	.
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,060	,810	-,083	11	,936	-,03175	,38353	-,87589	,81240
	Equal variances not assumed			-,082	10,349	,936	-,03175	,38621	-,88835	,82486

a. Project = Morsdroog

Bijlage 4: SPSS Tabellen voor de Stadsbeek.

Tabel 1: Geslacht van de Respondenten.

Wat is uw geslacht?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Man	22	57,9	57,9	57,9
	Vrouw	16	42,1	42,1	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 2: Leeftijd van de Respondenten.

Wat is uw leeftijd?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	28	2	5,3	5,3	5,3
	29	2	5,3	5,3	10,5
	37	2	5,3	5,3	15,8
	43	2	5,3	5,3	21,1
	44	2	5,3	5,3	26,3
	45	1	2,6	2,6	28,9
	48	2	5,3	5,3	34,2
	50	2	5,3	5,3	39,5
	51	1	2,6	2,6	42,1
	52	1	2,6	2,6	44,7
	53	1	2,6	2,6	47,4
	54	1	2,6	2,6	50,0
	55	1	2,6	2,6	52,6
	56	3	7,9	7,9	60,5
	59	1	2,6	2,6	63,2
	61	1	2,6	2,6	65,8
	63	2	5,3	5,3	71,1
	64	2	5,3	5,3	76,3
	65	2	5,3	5,3	81,6
	67	4	10,5	10,5	92,1
	70	2	5,3	5,3	97,4
	87	1	2,6	2,6	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 3: Woning type.

Wat is uw woning type?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Particulier	34	89,5	89,5	89,5
	Sociale huur	2	5,3	5,3	94,7
	Vrije sector huur	2	5,3	5,3	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 4: Aantal keer hemelwateroverlast in afgelopen 2 jaar.

Hoe vaak heeft u in de afgelopen twee jaren overlast door hemelwater gehad?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	10	26,3	26,3	26,3
	1	4	10,5	10,5	36,8
	2	3	7,9	7,9	44,7
	3	3	7,9	7,9	52,6
	4	6	15,8	15,8	68,4
	5	3	7,9	7,9	76,3
	6	1	2,6	2,6	78,9
	8	1	2,6	2,6	81,6
	10	1	2,6	2,6	84,2
	15	1	2,6	2,6	86,8
	20	1	2,6	2,6	89,5
	50	1	2,6	2,6	92,1
	9999	3	7,9	7,9	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 5: Genomen maatregelen tegen (hemel)wateroverlast.

Heeft u zelf maatregelen tegen hemelwateroverlast genomen? Zo ja, welke?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	1	2,6	2,6	2,6
	Alle buiten muren aan de binnenkant behandelt met schimmelwerend materiaal en met isolerende verf behandelt.	1	2,6	2,6	5,3
	Dompel pomp	1	2,6	2,6	7,9
	dompelpomp kelder	1	2,6	2,6	10,5
	drainage om het huis en schimmelbehandeling	1	2,6	2,6	13,2
	drains	1	2,6	2,6	15,8
	Hemelwater opvangen en ventilatie aangebracht	1	2,6	2,6	18,4
	ja coting aangebracht keldervloer	1	2,6	2,6	21,1
	Ja schelpen in de kruipruimte gestort	1	2,6	2,6	23,7
	Ja, balken in de vloer zijn verrot en worden vervangen	1	2,6	2,6	26,3
	ja, drainage	1	2,6	2,6	28,9
	Ja..dompelpomp in de kruipruimte om het grondwater weg te pompen. De oude riolering vervangen door pvc.	1	2,6	2,6	31,6
	kelder geschilderd met vochtwerende verf	1	2,6	2,6	34,2
	langere loodflappen geplaatst	1	2,6	2,6	36,8
	meer ventieleren	1	2,6	2,6	39,5
	N pomp geplaatst	1	2,6	2,6	42,1
	nee	7	18,4	18,4	60,5
	Nee	7	18,4	18,4	78,9
	neen	2	5,3	5,3	84,2
	niet echt	1	2,6	2,6	86,8
	Ophogen drempel kruipruimte	1	2,6	2,6	89,5
	pomp in de kelder	1	2,6	2,6	92,1
	Pomp in kelder	1	2,6	2,6	94,7
	regenton	1	2,6	2,6	97,4
	Vloer in de kelder verhoogd	1	2,6	2,6	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 6: Aanwezigheid bij informatieavonden.

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, van de inloop avonden?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	21	55,3	55,3	55,3
	1,00	10	26,3	26,3	81,6
	2,00	1	2,6	2,6	84,2
	3,00	6	15,8	15,8	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 7: Aanwezigheid van ontwerpavonden.

Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, ontwerp sessies?[a]

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	29	76,3	76,3	76,3
	1	2	5,3	5,3	81,6
	2	7	18,4	18,4	100,0
	Total	38	100,0	100,0	

a. Project = Stadsbeek

Tabel 8: Independent Samples test voor geslacht.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	4,810	,036	-,734	32	,469	-,15714	,21423	-,59352	,27923
	Equal variances not assumed			-,806	30,825	,426	-,15714	,19486	-,55465	,24036
Onzekerheid	Equal variances assumed	4,131	,051	-1,079	31	,289	-,15462	,14335	-,44698	,13775
	Equal variances not assumed			-1,197	30,845	,240	-,15462	,12912	-,41801	,10878
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	2,837	,102	,483	32	,633	,06429	,13316	-,20694	,33551
	Equal variances not assumed			,513	31,991	,611	,06429	,12524	-,19082	,31939
Cognitie	Equal variances assumed	1,190	,283	-,449	32	,657	-,14286	,31839	-,79139	,50568
	Equal variances not assumed			-,485	31,746	,631	-,14286	,29438	-,74268	,45697
Ideologie	Equal variances assumed	3,259	,080	-,580	32	,566	-,09821	,16938	-,44322	,24680
	Equal variances not assumed			-,624	31,890	,537	-,09821	,15737	-,41881	,22238
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,069	,794	,575	31	,570	,09231	,16066	-,23535	,41997
	Equal variances not assumed			,578	26,290	,568	,09231	,15972	-,23583	,42044
Hulpbronnen	Equal variances assumed	7,475	,010	-1,198	31	,240	-,38718	,32307	-1,04608	,27172
	Equal variances not assumed			-1,445	23,479	,162	-,38718	,26796	-,94086	,16650

a. Project = Stadsbeek

Tabel 9: Independent Samples test voor leeftijd.

Group Statistics[a]

	Wat is uw leeftijd?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	>= 55	15	3,6667	,73463	,18968
	< 55	19	3,6930	,51299	,11769
Onzekerheid	>= 55	15	2,0267	,39905	,10303
	< 55	18	2,1444	,41048	,09675
Bewustzijn en Communicatie	>= 55	15	2,6476	,44153	,11400
	< 55	19	2,5789	,32810	,07527
Cognitie	>= 55	15	4,0667	1,08342	,27974
	< 55	19	4,0526	,76185	,17478
Ideologie	>= 55	15	3,1167	,43164	,11145
	< 55	19	3,0921	,52843	,12123
Vergelijken met anderen	>= 55	15	1,5143	,51167	,13211
	< 55	18	1,7619	,36007	,08487
Hulpbronnen	>= 55	15	2,4667	1,08233	,27946
	< 55	18	3,2963	,52255	,12317

a. Project = Stadsbeek

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	2,667	,112	-,123	32	,903	-,02632	,21407	-,46237	,40974
	Equal variances not assumed			-,118	24,078	,907	-,02632	,22322	-,48695	,43432
Onzekerheid	Equal variances assumed	,504	,483	-,831	31	,412	-,11778	,14171	-,40681	,17125
	Equal variances not assumed			-,833	30,223	,411	-,11778	,14134	-,40634	,17079
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	4,304	,046	,521	32	,606	,06867	,13190	-,20001	,33735
	Equal variances not assumed			,503	25,150	,620	,06867	,13661	-,21260	,34994
Cognitie	Equal variances assumed	,468	,499	,044	32	,965	,01404	,31656	-,63079	,65886
	Equal variances not assumed			,043	24,196	,966	,01404	,32985	-,66645	,69452
Ideologie	Equal variances assumed	,666	,420	,146	32	,885	,02456	,16871	-,31909	,36821
	Equal variances not assumed			,149	31,945	,882	,02456	,16467	-,31089	,36001
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	2,154	,152	-1,628	31	,114	-,24762	,15212	-,55787	,06263
	Equal variances not assumed			-1,577	24,503	,128	-,24762	,15702	-,57135	,07611
Risico perceptie	Equal variances assumed	10,316	,033	1,387	4	,238	,55556	,40062	-,55674	1,66785
	Equal variances not assumed			1,387	2,000	,300	,55556	,40062	-1,16816	2,27927
Hulpbronnen	Equal variances assumed	3,582	,068	-2,880	31	,007	-,82963	,28803	-1,41707	-,24219
	Equal variances not assumed			-2,717	19,365	,014	-,82963	,30539	-1,46801	-,19125

Tabel 10: independent Samples test gesplitst op woningtype.

Group Statistics[a]

	Wat is uw woning type?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	>= 2	4	2,8750	,68550	,34275
	< 2	30	3,7889	,52328	,09554
Onzekerheid	>= 2	4	1,8000	,40000	,20000
	< 2	29	2,1310	,39379	,07313
Bewustzijn en Communicatie	>= 2	4	2,1071	,17976	,08988
	< 2	30	2,6762	,34575	,06312
Cognitie	>= 2	4	3,1250	1,54785	,77392
	< 2	30	4,1833	,73676	,13451
Ideologie	>= 2	4	2,8125	,37500	,18750
	< 2	30	3,1417	,48549	,08864
Vergelijken met anderen	>= 2	4	1,3571	,87676	,43838
	< 2	29	1,6897	,36235	,06729
Hulpbronnen	>= 2	4	2,2500	1,50000	,75000
	< 2	29	3,0115	,79922	,14841

a. Project = Stadsbeek

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,144	,707	-3,176	32	,003	-,91389	,28773	-1,49998	-,32779
	Equal variances not assumed			-2,568	3,482	,071	-,91389	,35581	-1,96252	,13475
Onzekerheid	Equal variances assumed	,016	,899	-1,574	31	,126	-,33103	,21036	-,76007	,09800
	Equal variances not assumed			-1,555	3,848	,198	-,33103	,21295	-,93158	,26951
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	2,281	,141	-3,204	32	,003	-,56905	,17763	-,93087	-,20723
	Equal variances not assumed			-5,181	6,525	,002	-,56905	,10983	-,83264	-,30546
Cognitie	Equal variances assumed	4,453	,043	-2,349	32	,025	-1,05833	,45058	-1,97613	-,14054
	Equal variances not assumed			-1,347	3,184	,266	-1,05833	,78553	-3,47858	1,36191
Ideologie	Equal variances assumed	,221	,641	-1,299	32	,203	-,32917	,25349	-,84551	,18718
	Equal variances not assumed			-1,587	4,468	,180	-,32917	,20740	-,88198	,22365
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	11,858	,002	-1,419	31	,166	-,33251	,23431	-,81038	,14536
	Equal variances not assumed			-,750	3,143	,506	-,33251	,44351	-1,70837	1,04334
Hulpbronnen	Equal variances assumed	3,354	,077	-1,602	31	,119	-,76149	,47547	-1,73122	,20823
	Equal variances not assumed			-,996	3,239	,388	-,76149	,76454	-3,09613	1,57314

a. Project = Stadsbeek

Bijlage 11: Independent Samples Test voor aantal keer hemelwateroverlast.

Group Statistics[a]

	Hoe vaak heeft u in de afgelopen twee jaren overlast door hemelwater gehad?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	>= 1	24	3,7708	,61741	,12603
	< 1	10	3,4667	,56547	,17882
Onzekerheid	>= 1	24	2,2000	,37300	,07614
	< 1	9	1,8000	,34641	,11547
Bewustzijn en Communicatie	>= 1	24	2,6369	,39960	,08157
	< 1	10	2,5429	,32854	,10389
Cognitie	>= 1	24	4,3125	,71949	,14686
	< 1	10	3,4500	1,03950	,32872
Ideologie	>= 1	24	3,0938	,50976	,10405
	< 1	10	3,1250	,42898	,13566
Vergelijken met anderen	>= 1	24	1,7143	,37679	,07691
	< 1	9	1,4762	,58467	,19489
Hulpbronnen	>= 1	24	2,9722	,80408	,16413
	< 1	9	2,7778	1,20185	,40062

a. Project = Stadsbeek

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,759	,390	1,340	32	,190	,30417	,22706	-,15833	,76666
	Equal variances not assumed			1,390	18,386	,181	,30417	,21877	-,15475	,76308
Onzekerheid	Equal variances assumed	,035	,852	2,794	31	,009	,40000	,14318	,10797	,69203
	Equal variances not assumed			2,892	15,453	,011	,40000	,13831	,10594	,69406
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,790	,381	,656	32	,517	,09405	,14339	-,19802	,38612
	Equal variances not assumed			,712	20,471	,484	,09405	,13209	-,18107	,36917
Cognitie	Equal variances assumed	,209	,651	2,787	32	,009	,86250	,30946	,23216	1,49284
	Equal variances not assumed			2,396	12,753	,033	,86250	,36003	,08316	1,64184
Ideologie	Equal variances assumed	,157	,695	-,170	32	,866	-,03125	,18382	-,40569	,34319
	Equal variances not assumed			-,183	19,997	,857	-,03125	,17097	-,38789	,32539
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,638	,431	1,385	31	,176	,23810	,17196	-,11262	,58881
	Equal variances not assumed			1,136	10,597	,281	,23810	,20952	-,22520	,70139
Hulpbronnen	Equal variances assumed	2,413	,131	,539	31	,594	,19444	,36088	-,54158	,93047
	Equal variances not assumed			,449	10,805	,662	,19444	,43294	-,76054	1,14943

a. Project = Stadsbeek

Bijlage 12: independent Samples test voor aanwezigheid bij inloopavonden.

Group Statistics[a]

	Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, van de inloop avonden?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	>= 1,00	16	3,7188	,57645	,14411
	< 1,00	18	3,6481	,65402	,15415
Onzekerheid	>= 1,00	15	2,1867	,28752	,07424
	< 1,00	18	2,0111	,47265	,11140
Bewustzijn en Communicatie	>= 1,00	16	2,6161	,37875	,09469
	< 1,00	18	2,6032	,38755	,09135
Cognitie	>= 1,00	16	4,2813	,70637	,17659
	< 1,00	18	3,8611	1,02621	,24188
Ideologie	>= 1,00	16	3,1250	,48305	,12076
	< 1,00	18	3,0833	,49259	,11611
Vergelijken met anderen	>= 1,00	15	1,8190	,46281	,11950
	< 1,00	18	1,5079	,38961	,09183
Risico perceptie	>= 1,00	6	2,0556	,53403	,21802
	< 1,00	0[b]	.	.	.
Hulpbronnen	>= 1,00	15	2,8444	,94169	,24314
	< 1,00	18	2,9815	,91088	,21470

a. Project = Stadsbeek

b. t cannot be computed because at least one of the groups is empty.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,166	,687	,332	32	,742	,07060	,21264	-,36253	,50373
	Equal variances not assumed			,335	31,999	,740	,07060	,21103	-,35924	,50045
Onzekerheid	Equal variances assumed	5,572	,025	1,256	31	,218	,17556	,13977	-,10951	,46062
	Equal variances not assumed			1,311	28,602	,200	,17556	,13387	-,09841	,44952
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,478	,494	,098	32	,923	,01290	,13175	-,25547	,28126
	Equal variances not assumed			,098	31,692	,923	,01290	,13157	-,25520	,28099
Cognitie	Equal variances assumed	,593	,447	1,373	32	,179	,42014	,30604	-,20324	1,04352
	Equal variances not assumed			1,403	30,222	,171	,42014	,29948	-,19130	1,03158
Ideologie	Equal variances assumed	,151	,700	,248	32	,805	,04167	,16772	-,29997	,38330
	Equal variances not assumed			,249	31,670	,805	,04167	,16752	-,29970	,38304
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	1,149	,292	2,098	31	,044	,31111	,14831	,00863	,61360
	Equal variances not assumed			2,064	27,516	,049	,31111	,15071	,00216	,62006
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,009	,925	-,424	31	,675	-,13704	,32335	-,79652	,52245
	Equal variances not assumed			-,422	29,549	,676	-,13704	,32437	-,79990	,52583

a. Project = Stadsbeek

Bijlage 13: independent Samples test voor aanwezigheid bij ontwerpsessies.

Group Statistics[a]

	Bent U aanwezig geweest bij een, of meerdere, ontwerp sessies?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	>= 1	8	4,1250	,40581	,14348
	< 1	26	3,5449	,60288	,11823
Onzekerheid	>= 1	8	2,3250	,26049	,09210
	< 1	25	2,0160	,41601	,08320
Bewustzijn en Communicatie	>= 1	8	2,8750	,31887	,11274
	< 1	26	2,5275	,36088	,07077
Cognitie	>= 1	8	4,6875	,45806	,16195
	< 1	26	3,8654	,92258	,18093
Ideologie	>= 1	8	3,3125	,32043	,11329
	< 1	26	3,0385	,50839	,09970
Vergelijken met anderen	>= 1	8	1,7143	,40406	,14286
	< 1	25	1,6286	,46474	,09295
Risico perceptie	>= 1	6	2,0556	,53403	,21802
	< 1	0[b]	.	.	.
Hulpbronnen	>= 1	8	2,9583	,67700	,23936
	< 1	25	2,9067	,98845	,19769

a. Project = Stadsbeek

b. t cannot be computed because at least one of the groups is empty.

Independent Samples Test[a]

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,976	,331	2,537	32	,016	,58013	,22870	,11428	1,04598
	Equal variances not assumed			3,120	17,478	,006	,58013	,18592	,18870	,97156
Onzekerheid	Equal variances assumed	1,532	,225	1,969	31	,058	,30900	,15696	-,01112	,62912
	Equal variances not assumed			2,490	19,333	,022	,30900	,12412	,04952	,56848
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,466	,500	2,441	32	,020	,34753	,14236	,05754	,63751
	Equal variances not assumed			2,611	13,038	,022	,34753	,13311	,06004	,63501
Cognitie	Equal variances assumed	1,654	,208	2,412	32	,022	,82212	,34088	,12777	1,51646
	Equal variances not assumed			3,386	24,634	,002	,82212	,24283	,32163	1,32260
Ideologie	Equal variances assumed	1,687	,203	1,431	32	,162	,27404	,19152	-,11607	,66414
	Equal variances not assumed			1,816	18,872	,085	,27404	,15092	-,04198	,59005
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,004	,950	,467	31	,644	,08571	,18350	-,28854	,45997
	Equal variances not assumed			,503	13,477	,623	,08571	,17043	-,28117	,45259
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,100	,754	,137	31	,892	,05167	,37668	-,71657	,81990
	Equal variances not assumed			,166	17,440	,870	,05167	,31044	-,60205	,70538

a. Project = Stadsbeek

Bijlage 6. Independent T-test voor de vergelijkende analyse.

Group Statistics

	Project	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Tijdschaal	Stadsbeek	34	3,6814	,61047	,10469
	Morsdroog	14	3,7857	,49969	,13355
Onzekerheid	Stadsbeek	33	2,0909	,40339	,07022
	Morsdroog	14	1,9714	,39111	,10453
Bewustzijn en Communicatie	Stadsbeek	34	2,6092	,37765	,06477
	Morsdroog	14	2,6837	,31288	,08362
Cognitie	Stadsbeek	34	4,0588	,90256	,15479
	Morsdroog	14	3,7857	,97496	,26057
Ideologie	Stadsbeek	34	3,1029	,48115	,08252
	Morsdroog	14	3,2500	,59646	,15941
Vergelijken met anderen	Stadsbeek	33	1,6494	,44620	,07767
	Morsdroog	14	1,7755	,55389	,14803
Hulpbronnen	Stadsbeek	33	2,9192	,91299	,15893
	Morsdroog	14	2,2143	,63525	,16978

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Tijdschaal	Equal variances assumed	,569	,455	-,565	46	,575	-,10434	,18460	-,47591	,26723
	Equal variances not assumed			-,615	29,500	,543	-,10434	,16969	-,45115	,24247
Onzekerheid	Equal variances assumed	,000	,999	,937	45	,354	,11948	,12754	-,13741	,37637
	Equal variances not assumed			,949	25,289	,352	,11948	,12593	-,13972	,37868
Bewustzijn en Communicatie	Equal variances assumed	,623	,434	-,650	46	,519	-,07443	,11449	-,30488	,15602
	Equal variances not assumed			-,704	29,144	,487	-,07443	,10577	-,29070	,14184
Cognitie	Equal variances assumed	,034	,854	,931	46	,357	,27311	,29329	-,31726	,86348
	Equal variances not assumed			,901	22,681	,377	,27311	,30308	-,35434	,90056
Ideologie	Equal variances assumed	1,664	,204	-,897	46	,374	-,14706	,16397	-,47712	,18300
	Equal variances not assumed			-,819	20,325	,422	-,14706	,17950	-,52111	,22699
Vergelijken met anderen	Equal variances assumed	,314	,578	-,824	45	,414	-,12616	,15303	-,43439	,18207
	Equal variances not assumed			-,755	20,512	,459	-,12616	,16717	-,47432	,22200
Hulpbronnen	Equal variances assumed	,282	,598	2,624	45	,012	,70491	,26863	,16386	1,24595
	Equal variances not assumed			3,031	34,884	,005	,70491	,23256	,23273	1,17708